

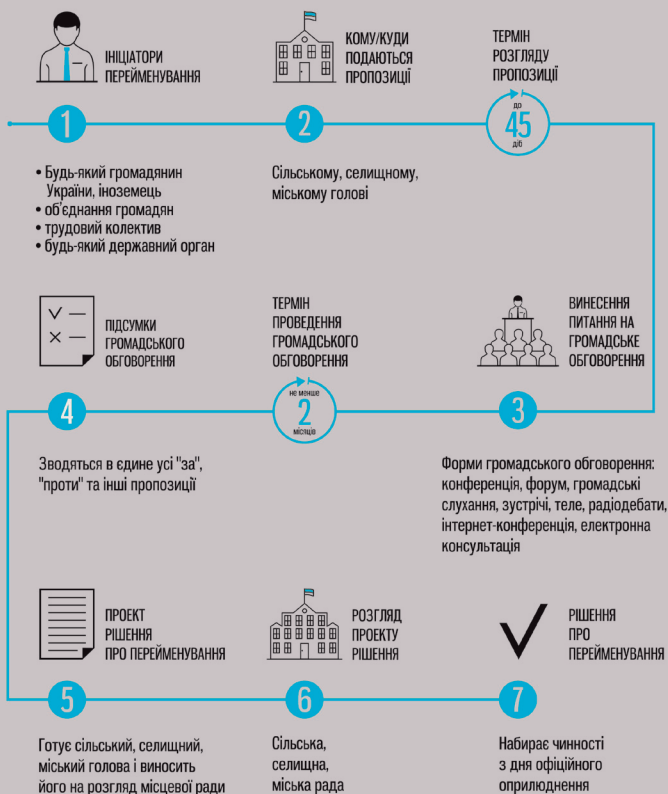
Український інститут
національної пам'яті

ЯК ПЕРЕЙМЕНУВАТИ ВУЛИЦЮ

Правові засади
перейменування вулиць,
провулків, проспектів, площ,
парків, скверів, мостів
та інших споруд, розташованих
на території населених пунктів

ЯК ПЕРЕЙМЕНУВАТИ ВУЛИЦЮ

ЩО ЦЕ КОШТУЄ?

ВИГОТОВЛЕННЯ ТА РОЗМІЩЕННЯ НОВИХ ТАБЛИЧОК З НАЗВОЮ

ВИГОТОВЛЕННЯ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ НОВИХ ДОРОЖНІХ ЗНАКІВ З ПОКАЖЧИКАМИ НАЗВИ

ЧИ НЕОБХІДНО ЗМІНЮВАТИ ДОКУМЕНТИ?

✗ ЗМІНА ДОКУМЕНТІВ НА МАЙНО

Документи, які засвідчують право власності фізичних або юридичних осіб на об'єкти нерухомого майна – залишаються чинними.

✗ ЗМІНА РЕЄСТРАЦІЇ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

Реєстрацію місця проживання змінювати спеціально не треба.

✗ ЗМІНИ В УСТАНОВЧИХ ДОКУМЕНТАХ

Законодавством не передбачено граничних строків зміни юридичної адреси, тому відповідні зміни можуть бути внесені разом з іншими змінами до установчих документів.

ЯК ПЕРЕЙМЕНУВАТИ ВУЛИЦЮ

**Правові засади перейменування вулиць,
провулків, проспектів, площ, парків,
скверів, мостів та інших споруд,
розташованих на території населених
пунктів**

Редакційна колегія:

АНТОНЕНКО Олександр Павлович, начальник організаційного відділу виконавчого апарату Чернігівської обласної ради;

БОЙКО Володимир Миколайович, директор Чернігівського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ і організацій, кандидат історичних наук;

БУТКО Сергій Володимирович, представник Українського інституту національної пам'яті у Чернігівській області;

В'ЯТРОВИЧ Володимир Михайлович, голова Українського інституту національної пам'яті, кандидат історичних наук (голова);

ГОРОБЕЦЬ Сергій Михайлович, співробітник Українського інституту національної пам'яті, кандидат історичних наук;

ГРЕБЕНЬ Петро Миколайович, заступник начальника управління архітектури та містобудування – заступник головного архітектора міста Чернігова;

ЖУРМАН Сергій Миколайович, заступник голови – керівник апарату Чернігівської обласної державної адміністрації, кандидат економічних наук (заступник голови);

КОДОЛА Олександр Михайлович, перший заступник голови Чернігівської обласної ради (заступник голови);

КРАВЧЕНКО Дмитро Володимирович, головний спеціаліст юридичного відділу виконавчого апарату Чернігівської обласної ради;

КУХАР Владислав Валерійович, секретар Чернігівської міської ради (заступник голови);

ЛАЗАРЕНКО Ольга Михайлівна, заступник начальника юридичного відділу виконавчого апарату Чернігівської обласної ради;

МИКОЛАЄНКО Роман Сергійович, заступник начальника юридичного відділу Чернігівської міської ради;

МУЖИКОВА Наталія Михайлівна, начальник юридичного відділу апарату Чернігівської обласної державної адміністрації;

ПОДОБЕД Павло Костянтинович, співробітник Українського інституту національної пам'яті;

ТИЛИЩАК Володимир Семенович, заступник директора Українського інституту національної пам'яті, кандидат історичних наук (заступник голови).

Рецензент:

РЯБЕНКО Сергій Дмитрович, радник з правових питань Центру досліджень визвольного руху, адвокат (м. Київ).

Упорядники:

БУТКО Сергій Володимирович, представник Українського інституту національної пам'яті у Чернігівській області;

МУЖИКОВА Наталія Михайлівна, начальник юридичного відділу апарату Чернігівської обласної державної адміністрації.

Український інститут національної пам'яті
Чернігівська обласна державна адміністрація
Чернігівська обласна рада
Чернігівська міська рада
Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації
працівників органів державної влади, органів місцевого
самоврядування, керівників державних підприємств,
установ і організацій

ЯК ПЕРЕЙМЕНУВАТИ ВУЛИЦЮ

**Правові засади перейменування вулиць,
провулків, проспектів, площ, парків,
скверів, мостів та інших споруд,
розташованих на території населених
пунктів**

МЕТОДИЧНИЙ ЗБІРНИК

Київ-Чернігів
2014

УДК 342.26 - 043.7
ББК Х 620.42
Я 44

Як перейменувати вулицю. Правові засади перейменування вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, розташованих на території населених пунктів: Методичний збірник / Сергій Бутко, Наталія Мужикова (упоряд.); Український інститут національної пам'яті; Чернігівська обласна державна адміністрація; Чернігівська обласна рада; Чернігівська міська рада; Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ і організацій. – Львів: Часопис, 2014. – 148 с.

ISBN 978-966-2720-16-7

У збірнику викладено правові засади перейменування площ, проспектів, вулиць, провулків, проїздів, скверів, бульварів, парків населених пунктів. Видання буде корисне працівникам сільських, селищних і міських рад для ліквідації символів радянського тоталітаризму, якими є імена осіб, причетних до організації Голодомору та політичних репресій, а також планували, організовували та здійснювали збройну боротьбу спрямовану на ліквідацію української державності. Також розміщено перелік понад 60 таких осіб зі стислими біографічними довідками.

Методичний збірник підготовлено на виконання Указу Президента України «Про деякі заходи щодо унормування питань опису, порядку використання і захисту державних символів України» від 23 серпня 2014 р. № 667/2014, Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні» від 12 червня 2009 р. № 432/2009; доручення віце-прем'єр-міністра України від 26 червня 2014 р. №1/10-1715.

© Український інститут
національної пам'яті, 2014
© «Часопис», 2014
© Сало О. К., дизайн, 2014

ISBN 978-966-2720-16-7

КУДИ ВЕДЕ ВУЛИЦЯ ЛЕНІНА?

РОЗМОВА ПРО МАЙБУТНЄ КРАЇНИ

Якщо людина живе в оточенні тоталітарної пропаганди і не помічає її, значить пропаганда досягнула своєї мети.

Вацлав Гавел

Завдання цього збірника – показати, як здійснюється перейменування вулиць, площ чи населених пунктів, відповідно до чинного в Україні законодавства. Завдання цього вступу – пояснити, для чого взагалі потрібне таке перейменування.

Питання про те, навіщо міняти старі назви вулиць чи міст, демонтувати старі пам'ятники, постійно звучать в дискусіях довкола цієї проблеми. При цьому противники змін апелюють до історії – «таким було наше минуле, тож ми не в праві його змінювати». Але насправді ця розмова не так про минуле, як про майбутнє.

Змінити те, що сталося, – поза нашими можливостями. Натомість мова про те, а що з минулого нам потрібне в майбутньому? Що вартує передавати від предків до нащадків? Деякі події ми повинні пам'ятати як пересторогу – таке ніколи не має повторитися. Це слід назавжди залишити в минулому. Інші, навпаки, служать прикладом, на який варто орієнтуватися, прикладом, який може стати в пригоді наступним поколінням. І саме другі мають бути увічнені в назвах вулиць, площ, парків, населених пунктів. Топонімічні назви виступають тут маркером того, що справді важливо для мешканців села, міста чи цілої країни.

Столиця Сполучених Штатів Америки носить ім'я Джорджа Вашингтона, який боровся за незалежність цієї країни, а не короля Георга III, який протистояв цьому. Майже в кожному американському місті є вулиця Авраама Лінкольна, тому що його ім'я асоціюється з боротьбою проти рабства. Він є символом однієї з базових цінностей американців – свободи. Свідомо навожу нібито далекі для нас приклади Сполучених Штатів. Адже це одна з найуспішніших країн світу. Такою вона стала, між іншим, тому,

що більшість її громадян підтримують цінності, визначальні для творення країни. І про цінності розповідають не лише книги, фільми чи телепрограми, але й мапа держави чи навіть маленького містечка. Схожа ситуація в інших державах світу – вулиці, площі, пам'ятники яких присвячені тим людям, які зробили визначальний внесок у розвиток країни, громади, стали символом цінностей, які об'єднують спільноту, місцеву чи національну.

Зафіксовані у топоніміці імена та назви мають важливий виховний ефект – це чудово розуміли не лише керівники вільних демократичних держав, а й очільники тоталітарних режимів. Тому в захоплених нацистами чи комуністами містах негайно з'являлися вулиці Гітлера чи Леніна. Центральні площі обов'язково позначали пам'ятниками перших осіб та монументами «вождів» локального масштабу. Символічно, що в Україні, яка перебувала під владою обох тоталітарних режимів, часто та сама вулиця в різний час була вулицею Леніна, а потім Гітлера, опісля знову Леніна, а на місці пам'ятника «вождю світового пролетаріату» нацисти встановлювали монумент «великого фюрера», який згодом знову замінювався Іллічем.

Після розгрому Третього Райху, його сліди швидко були стерті з теренів, окупованих раніше німцями. В рамках проведеної повоєнним урядом політики денацифікації перейменовано назви вулиць та міст, ліквідовано нацистські пам'ятники в самій Німеччині. Попри те, що вони теж на той момент вже були німецькою історією. Але саме тією історією, яку німці хотіли залишити в минулому, а не тягти її вантаж за собою в майбутнє.

Схожим чином сліди пам'яті іншого тоталітарного режиму позбавлялися в посткомуністичних країнах Центральної та Східної Європи. Проте «вітер змін» кінця 1980-х – початку 1990-х зачепив Україну лише частково. Швидко й ефективно перейменування та демонтажі відбулися лише в західній частині країни, де місцеву владу очолили представники антикомуністичного національно-демократичного табору. Якщо судити по мапах інших частин нашої держави, то 1991 рік там не став кінцем радянської України – вулиця Леніна надалі залишалися невід'ємним атрибутом майже кожного, навіть найменшого населеного пункту. В більшості випадків саме на цій вулиці знаходяться органи влади чи місцевого самоврядування вже незалежної України.

Проблема не в ностальгійному небажанні розпрощатися з минулим, а в тому, що таким чином ми деформуємо свою сучасність і навіть майбутнє. Діти із підручників історії знають про злочинну політику Леніна. Але для того, щоб отримати ці знання, вони йдуть до школи вулицею Леніна, минаючи пам'ятник Леніну. Таким чином ми виховуємо у молодому поколінні суспільну шизофренію та моральний релятивізм – злочини і злочинці не лише не засуджуються, їх продовжують возвеличувати. Тож вулицею Леніна ми точно ніколи не дійдемо до правової демократичної держави. Єдине, куди вона може завести нас – це у тупик минулого.

Очевидно, йдеться не лише про вулиці Леніну – вони просто є найвиразнішим прикладом неподоланого тоталітарного минулого. В українській топоніміці відображено сотні, якщо не тисячі інших «героїв комуністичного Олімпу», причетних до масових політичних репресій, Голодомору, боротьби проти становлення української держави (список окремих з них додається). Системна робота зі зміни цих назв в Україні почалася після створення Українського інституту національної пам'яті. За 2007–2010 рік з його ініціативи здійснено 2754 перейменування. Цю роботу зупинили після приходу до влади Віктора Януковича, гуманітарна політика якого була спрямована не на засудження, а навпаки, на реабілітацію радянського минулого. Як ми тепер знаємо, реабілітацією не обмежилося: режим Януковича спробував використати авторитарні радянські методи в керуванні країною. Тому знову з'явилися політичні в'язні, цензура, обмеження свободи зібрань. Врешті дійшло до розстрілів мирних протестувальників у центрі столиці.

Природно, що повалення режиму Януковича супроводжувалося стихійною «десоветізацією»: люди намагалися позбутися не тільки ненависної їм влади, але й ганебних символів минулого, які надихали чиновників.

Сьогодні цей процес набуває форми цілеспрямованої державної політики. Він особливо актуальний саме зараз, коли проти України ведеться війна сусідньою Росією. Адже керівництво Кремля мобілізує під свої прапори терористів та диверсантів саме ідеєю повернення до радянського минулого. Символи та герої цього минулого, які боролися проти України в 1917–1920-х

роках, надихають їхніх послідовників, котрі підняли зброю проти сучасної Української держави. Тому топоніміка перестала бути питанням лише гуманітарної політики – вона стала одним із інструментів забезпечення національної безпеки.

Між поняттями «потрібно» і «можливо» часто лежить неподоланна прірва. Таку прірву дехто малює в процесах позбавлення тоталітарної спадщини у топоніміці. Коли мова заходить про потребу перейменування вулиць чи населених пунктів, чуємо: «дорого, довго, неможливо». Сьогодні саме ці слова, а не якісь ідеологічні аргументи є головним щитом, який захищає рештки тоталітарного минулого. Текст пропонованого методичного посібника демонструє цілком інше – процес перейменування простий, не вимагає великих фінансових чи часових витрат. Отже, це не лише потрібно, але й цілком можливо.

Ми не знаємо, якими будуть нові назви вулиць, площ, населених пунктів. Це питання згідно українського законодавства та світової практики мають вирішувати місцеві громади. Вони можуть повернути історичну (докомуністичну) назву чи присвятити її якомусь з місцевих або загальнонаціональних героїв. Але ми точно знаємо, чиї імена мають зникнути з мапи нашої країни, з її міст і сіл – імена людей, причетних до масових злочинів, людей, що творили один із найжахливіших тоталітарних режимів в історії людства. Вони назавжди мають лишитися в минулому. Адже, як казав Хосе Ортега-і-Гассет: «Історія не вчить нас, що ми повинні робити, але вказує на те, чого робити не слід».

Володимир В'ятрович, Голова Українського інституту національної пам'яті

Віг упорядників

Методичний збірник підготовлено для сільських, селищних і міських рад, які здійснюватимуть перейменування площ, проспектів, вулиць, провулків, проїздів, скверів, бульварів, парків населених пунктів, насамперед з метою ліквідації символів радянського тоталітаризму, якими є імена осіб, причетних до організації Голодомору та політичних репресій, а також планували, організовували та здійснювали збройну боротьбу спрямовану на ліквідацію української державності.

Збірник укладено на виконання Указу Президента України «Про деякі заходи щодо унормування питань опису, порядку використання і захисту державних символів України» від 23 серпня 2014 р. № 667/2014, Указу Президента України «Про додаткові заходи щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні» від 12 червня 2009 р. № 432/2009, доручення віце-прем'єр-міністра України О.М. Сича від 26 червня 2014 р. №1/10-1715.

У виданні, підготовленому фахівцями Українського інституту національної пам'яті, Чернігівської обласної державної адміністрації, Чернігівської обласної ради, Чернігівської міської ради, Чернігівського центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ і організацій, викладено правові засади проведення перейменування площ, проспектів, вулиць, провулків, проїздів, скверів, бульварів, парків населених пунктів.

У збірнику разом із рекомендаціями фахівців, нормативно-правовими актами, зразками документів і рішень Чернігівської міської ради вміщено і перелік близько 60-ти вибраних осіб зі стислими біографічними довідками, які причетні до боротьби проти незалежності України, організації Голодомору та політичних репресій, чиїми іменами названі вулиці в Україні. Цей список, звичайно не є остаточним, а тільки показує, від якої спадщини – імен діячів часів комуністичного тоталітаризму треба

очистити назви площ, проспектів, вулиць, провулків, проїздів, скверів, бульварів, парків населених пунктів нашої Вітчизни, тобто духовний простір України.

Демократизація українського суспільства та його просування на шляху до засадничих європейських цінностей неможливі без подолання наслідків тоталітаризму. Важливою складовою цього процесу є перейменування вулиць, площ і скверів населених пунктів, ліквідація інших символів тоталітарного радянського минулого.

Сергій Бутко, представник Українського інституту національної пам'яті у Чернігівській області;

Наталія Мужикова, начальник юридичного відділу апарату Чернігівської обласної державної адміністрації.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про деякі заходи щодо унормування питань опису, порядку використання і захисту державних символів України

З метою прискорення унормування відповідно до Конституції України порядку використання і захисту державних символів України, виховання у громадян поваги до цих символів постановляю:

1. Кабінету Міністрів України:

1) підготувати та внести в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроект про опис, порядок використання і захист державних символів України;

2) розробити і затвердити заходи щодо популяризації державних символів України, виховання поваги до них у суспільстві та забезпечити реалізацію цих заходів;

3) опрацювати з урахуванням кращого світового досвіду питання законодавчого врегулювання вимог щодо використання громадянами та юридичними особами України, державними органами, органами місцевого самоврядування на території України державних символів іноземних держав, обмежень, заборони використання символіки тоталітарних та інших недемократичних режимів, самопроголошених квазідержавних утворень, терористичних, сепаратистських організацій чи груп та за результатами опрацювання підготувати і подати на розгляд Верховної Ради України відповідний законопроект.

Президент України Петро ПОРОШЕНКО

м. Київ

23 серпня 2014 року

№ 667/2014

Ольга ЛАЗАРЕНКО

*заступник начальника юридичного відділу
виконавчого апарату Чернігівської обласної ради*

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ВУЛИЦЬ, ПРОВУЛКІВ, ПРОСПЕКТІВ, ПЛОЩ, ПАРКІВ, СКВЕРІВ, МОСТІВ ТА ІНШИХ СПОРУД НА ТЕРИТОРІЇ ВІДПОВІДНОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Повноваження органів місцевого самоврядування на здійснення перейменування вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, які розташовані на території відповідного населеного пункту, чітко не визначені жодним нормативно-правовим актом, що діє в нашій державі.

Разом із тим аналіз норм Цивільного кодексу України, ряду законів України, зокрема «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про географічні назви» «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій», постанови Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 року № 989 «Про затвердження порядку проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» дає підстави визначити певний алгоритм дій органу місцевого самоврядування перед остаточним прийняттям рішення про перейменування вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд на території відповідного населеного пункту.

На даний момент не існує єдиного нормативно закріпленого на загальнодержавному рівні механізму¹ проведення найменування (перейменування) об'єктів. Логічний аналіз норм чинного законодавства та практика, що склалась у сфері регулювання даного виду суспільних відносин, дає підстави ствер-

джувати, що для забезпечення процедури найменування (перейменування) доцільно дотримуватись такого порядку:

1. Ініціатива щодо найменування (перейменування) об'єкта.

Право подавати свої пропозиції щодо найменування (перейменування) мають як фізичні, так і юридичні особи (тобто ініціатором можуть виступати, наприклад, жителі відповідної адміністративно-територіальної одиниці або ж частини цієї одиниці окремо, відповідні підприємства, установи та організації, в т. ч. громадські та ін.). Ініціатива має бути оформлена належним чином у документі, що подається до виконавчого комітету місцевої ради (наприклад, лист, протокол тощо).

2. Розгляд пропозицій та прийняття рішення виконавчим комітетом відповідної ради.

Розглядом відповідних пропозицій має займатися виконавчий комітет відповідної ради. Це впливає зі змісту ст.37 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», де вказано, що до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать повноваження з підготовки і внесення на розгляд ради питань щодо найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, розташованих на території відповідного населеного пункту.

Для детального опрацювання питань, пов'язаних із перейменуванням, виконавчий комітет може уповноважити займатися їх вивченням окрему особу або ж створити допоміжний орган, наприклад, комісію. Це може бути Комісія з питань найменування (перейменування) об'єктів відповідної ради. Положення про Ко-

---

¹ Хочу звернути увагу, що на момент підготовки цього методичного посібника, до порядку денного четвертої сесії Верховної Ради України сьомого скликання включений проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо оновлення державного апарату та спрощення надання адміністративних послуг» № 4322а (далі – законопроект).

Зазначений законопроект передбачає внесення змін до ст.59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», а саме пропонується акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування з питань найменування (перейменування) вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, розташованих на території відповідного населеного пункту, а також інших питань адміністративно-територіального устрою обов'язково реєструвати в Єдиному державному адресному реєстрі.

Порядок ведення Єдиного державного адресного реєстру визначатиметься Кабінетом Міністрів України.

місію, її персональний склад затверджуються розпорядженням сільського, селищного або міського голови. Слід зауважити, що рішення комісії носять рекомендаційний характер.

На етапі роботи виконавчого комітету для вивчення громадської думки щодо найменування (перейменування) об'єкта, обов'язковим є проведення громадського обговорення, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 24 жовтня 2012 року № 989 «Про затвердження порядку проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій».

Організатори громадського обговорення самостійно визначають форми його проведення (конференція, форум, громадські слухання, засідання за круглим столом, збори, зустрічі, теле- або радіодебати, Інтернет-конференція, електронна консультація) з огляду на необхідність залучення якомога більшої кількості заінтересованих учасників та власні організаційні можливості.

Інформаційне повідомлення про проведення громадського обговорення повинно містити:

- найменування організатора громадського обговорення;
- найменування юридичної особи, якій пропонується присвоїти ім'я фізичної особи, ювілейної чи святкової дати, назви або дати історичної події
- ім'я фізичної особи, ювілейної чи святкової дати, назви або дати історичної події, що пропонується присвоїти юридичній особі, та обґрунтування такої пропозиції;
- суб'єктів, що внесли пропозицію щодо присвоєння юридичній особі імені фізичної особи, ювілейної чи святкової дати, назви або дати історичної події;
- строк, місце, час проведення заходів з громадського обговорення, акредитації представників засобів масової інформації, реєстрації учасників;
- поштову адресу та (або) адресу електронної пошти, номер телефону, строк і форму для подання пропозицій (зауважень);

- місцезнаходження та (або) адресу електронної пошти, номер телефону організатора громадського обговорення, за якими можна отримати консультації з питання, що винесене на громадське обговорення;
- прізвище та ім'я особи, визначеної відповідальною за проведення громадського обговорення;
- строк і спосіб оприлюднення результатів громадського обговорення.

Рішення про проведення громадського обговорення приймається його організатором з урахуванням вимог, установлених Законом України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій», і повинно містити питання, що виноситься на громадське обговорення, строк його проведення, перелік заходів, які планується здійснити у рамках такого обговорення, та відповідальних осіб.

Строк проведення громадського обговорення обчислюється з дня оприлюднення відповідного інформаційного повідомлення і повинен становити не менш як два місяці.

Інформаційне повідомлення про проведення громадського обговорення оприлюднюється органами місцевого самоврядування на власному офіційному веб-сайті або в інший прийнятний спосіб.

Пропозиції (зауваження) учасників громадського обговорення подаються у письмовій чи усній формі, надсилаються електронною поштою із зазначенням прізвища, імені, по батькові та адреси особи, яка їх подає, у строк, передбачений в інформаційному повідомленні про проведення громадського обговорення, але не менш як протягом 30 днів з дати опублікування повідомлення про його проведення.

Організатор громадського обговорення протягом 14 днів після закінчення строку подання пропозицій (зауважень) узагальнює їх та готує звіт, у якому зазначаються найменування організатора, зміст питання, що виносилося на громадське обговорення, інформація про осіб, які взяли участь в обговоренні порушеного питання, а також узагальнений аналіз пропозицій

(зауважень), що надійшли під час проведення громадського обговорення.

Пропозиції (зауваження), отримані в ході проведення громадського обговорення, оприлюднюються у спосіб, за допомогою якого було оприлюднене інформаційне повідомлення про проведення громадського обговорення.

За результатами розгляду питання, після проведення обговорення, виконавчий комітет приймає рішення щодо внесення на розгляд ради рішення про найменування (перейменування) об'єкта (наприклад, вулиці) та подає на розгляд ради всі необхідні документи.

Окремо хочеться зупинитися на питанні присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв та дат історичних подій.

Подання про присвоєння юридичній особі або об'єкту права власності (до якого відносяться зокрема сквери, бульвари, вулиці, провулки, узвози, проїзди, проспекти, площі, майдани, набережні, мости) імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події – це письмовий документ, що містить пропозицію про присвоєння конкретно визначеній юридичній особі або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події та вноситься на розгляд суб'єктів, уповноважених присвоювати імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій.

Сільські, селищні, міські ради присвоюють імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій юридичним особам, майно яких перебуває у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, та об'єктам права власності, які за ними закріплені, а також вулицям, провулкам, проспектам, площам, паркам, скверам, бульварам, узвозам, проїздам, майданам, набережним, мостам.

Подання про присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події юридичним особам, майно яких перебуває у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, та об'єктам права власності, які за ними закріплені, готується сільським, селищним, міським головою.

Подання про присвоєння юридичній особі або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події повинно містити:

1. найменування суб'єкта, якому вноситься таке подання;
2. найменування суб'єкта, який підготував подання, із зазначенням його місцезнаходження;
3. зміст порушеного питання та обґрунтування необхідності присвоєння юридичній особі або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події із зазначенням підстав та умов присвоєння відповідно імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події згідно з підставами та умовами.

Законом України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» передбачені наступні підстави та умови присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій:

1. Імена фізичних осіб присвоюються з метою увічнення пам'яті про осіб, які:
  - внесли вагомий вклад у боротьбу за незалежність, розбудову Української держави, підтримання міжнародного миру і безпеки, зміцнення міжнародного авторитету України;
  - здійснили героїчний вчинок, звершення в ім'я Батьківщини;
  - зробили значний особистий внесок у розвиток науки, освіти, культури та інших сфер суспільного життя.
2. Ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій присвоюються з метою:
  - популяризації видатних фактів історії України, що відображають звершення та надбання в ім'я України;
  - формування історичної свідомості Українського народу;

- сприяння розвитку науки, літератури, архітектури, мистецтва та інших сфер суспільного життя.

Юридичним особам та об'єктам права власності ім'я фізичної особи присвоюється лише після її смерті.

Імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій присвоюються юридичним особам та об'єктам права власності лише після проведення громадського обговорення та за згодою відповідного трудового колективу.

Крім того необхідно зауважити, що у разі, якщо у фізичної особи, чиє ім'я пропонується присвоїти, наприклад, вулиці, є родичі (діти, вдова, вдівець, а якщо їх немає – батьки, рідні брати та сестри), до подання додається також їх письмова згода на присвоєння імені.

3. Прийняття сільською, селищною, міською радою рішення про найменування (перейменування) відповідного об'єкта.

За результатами попередніх етапів роботи рада приймає рішення про найменування (перейменування) відповідного об'єкта.

При цьому, на наш погляд, доцільно застосовувати аналогію ч. 6 ст. 7 Закону України «Про географічні назви», де вказано, що рішення стосовно найменування та перейменування географічних об'єктів набирають чинності одночасно з набранням чинності рішеннями місцевих рад про бюджети на відповідний рік, якими передбачаються видатки, пов'язані з таким найменуванням та перейменуванням.

4. Забезпечення виконання рішення.

Після прийняття органом місцевого самоврядування рішення про найменування (перейменування) об'єкта, наприклад, вулиці, необхідно провести зміну табличок із назвою вулиці (або одночасно назвою та номером будинку), провести реєстрацію (перереєстрацію) громадян, які проживають на відповідній вулиці.

При цьому слід зауважити, що всі документи, які перебувають на руках у власників, є чинними і юридичної сили не втрачають (зміна поштової адреси не є підставою для того, щоб громадяни переробляли свідоцтво на право власності).

ПОСЛІДОВНІСТЬ ДІЙ ЩОДО ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО НАЙМЕНУВАННЯ ВУЛИЦЬ НА ПРИКЛАДІ М. ЧЕРНІГІВ

I. Послідовність дій місцевої ради

1. Прийняття розпорядження про створення комісії з упорядкування найменувань вулиць та затвердження відповідного Положення.

(Розпорядження міського голови «Про створення комісії з упорядкування найменувань вулиць м. Чернігова» № 197 р від 20.06.2006 року).

2. Розгляд комісією пропозицій юридичних та фізичних осіб щодо перейменування вулиць, провулків тощо, прийняття відповідного рішення, оформлення його протоколом засідання комісії та доручення профільному управлінню підготувати проект рішення виконкому і винести його на чергове засідання.

(Протокол № 2 засідання комісії з упорядкування найменувань вулиць м. Чернігова від 20.06.2013 року).

3. У залежності від суспільної значимості питання, відповідно до Статуту територіальної громади, здійснення громадського обговорення та розгляду питання на громадських слуханнях, загальних зборах громадян за місцем проживання, або проведення місцевого референдуму.

(Рішення Чернігівської міської ради «Про внесення доповнення до Статуту територіальної громади міста Чернігова» від 20.03.2008 року (26-а сесія 5-ого скликання).

4. Відповідно до п.2 ч.1 ст.37 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» погодження виконавчим комітетом сільської, селищної, міської ради найменування вулиць міста

та доручення профільному управлінню внести на розгляд ради пропозиції щодо найменування вулиць.

У місті Чернігові профільним управлінням є управління архітектури та містобудування Чернігівської міської ради, однак це питання необхідно з'ясувати, оскільки в залежності від розподілу функцій між структурними підрозділами в окремих місцевих радах профільним може бути управління культури.

(Рішення виконавчого комітету Чернігівської міської ради «Про найменування вулиць міста Чернігова» № 182 від 20.06.2013 року).

5. Розгляд сільською, селищною, міською радою питання про найменування вулиць та прийняття відповідного рішення, доручення відповідним службам провести роботи пов'язані з перейменуванням вулиць.

У місті Чернігові такими службами є управління житлово-комунального господарства міської ради, яке займається встановлення табличок з назвами вулиць та Чернігівський міський відділ внутрішніх справ, що здійснює реєстрацію громадян).

(Рішення Чернігівської міської ради «Про найменування вулиць міста Чернігова» від 30.09.2013 року (33-я сесія 6-ого скликання).

II. Зразки нормативно-правових актів Чернігівської міської ради:

1. Розпорядження міського голови «Про створення комісії з упорядкування найменувань вулиць м. Чернігова» № 197 р від 20 червня 2006 року

УКРАЇНА
ЧЕРНІГІВСЬКА МІСЬКА РАДА
РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 20 червня 2006 р.
м. Чернігів

№ 197р

Про створення комісії з
упорядкування найменувань
вулиць м. Чернігова

1. Відповідно до ст. 37 Закону України “Про місцеве самоврядування в Україні” та з метою упорядкування найменувань вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, розташованих на території м. Чернігова, утворити комісію у складі:

- заступник міського голови з питань діяльності
виконавчих органів ради, голова комісії

Васюта
Олег Павлович - начальник управління культури міської ради, заступник
голови комісії, заслужений діяч мистецтв України,
кандидат мистецтвознавства

Замай
Людмила
Михайлівна - головний спеціаліст управління культури міської ради,
секретар комісії

Демшевський
Віктор
Федорович - депутат міської ради, голова постійної комісії з питань
житлово-комунального господарства, транспорту і
зв'язку (за згодою)

Коваленко
Олександр
Борисович - декан історичного факультету Чернігівського
державного педагогічного університету
ім.Т.Г.Шевченка, кандидат історичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України (за згодою)

Кузнєцов
Герард
Олексійович - заступник голови міської організації Українського
Товариства охорони пам'яток історії та культури,
Почесний громадянин м. Чернігова (за згодою)

Куранда Ніна Яківна	- депутат міської ради, голова постійної комісії з питань регламенту, законності, прав і свобод громадян, відмінник освіти України (за згодою)
Лаєвський Сергій Лазаревич	- директор Чернігівського обласного історичного музею ім. В. В.Тарновського (за згодою)
Павлінська Людмила Вікторівна	- начальник управління архітектури і містобудування, головний архітектор міста
Полетун Ніна Михайлівна	- завідувача відділу інформації та використання документів Державного архіву Чернігівської області (за згодою)
Реп'ях Станіслав Панасович	- голова ради Чернігівської організації Національної спілки письменників України, заслужений працівник культури України та Чувашії (за згодою)
Сапон Володимир Миколайович	- завідувач відділу освіти і культури обласної газети "Деснянська правда", заслужений журналіст України (за згодою)
Чайковський Григорій Михайлович	- заступник начальника управління житлово-комунального господарства міської ради

2. Затвердити Положення про комісію з упорядкування найменувань вулиць м.Чернігова згідно з додатком.

3. Розпорядження від 16 липня 2003 року № 305-р та від 16 червня 2005 року № 197-р вважати такими, що втратили чинність.

Секретар міської ради

В. В. Голець

2. Протокол № 2 засідання комісії з упорядкування найменувань вулиць м. Чернігова від 20 червня 2013 року

ПРОТОКОЛ № 2

засідання комісії з упорядкування найменувань вулиць м. Чернігова

20 червня 2013 р.

м. Чернігів

Присутні:

Шермет Олег Семенович	- секретар міської ради, голова комісії
Деркач Людмила Олександрівна	- начальник відділу з питань землеустрою та геодезії управління архітектури та містобудування міської ради, секретар комісії;
Гребень Петро Миколайович	- заступник начальника управління архітектури та містобудування - заступник головного архітектора міста;
Коваленко Олександр Борисович	- директор інституту історії, етнографії та правознавства імені О. М. Лазаревського, кандидат історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України;
Кузнецов Герард Олексійович	- заступник голови міської організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, Почесний громадянин м. Чернігова;
Лихачова Світлана Миколаївна	- завідувач відділу обласного історичного музею імені В.В. Тарновського;
Брусильцева Лідія Олександрівна	- головний спеціаліст відділу зв'язків з громадськістю міської ради;
Кривенко Володимир Григорович	- начальник управління житлово-комунального господарства міської ради;
Ткач Юрій Володимирович	- заступник начальника управління культури Чернігівської міської ради;
Скоробагатько Микола Іванович	- помічник-консультант народного депутата України, секретар міського комітету Комуністичної партії України;
Дяченко Олександр Віталійович	- депутат міської ради;
Остренко Іван Андрійович	- депутат міської ради;

Порядок денний:

Розгляд листа Головного управління юстиції у Чернігівській області (начальник Карнабеда О. В.) щодо наявності декількох однакових вулиць у м Чернігові.

Шеремет О. С.

Після приєднання житлових районів Півці, Олександрівка, Новоселівка утворились вулиці, назви яких повторюються. На сьогоднішній день залишилися такі вулиці: Каштанова, Лисенка, Поліська, Садова та провулок Шевченка.

Проблема існує не один рік. Це унеможливило проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, чим порушуються основні правові принципи регулювання відносин власності, закріплені Конституцією України. Але, щодо перейменування вулиць на вулицю Мазепи та Антонія Печерського, ми не знайдемо підтримки у депутатів.

Слід уникнути політичного забарвлення цього питання та при присвоєнні нових найменувань вулиць враховувати історично сформовану топонімичну систему міста, відображення історичних подій, визначних історичних постатей та ін.

Деркач Л.О.

Комісія надавала пропозиції щодо перейменування вулиці Каштанової та Поліської і вже приймалися рішення виконавчого комітету Чернігівської міської ради від 19.02.2008 № 36 та від 21.04.2009 № 104 стосовно перейменування їх на вулицю Мазепи та на вулицю Антонія Печерського відповідно. Але сесія не затвердила ці назви.

Враховуючи наведене, необхідно визначитись з попередніми пропозиціями щодо перейменування вулиць, залишити їх чи надати нові, прийняти відповідне рішення та надати на розгляд виконавчого комітету та сесії міської ради.

У разі надання нових найменувань вулиць бажано враховувати історію міста Чернігова, особливості ландшафту або пропонувати імена людей, які мали пряме відношення до міста Чернігова.

На адресу Чернігівської міської ради надійшов лист благодійної ініціативи «Героїка» (9 травня 2012) -з пропозицією про перейменування однієї з вулиць міста Чернігова на честь генерала Валійського.

Виступили: Коваленко О. Б., Дяченко О. В., Гребень П. М., Остренко І. А., Скоробагатко М. І., Кузнецов Г. О.

Кузнецов Г.О.

Запропонував назвати вулицю Григорія Щербини, консула Російської імперії у Сербії, який народився у місті Чернігові.

Скоробагатко М. І.

Запропонував назвати вулицю академіка Бориса Олександровича Рибаківа, російського археолога, історика, який досліджував староруське літописання, та Йосипа Рапопорта видатного вченого у галузі генетики, доктора біологічних наук, професора, член-кореспондента АН СРСР.

Дяченко О. В.

Запропонував назвати вулицю Михайла Йосиповича Ядренка - математика зі світовим ім'ям.

Вирішили:

1. Для того щоб перейменування було більш вмотивованим, для назви вулиці ім'ям Антонія Печерського необхідно запропонувати вулицю в районі Лісковиці.

2. Нумерацію житлових будинків вулиці Садової, яка знаходиться в центрі міста, включити до вулиці Пирогова.

3/ Вивчити питання благодійної ініціативи «Героїка» щодо увічнення пам'яті генерала Валійського та розглянути на черговому засіданні комісії.

4/ Внести пропозиції виконавчому комітету щодо перейменування:

- вулиці Каштанової в Півцях на вулицю Академіка Рибаківа;

- вулиці Поліської в Олександрівці на вулицю Рапопорта;

- вулиці Лисенка в Олександрівці на вулицю Григорія Щербини;

- провулка Шевченка в Олександрівці на провулок Григоренка.

5. Управлінню архітектури та містобудування підготувати проект рішення виконавчого комітету щодо найменувань вулиць міста на чергове засідання виконавчого комітету міської ради.

Голова комісії

О.С. Деркач

Секретар комісії

Л. О. Деркач

3. Рішення Чернігівської міської ради «Про внесення доповнення до Статуту територіальної громади міста Чернігова» від 20 березня 2008 року (26 сесія 5 скликання)

Україна

ЧЕРНІГІВСЬКА МІСЬКА РАДА

(двадцять шоста сесія п'ятого скликання)

РІШЕННЯ

20 березня 2008 р.

м. Чернігів

Про внесення доповнення до Статуту територіальної громади міста Чернігова

Відповідно до статті 19, пункту 48 частини першої статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», частин першої, четвертої статті 98 Статуту територіальної громади міста Чернігова міська рада вирішила:

1. Доповнити статтю 45 Статуту територіальної громади міста Чернігова, затвердженого рішенням міської ради від 11.10.2007р. (21 сесія 5 скликання), частиною 4 наступного змісту:

„Спорудження (створення) і демонтаж пам'ятників (монументів) місцевого значення, найменування і перейменування вулиць, площ, парків і скверів на території міста Чернігова здійснюється залежно від суспільної значимості питання після громадського обговорення та розгляду на громадських слуханнях, загальних зборах громадян за місцем проживання або проведення місцевих референдумів відповідно до чинного законодавства.”

2. Відділу сприяння діяльності депутатів міської ради (Скоробагатько Л. І.), юридичному відділу міської ради (Вовк П.І.) у п'ятиденний термін повідомити Чернігівське міське управління юстиції про внесення доповнення До Статуту територіальної громади міста Чернігова та забезпечити реєстрацію Доповнення у встановленому порядку.

3. Відділу зв'язків з громадськістю міської ради (Соломаха І.Г.), комунальному підприємству «Редакція Чернігівської міської газети «Чернігівські відомості» Чернігівської міської ради (Мокроусова І.А.) опублікувати це рішення в десятиденний термін після прийняття.

4. Контроль за виконанням цього рішення покласти на заступника міського голови з питань діяльності виконавчих органів ради Тунік-Фриз О. В. і постійну комісію міської ради з питань освіти, культури, фізичної культури і спорту, сім'ї, молоді та соціального захисту (Касаткіна Т.І.).

Міський голова

О. В. Соколов

4. Рішення виконавчого комітету Чернігівської міської ради
«Про найменування вулиць міста Чернігова» № 182 від 20 черв-
ня 2013 року

УКРАЇНА
ЧЕРНІГІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
РІШЕННЯ

20 червня 2013 року

м. Чернігів

№ 182

Про перейменування вулиць міста
Чернігова

Ураховуючи звернення Головного управління юстиції у Чернігівській області, розглянувши пропозиції комісії з упорядкування найменувань вулиць щодо наявності однакових найменувань декількох вулиць у м. Чернігові та керуючись пунктом 2 частини 1 статті 37 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», виконавчий комітет Чернігівської міської ради вирішив:

1. Погодити перейменування:

- вулиці Каштанової в Півцях на вулицю Академіка Рибакова;
- вулиці Поліської в Олександрівці на вулицю Рапопорта;
- вулиці Лисенка в Олександрівці на вулицю Григорія Щербини;
- провулку Шевченка в Олександрівці на провулок Григоренка.

2. Управлінню архітектури та містобудування міської ради (Калужний С. С.) внести на розгляд міської ради пропозиції щодо зазначеного вище перейменування.

3. Контроль за виконанням цього рішення покласти на секретаря міської ради Шеремета О. С.

Міський голова

Заступник керуючий

О. В. Соколов

С. Г. Віхров

5. Рішення Чернігівської міської ради «Про найменування вулиць міста Чернігова» від 30 вересня 2013 року (33 сесія 6 скликання)

УКРАЇНА
ЧЕРНІГІВСЬКА МІСЬКА РАДА
РІШЕННЯ

(тридцять третя сесія шостого скликання)

30 вересня 2013 року
м. Чернігів

Про перейменування
вулиць міста Чернігова

Розглянувши звернення Головного управління юстиції у Чернігівській області, урахувуючи рішення виконавчого комітету Чернігівської міської ради від 20 червня 2013 року № 182 «Про перейменування вулиць міста Чернігова», пропозиції комісії з упорядкування найменувань вулиць м. Чернігова щодо перейменування однакових найменувань декількох вулиць у м. Чернігові, управління архітектури та містобудування міської ради, постійної комісії міської ради з питань архітектури, будівництва та регулювання земельних відносин та керуючись статтею 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», міська рада вирішила:

1. Перейменувати:

- вулицю Каштанову в Півцях на вулицю Академіка Рибакова;
- вулицю Поліську в Олександрівці на вулицю Рапопорта;
- вулицю Лисенка в Олександрівці на вулицю Григорія Щербини;
- провулок Шевченка в Олександрівці на провулок Григоренка.

2. Управлінню житлово-комунального господарства міської ради (Кривенко В. Г.), Чернігівському міському відділу управління Міністерства внутрішніх справ України в Чернігівській області (Алістратов О. В.) провести відповідні роботи, пов'язані з перейменуванням вказаних вулиць.

3. Відділу зв'язків з громадськістю міської ради (Соломаха І. Г.) та комунальному підприємству «Редакція Чернігівської міської газети «Чернігівські відомості» Чернігівської міської ради (Мокроусова І. М.) в десятиденний термін оприлюднити це рішення.

4. Рішення набирає чинності з моменту його оприлюднення.

5. Контроль за виконанням цього рішення покласти на секретаря міської ради Шеремета О. С. та постійну комісію Чернігівської міської ради з питань архітектури, будівництва та регулювання земельних відносин (Тарасовець Ю. М.).

Міський голова

О. В. Соколов

ДОДАТКИ

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про географічні назви

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, № 27, ст.360)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами № 5029-VI від 03.07.2012, ВВР, 2013, № 23, ст. 218 № 5462-VI від 16.10.2012, ВВР, 2014, № 6-7, ст. 80)

Цей Закон визначає правові основи регулювання відносин та діяльності, пов'язаних із встановленням назв географічних об'єктів, а також унормуванням, обліком, реєстрацією, використанням та збереженням географічних назв.

Встановлення назв географічних об'єктів, а також їх унормування, облік, реєстрація, використання та збереження має важливе значення для вирішення завдань національної безпеки, розвитку економіки, науки і освіти, державного будівництва, міжнародного співробітництва, а також у повсякденному житті громадян.

Стаття 1. Основні терміни

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

географічні назви – власні назви географічних об'єктів, що застосовуються для їх розпізнавання та встановлення відмінності від інших об'єктів;

географічні об'єкти – цілісні і відносно стабільні утворення Землі природного або антропогенного походження, що існують або існували в минулому і характеризуються певним місцеположенням: орографічні – материки, гори, хребти, скелі, ущелини, льодовики, рівнини, низовини, яри, балки, острови, коси, вулкани, печери тощо; гідрографічні – океани, моря, затоки, протоки, лимани, озера, болота, водосховища, річки, канали тощо; адміністративно-територіальні – держави, автономні території, об-

ласті, райони, міста, селища, села тощо; соціально-економічні – залізничні станції, роз'їзди, порти, пристані, аеропорти тощо; природно-заповідні – природні парки, заповідники, заказники, заповідні урочища та інші подібні об'єкти;

найменування та перейменування географічних об'єктів – присвоєння назв географічним об'єктам відповідними органами державної влади або органами місцевого самоврядування;

унормування географічних назв – вибір найбільш вживаних і прийнятних географічних назв та визначення їх написання мовою, якою вони вживаються, за встановленими правилами.

Стаття 2. Законодавство України про географічні назви

Законодавство України про географічні назви базується на Конституції України, інших нормативно-правових актах, міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Стаття 3. Сфера дії цього Закону

Дія цього Закону поширюється на регулювання відносин та діяльності, пов'язаних із встановленням назв географічних об'єктів, унормуванням, обліком, реєстрацією, використанням та збереженням назв географічних об'єктів, що знаходяться на території України, континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, а також назв географічних об'єктів Землі, відкритих українськими дослідниками і вченими, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Цей Закон також регулює відносини щодо використання в Україні назв географічних об'єктів, що знаходяться на території інших держав, а також географічних об'єктів Землі, на які не поширюються суверенітет та юрисдикція будь-якої держави.

Стаття 4. Органи, що здійснюють державне управління у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності

Державне управління у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності здійснюють центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, та

центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності (далі – спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань географічних назв).

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності:

визначає державну політику щодо встановлення назв географічних об'єктів, а також унормування, обліку, реєстрації, використання та збереження географічних назв;

розробляє та затверджує нормативно-правові та нормативно-технічні акти з питань встановлення, унормування, обліку, реєстрації, використання та збереження географічних назв.

Спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань географічних назв:

здійснює координацію діяльності, пов'язаної з установленням, унормуванням, обліком, реєстрацією, використанням та збереженням географічних назв;

організує проведення відповідної експертизи географічних назв;

забезпечує створення та ведення Державного реєстру географічних назв;

контролює використання та збереження географічних назв;

здійснює міжнародне співробітництво з питань встановлення, унормування, збереження, обліку, реєстрації географічних назв, а також створення та ведення Державного реєстру географічних назв.

Нормативно-правові акти центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, прийняті в межах його компетенції, є обов'язковими для інших центральних та місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує фор-

мування державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності, та спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань географічних назв здійснюють інші повноваження, передбачені законами та покладені на них актами Президента України.

(Стаття 4 в редакції Закону № 5462-VI від 16.10.2012)

Стаття 5. Встановлення географічних назв

Встановлення географічних назв включає виявлення існуючих або відомих у минулому історичних географічних назв, найменування та перейменування географічних об'єктів.

Географічні назви виявляються документами відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також картографічними, статистичними, архівними, енциклопедичними, довідковими та історичними джерелами.

Виявлення географічних назв, не зафіксованих у документах чи історичних джерелах, здійснюється шляхом опитування, у тому числі за допомогою засобів масової інформації, населення, яке проживає на даній території, краєзнавців, географів, істориків та інших фахівців, під час картографування території або проведення топонімічних досліджень.

Назва, яка присвоюється географічному об'єкту, повинна відображати найбільш характерні ознаки цього об'єкта, враховувати географічні, історичні, природні та інші умови місцевості, де він розташований, думку населення, яке проживає на цій території, вписуватися в існуючу систему назв цієї території і складатися з мінімальної кількості слів.

Географічним об'єктам можуть присвоюватися імена вчених, дослідників та інших осіб, які брали участь у їх відкритті, вивченні, створенні або заснуванні.

Імена видатних державних або громадських діячів, представників науки, культури чи інших осіб, діяльність яких не пов'язана з відповідними географічними об'єктами, можуть присвоюватися посмертно, і лише у виняткових випадках з урахуванням думки більшості населення, яке проживає на території, де розташовані ці об'єкти. Врахування думки більшості населення здійснюється відповідно до закону про референдуми.

Назви адміністративно-територіальних одиниць, як правило, повинні бути похідними від найменування тих адміністративних одиниць, які є їх адміністративними центрами, або географічного чи історичного найменування тієї частини території, де розташовані ці адміністративно-територіальні одиниці.

Назви залізничних станцій, портів, пристаней, аеропортів та інших об'єктів транспорту, як правило, повинні бути похідними від назв населених пунктів або їхніх частин, у яких або поряд з якими вони розташовані. Зазначені об'єкти транспорту, розташовані поза населеними пунктами, як правило, найменовуються з урахуванням назв найближчих значних географічних об'єктів.

Присвоєння однієї і тієї ж назви кільком однорідним географічним об'єктам у межах одного населеного пункту або району не допускається.

Перейменування географічних об'єктів можливе, як виняток, у таких випадках:

- повторення назв однорідних географічних об'єктів у межах однієї адміністративно-територіальної одиниці;

- необхідності повернення окремим географічним об'єктам їхніх історичних назв;

- суттєвої зміни функції або призначення географічного об'єкта.

Перейменування географічних об'єктів здійснюється з урахуванням думки більшості населення, яке проживає на території, де розташовані ці об'єкти, відповідно до закону про референдуми.

Стаття 6. Унормування географічних назв

Унормування географічних назв здійснюється з метою упорядкування та встановлення єдиної форми написання географічних назв України з урахуванням історичних, етнічних, мовних та інших особливостей, результатів спеціальних наукових досліджень, а також визначення правил передачі й написання іншомовних географічних назв відповідно до загальноновизнаних міжнародних правил.

Мова назв географічних об'єктів, що знаходяться на території України, визначається статтею 27 Закону України «Про засади державної мовної політики».

(Частина друга статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5029-VI від 03.07.2012)

(Частина третю статті 6 виключено на підставі Закону № 5029-VI від 03.07.2012)

Написи на дорожніх знаках, вивісках та інших покажчиках назв географічних об'єктів, що знаходяться на території України, подаються державною мовою.

На покажчиках назв географічних об'єктів, призначених для міжнародного використання, а також у місцях компактного проживання національних меншин України поряд з назвою державною мовою може розміщуватися її латиноалфавітний відповідник або назва відповідною мовою. Назва іншою мовою розташовується під назвою державною мовою і подається не більшим за розміром шрифтом.

В офіційних документах, друкованих засобах масової інформації, картографічних, довідкових, енциклопедичних, навчальних та інших виданнях назви географічних об'єктів України передаються літерами латинського чи іншого алфавіту з унормованою державною мовою назв географічного об'єкта за правилами, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності.

(Частина шоста статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012)

Призначені для використання в Україні назви географічних об'єктів, що знаходяться на території інших держав, а також географічних об'єктів, на які не поширюються суверенітет та юрисдикція будь-якої держави, передаються державною мовою з мови оригіналу. Унормування таких географічних назв здійснюється за правилами, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері топографо-геодезичної і картографічної діяльності.

(Частина сьома статті 6 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012)

Стаття 7. Органи, які здійснюють найменування та перейменування географічних об'єктів

Найменування та перейменування географічних об'єктів у межах визначених законом повноважень та відповідно до вимог цього Закону здійснюють:

Верховна Рада України – щодо найменування та перейменування одиниць адміністративно-територіального устрою України (шляхом внесення змін до Конституції України, населених пунктів і районів, а також географічних об'єктів, створених за рішеннями Верховної Ради України;

(Абзац третьої частини першої статті 7 виключено на підставі Закону № 5462-VI від 16.10.2012)

Кабінет Міністрів України – щодо географічних об'єктів, створених відповідними рішеннями Кабінету Міністрів України, географічних об'єктів, розташованих на територіях декількох одиниць адміністративно-територіального устрою України, а також географічних об'єктів Землі, відкритих або досліджених українськими дослідниками і вченими за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань географічних назв;

Київська та Севастопольська міські ради – щодо географічних об'єктів, розташованих на території міста, у випадках та в порядку, встановлених відповідними законами;

Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні ради – щодо географічних об'єктів, розташованих на території кількох районів у межах відповідно Автономної Республіки Крим чи області;

районні ради – щодо географічних об'єктів, розташованих на території кількох сіл, селищ чи міст у межах відповідного району;

сільські, селищні, міські ради – щодо географічних об'єктів, розташованих відповідно на території села, селища, міста.

Рішення щодо найменування та перейменування географічних об'єктів набирають чинності одночасно з набранням чинності відповідно законом про Державний бюджет України, рішеннями Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських рад про бюджети на

відповідний рік, якими передбачаються видатки, пов'язані з таким найменуванням та перейменуванням.

Стаття 8. Порядок найменування та перейменування географічного об'єкта

Пропозиції щодо найменування та перейменування географічного об'єкта з необхідним обґрунтуванням, картографічними матеріалами, розрахунками та кошторисами витрат, пов'язаних з таким найменуванням та перейменуванням, у межах, визначених законом, можуть вносити органи влади, підприємства, установи, організації та громадяни України.

Пропозиції щодо найменування та перейменування географічного об'єкта вносяться до відповідних органів, зазначених у статті 7 цього Закону. Розгляд таких пропозицій, якщо інше не передбачено Конституцією України та законом, обов'язково має здійснюватися з урахуванням відповідно:

пропозицій відповідних рад – щодо найменування та перейменування географічних об'єктів, розташованих на території кількох адміністративно-територіальних одиниць;

висновку центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері транспорту – щодо найменування та перейменування залізничних станцій, портів, пристаней, аеропортів та інших об'єктів транспорту;

(Абзац третій частини другої статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012)

висновку відповідних центральних органів виконавчої влади – щодо найменування та перейменування гідровузлів, водосховищ, каналів, родовищ корисних копалин, інших подібних об'єктів, територій, об'єктів природно-заповідного фонду тощо.

Пропозиції та рішення щодо найменування та перейменування географічних об'єктів направляються у встановленому порядку на відповідну експертизу.

Географічні об'єкти, що утворюються за рішенням Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, найменовуються відповідними рішеннями про їх утворення згідно з вимогами цього Закону.

(Частина четверта статті 8 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012)

Пропозиції та рішення органів державної влади щодо найменування або перейменування географічних об'єктів направляються на відповідну експертизу до спеціально уповноваженого органу з географічних назв у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Порядок найменування та перейменування географічних об'єктів, що складають систему адміністративно-територіально-го устрою України, визначається окремим законом.

Стаття 9. Облік назв географічних об'єктів. Державна реєстрація географічних назв

Назви географічних об'єктів, що знаходяться на території України, а також назви географічних об'єктів інших країн світу, які використовуються в Україні, підлягають обліку та державній реєстрації.

Державну реєстрацію географічних назв здійснює спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань географічних назв.

Облік назв географічних об'єктів, крім спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань географічних назв, здійснюють також органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, до повноважень яких належить здійснення найменування та перейменування географічних об'єктів.

Порядок створення та ведення Державного реєстру географічних назв, а також надання інформації щодо встановлення географічних назв для їх реєстрації визначається Положенням про Державний реєстр географічних назв, яке розробляється спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань географічних назв, за погодженням із центральними органами виконавчої влади, що реалізують державну політику економічного розвитку, державну фінансову політику, та Антимонопольним комітетом України, і затверджується Кабінетом Міністрів України.

(Частина четверта статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012)

Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, наукові та інші установи й організації в межах своїх повноважень можуть видавати офіційні каталоги, довідники географічних назв, зміст яких затверджується (погоджується) спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань географічних назв.

Стаття 10. Використання та збереження географічних назв

Географічні назви, встановлені згідно з цим Законом, є обов'язковими для застосування органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, засобами масової інформації, а також у навчальних, картографічних, довідкових, енциклопедичних виданнях, оголошеннях, рекламах, вивісках, дорожніх покажчиках, поштових відправленнях та інших сферах їхнього офіційного застосування.

Назви географічних об'єктів України як складова частина історичної і культурної спадщини Українського народу – громадян України всіх національностей охороняються державою.

Стаття 11. Державний контроль за встановленням, унормуванням, обліком, реєстрацією та збереженням географічних назв

Державний контроль за встановленням, унормуванням, обліком, реєстрацією та збереженням географічних назв здійснюється:

відповідними центральними органами виконавчої влади;

спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань географічних назв;

місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в межах їх територій та повноважень.

Стаття 12. Фінансування діяльності, пов'язаної із встановленням, унормуванням, обліком, реєстрацією та збереженням географічних назв, створенням та веденням Державного реєстру географічних назв

Фінансування діяльності, пов'язаної із встановленням, унормуванням, обліком, реєстрацією та збереженням геогра-

фічних назв, а також створенням та веденням Державного реєстру географічних назв, здійснюється за рахунок бюджетних коштів та інших джерел, не заборонених законодавством України.

Найменування або перейменування географічних об'єктів за пропозицією органу місцевого самоврядування здійснюється за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету.

Найменування або перейменування географічних об'єктів за пропозицією органу виконавчої влади здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, передбачених на фінансування діяльності зазначеного органу.

Найменування або перейменування географічних об'єктів за пропозицією підприємств, установ, організацій та громадян України може здійснюватися за рахунок коштів відповідного бюджету або за рахунок коштів підприємств, установ, організацій та громадян України у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Стаття 13. Міжнародне співробітництво з питань встановлення, унормування, обліку, реєстрації, використання, збереження географічних назв, створення та ведення Державного реєстру географічних назв

Міжнародне співробітництво з питань встановлення, унормування, обліку, реєстрації, використання, збереження географічних назв, створення та ведення Державного реєстру географічних назв здійснюється відповідно до нормативно-правових актів України та міжнародних договорів України.

Держава сприяє міжнародному співробітництву з питань встановлення, унормування, обліку, реєстрації, використання, збереження географічних назв, створення та ведення Державного реєстру географічних назв.

Співробітництво з органами, діяльність яких пов'язана з встановленням, унормуванням, обліком, реєстрацією, використанням, збереженням географічних назв, створенням та веденням реєстру географічних назв, топонімічними та подібними службами, науково-дослідними центрами зарубіжних країн, міжнародними та громадськими організаціями, фондами забезпечується і координується спеціально уповноваженим органом

виконавчої влади з питань географічних назв за погодженням з Міністерством закордонних справ України.

Стаття 14. Відповідальність за порушення законодавства про географічні назви

Особи, винні у порушенні законодавства про географічні назви, несуть відповідальність відповідно до законів України.

Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом:

підготувати та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законів України у відповідність із цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

відповідно до своєї компетенції забезпечити прийняття нормативно-правових актів, передбачених цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування центральними і місцевими органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Президент України
м. Київ,
31 травня 2005 року
№ 2604-IV

В. ЮЩЕНКО

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про Голодомор 1932-1933 років в Україні

(Відомості Верховної Ради України, 2006, N 50, ст. 504)

Верховна Рада України **постановляє:**

вшановуючи пам'ять мільйонів співвітчизників, які стали жертвами Голодомору 1932–1933 років в Україні та його наслідків;

шануючи всіх громадян, які пережили цю страшну трагедію в історії Українського народу;

усвідомлюючи моральний обов'язок перед минулими та наступними поколіннями українців і визнаючи необхідність відновлення історичної справедливості, утвердження в суспільстві нетерпимості до будь-яких проявів насильства;

відзначаючи, що трагедія Голодомору 1932–1933 років в Україні офіційно заперечувалася владою СРСР протягом багатьох десятиріч;

засуджуючи злочинні дії тоталітарного режиму СРСР, спрямовані на організацію Голодомору, наслідком яких стало знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ Українського народу, його вікових традицій, духовної культури і етнічної самобутності;

співчуваючи іншим народам колишнього СРСР, які зазнали жертв внаслідок Голодомору;

високо цінуючи солідарність та підтримку міжнародної спільноти у засудженні Голодомору 1932–1933 років в Україні, що відображено в актах парламентів Австралії, Аргентинської Республіки, Республіки Грузія, Естонської Республіки, Італійської Республіки, Канади, Литовської Республіки, Республіки Польща, Сполучених Штатів Америки, Угорської Республіки, а також у розповсюдженій як офіційний документ 58-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН Спільній заяві з нагоди 70-х роковин Голодомору – Великого голоду 1932–1933 років в Україні, яку підписали

Аргентинська Республіка, Азербайджанська Республіка, Народна Республіка Бангладеш, Республіка Білорусь, Республіка Бенін, Республіка Боснія і Герцеговина, Республіка Гватемала, Республіка Грузія, Арабська Республіка Єгипет, Ісламська Республіка Іран, Республіка Казахстан, Канада, Держава Катар, Киргизька Республіка, Держава Кувейт, Республіка Македонія, Монголія, Республіка Науру, Королівство Непал, Об'єднані Арабські Емірати, Ісламська Республіка Пакистан, Республіка Перу, Південно-Африканська Республіка, Республіка Корея, Республіка Молдова, Російська Федерація, Королівство Саудівська Аравія, Сирійська Арабська Республіка, Сполучені Штати Америки, Республіка Судан, Республіка Таджикистан, Туркменістан, Демократична Республіка Тимор-Лешті, Республіка Узбекистан, Україна та Ямайка, а також підтримали Австралія, Держава Ізраїль, Республіка Сербія і Чорногорія та 25 держав – членів Європейського Союзу;

виходячи з Рекомендацій парламентських слухань щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років, схвалених Постановою Верховної Ради України від 6 березня 2003 року № 607-IV, та Звернення до Українського народу учасників спеціального засідання Верховної Ради України 14 травня 2003 року щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років, схваленого Постановою Верховної Ради України від 15 травня 2003 року № 789-IV, в якому Голодомор визнається актом геноциду Українського народу як наслідок зумисних дій тоталітарного репресивного сталінського режиму, спрямованих на масове знищення частини українського та інших народів колишнього СРСР;

визнаючи Голодомор 1932–1933 років в Україні відповідно до Конвенції від 9 грудня 1948 року про запобігання злочину геноциду та покарання за нього як цілеспрямований акт масового знищення людей, приймає цей Закон.

Стаття 1. Голодомор 1932–1933 років в Україні є геноцидом Українського народу.

Стаття 2. Публічне заперечення Голодомору 1932–1933 років в Україні визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв Голодомору, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

Стаття 3. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень зобов'язані:

брати участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури, поширенню інформації про Голодомор 1932–1933 років в Україні серед громадян України та світової громадськості, забезпечувати вивчення трагедії Голодомору в навчальних закладах України;

вживати заходів щодо увічнення пам'яті жертв та постраждалих від Голодомору 1932–1933 років в Україні, в тому числі спорудження у населених пунктах меморіалів пам'яті та встановлення пам'ятних знаків жертвам Голодомору;

забезпечувати в установленому порядку доступ наукових та громадських установ і організацій, вчених, окремих громадян, які досліджують проблеми Голодомору 1932–1933 років в Україні та його наслідки, до архівних та інших матеріалів з питань, що стосуються Голодомору.

Стаття 4. Держава забезпечує умови для проведення досліджень та здійснення заходів з увічнення пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні на основі відповідної загальнодержавної програми, кошти на виконання якої щорічно передбачаються в Державному бюджеті України.

Стаття 5. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

2. Кабінету Міністрів України:

1) визначити статус і функції Українського інституту національної пам'яті та забезпечити його утримання за рахунок коштів державного бюджету як спеціального уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу;

2) у тримісячний термін з дня набрання чинності цим Законом:

подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо приведення законодавчих актів України у відповідність із цим Законом;

привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

забезпечити перегляд і скасування органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що не відповідають цьому Закону;

3) вирішити в установленому порядку за участю Київської міської державної адміністрації питання щодо спорудження у м. Києві до 75-х роковин Голодомору 1932–1933 років в Україні Меморіалу пам'яті жертв голодоморів в Україні.

Президент України
м. Київ, 28 листопада 2006 року
№ 376-V

В. ЮЩЕНКО

ЗАКОН УКРАЇНИ

Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 17, ст.150)

Цей Закон визначає підстави та порядок присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій.

Стаття 1. Предмет та сфера дії Закону

1. Цей Закон регулює відносини, що виникають у зв'язку з присвоєнням юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам (далі – об'єктам права власності), імен (псевдонімів) суспільно-політичних і громадських діячів, захисників Вітчизни, воєначальників, діячів науки, освіти, культури та інших сфер суспільного життя, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій (далі – імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій).

2. Юридичним особам приватної форми власності та об'єктам права власності, які за ними закріплені, імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій присвоюються їх власниками з дотриманням підстав та умов, передбачених статтею 3 цього Закону.

3. Географічним об'єктам імена фізичних осіб присвоюються відповідно до Закону України «Про географічні назви».

Стаття 2. Законодавство України, що регулює питання присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій

1. Законодавство України, що регулює питання присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій, ґрунтується на Конституції України і складається з Цивільного кодексу України, цього Закону та інших нормативно-правових актів.

Стаття 3. Підстави та умови присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій

1. Імена фізичних осіб присвоюються з метою увічнення пам'яті про осіб, які:

1) внесли вагомий вклад у боротьбу за незалежність, розбудову Української держави, підтримання міжнародного миру і безпеки, зміцнення міжнародного авторитету України;

2) здійснили героїчний вчинок, звершення в ім'я Батьківщини;

3) зробили значний особистий внесок у розвиток науки, освіти, культури та інших сфер суспільного життя.

2. Юридичним особам та об'єктам права власності ім'я фізичної особи присвоюється лише після її смерті.

Рішення про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб не є підставою виникнення прав інтелектуальної власності у третіх осіб.

3. Юридичним особам та об'єктам права власності, як правило, присвоюється ім'я тієї фізичної особи, діяльність якої була пов'язана з юридичною особою чи об'єктом права власності, якій (якому) це ім'я присвоюється.

4. Ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій присвоюються з метою:

1) популяризації видатних фактів історії України, що відображають звершення та надбання в ім'я України;

2) формування історичної свідомості Українського народу;

3) сприяння розвитку науки, літератури, архітектури, мистецтва та інших сфер суспільного життя.

5. Імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій присвоюються юридичним особам та об'єктам права власності лише після проведення громадського обговорення та за згодою відповідного трудового колективу.

Порядок проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 4. Юридичні особи та об'єкти права власності, яким присвоюються імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій

1. Імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій можуть присвоюватися:

1) юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, а також об'єктам права власності, зазначеним у частині третій цієї статті;

2) об'єднанням, з'єднанням, військовим частинам, військовим навчальним закладам, установам та організаціям Збройних Сил України, інших військових формувань та об'єктам права власності, які за ними закріплені.

2. Імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій не можуть присвоюватися державним органам та органам місцевого самоврядування.

3. У цьому Законі під об'єктами права власності також розуміються:

1) літальні апарати, річкові та морські судна, об'єкти космічної діяльності;

2) сквери, бульвари, вулиці, провулки, узвози, проїзди, проспекти, площі, майдани, набережні, мости.

Стаття 5. Суб'єкти, які порушують питання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій

1. Питання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій порушується суб'єктами, зазначеними у статті 7 цього Закону, шляхом підготовки ними подання про присвоєння імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій.

2. Пропозиції щодо присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій можуть також вноситися на розгляд суб'єктів, зазначених у статті 7 цього Закону, іншими державними органами, трудовими колективами, об'єднаннями громадян та окремими громадянами.

Стаття 6. Подання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій

1. Подання про присвоєння юридичній особі або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події – письмовий документ, що містить пропозицію про присвоєння конкретно визначеній юридичній особі або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події та вноситься на розгляд суб'єктів, уповноважених присвоювати імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій.

Подання про присвоєння юридичній особі або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події повинно містити:

1) найменування суб'єкта, якому вноситься таке подання (стаття 8 цього Закону);

2) найменування суб'єкта, який підготував подання, із зазначенням його місцезнаходження (стаття 7 цього Закону);

3) зміст порушеного питання та обґрунтування необхідності присвоєння юридичній особі або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події із зазначенням підстав та умов присвоєння відповідно імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви

і дати історичної події згідно з підставами та умовами, визначеними у статті 3 цього Закону.

2. До подання про присвоєння юридичній особі або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події також додаються:

1) інформаційна довідка про фізичну особу, ім'я якої пропонується присвоїти, ювілейну, святкову чи історичну дату або назву історичної події, що пропонується присвоїти юридичній особі або об'єкту права власності;

2) розрахунки та кошторис витрат, пов'язаних з присвоєнням юридичній особі або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події;

3) узагальнені зауваження і пропозиції, що надійшли під час громадського обговорення.

3. У разі якщо у фізичної особи, ім'я якої пропонується присвоїти юридичній особі або об'єкту права власності, є родичі (діти, вдова, вдівець, а якщо їх немає – батьки, рідні брати та сестри), додається також їх письмова згода на присвоєння імені.

4. Подання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій підлягає реєстрації в день його надходження. Відмова у прийнятті або реєстрації подання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій забороняється.

Стаття 7. Суб'єкти, які готують подання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій

1. Подання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події готується у разі:

1) присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події об'єднанням, з'єднанням, військовим частинам, військовим навчальним закладам, устано-

вам, організаціям Збройних Сил України та об'єктам права власності, які за ними закріплені, – Міністром оборони України;

2) присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події об'єднанням, з'єднанням, військовим частинам, військовим навчальним закладам, установам, організаціям інших військових формувань та об'єктам права власності, які за ними закріплені, – державним органом, що здійснює керівництво іншим утвореним відповідно до закону військовим формуванням;

3) присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події юридичним особам, що діють на основі державної власності, та об'єктам, які за ними закріплені, – їх керівником;

4) присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події юридичним особам, майно яких входить до складу майна, що належить Автономній Республіці Крим, та об'єктам права власності, які за ними закріплені, – Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим;

5) присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події юридичним особам, майно яких перебуває у спільній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, та об'єктам права власності, які за ними закріплені, – головою відповідної районної чи обласної ради.

У разі делегування районними чи обласними радами місцевій державній адміністрації повноважень щодо управління майном, що перебуває у спільній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, подання погоджується з головою відповідної місцевої державної адміністрації;

б) присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події юридичним особам, майно яких перебуває у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, та об'єктам права власності, які за ними закріплені, – сільським, селищним, міським головою;

7) присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події скверам, бульварам, вулицям, провулкам, узвозам, проїздам, проспектам, площам, майданам, набережним, мостам – сільським, селищним, міським головою.

Стаття 8. Суб'єкти, які присвоюють юридичним особам та об'єктам права власності імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій

1. Імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій юридичним особам та об'єктам права власності присвоюють:

1) Президент України – об'єднанням, з'єднанням, військовим частинам, військовим навчальним закладам, установам, організаціям Збройних Сил України, інших утворених відповідно до закону військових формувань та об'єктам права власності, які за ними закріплені;

2) Кабінет Міністрів України – юридичним особам, які належать до сфери його управління, та об'єктам права власності, які за ним закріплені;

3) міністерства – юридичним особам, які належать до сфери їх управління, та об'єктам права власності, які за ними закріплені, а також юридичним особам, які належать до сфери управління центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується відповідним міністром, та об'єктам права власності, які закріплені за такими центральними органами виконавчої влади;

4) Національна академія наук України – юридичним особам, які перебувають у її віданні; національні галузеві академії наук – юридичним особам, які перебувають у їх віданні;

5) Верховна Рада Автономної Республіки Крим – юридичним особам, майно яких входить до складу майна, що належить Автономній Республіці Крим, та об'єктам права власності, які за ними закріплені;

6) обласні, районні ради – юридичним особам, майно яких перебуває у спільній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, та об'єктам права власності, які за ними закріплені;

7) сільські, селищні, міські ради – юридичним особам, майно яких перебуває у власності територіальних громад сіл, селищ, міст, та об'єктам права власності, які за ними закріплені, а також вулицям, провулкам, проспектам, площам, паркам, скверам, бульварам, узвозам, проїздам, майданам, набережним, мостам.

Стаття 9. Розгляд подання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій

1. Суб'єкт, який присвоює юридичним особам та об'єктам права власності імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій, попередньо розглядає подання про присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події та документи, передбачені частиною другою статті 6 цього Закону.

2. Суб'єкт, який присвоює юридичним особам та об'єктам права власності імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій, може зупинити розгляд подання про присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події у разі, якщо:

1) подання внесено без документів, передбачених частиною другою статті 6 цього Закону;

2) під час розгляду документів виявлені неточності;

3) обґрунтування, що міститься у поданні, не відповідає підставам та умовам, визначеним у статті 3 цього Закону.

Про зупинення розгляду питання щодо присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події повідомляється суб'єкт, який вніс це подання.

Розгляд подання поновлюється після усунення обставин, що викликали його зупинення.

3. У разі якщо обставини, передбачені частиною другою цієї статті, які є перешкодою для розгляду подання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події, не будуть усунені протягом 15 робочих днів, зазначене подання вважається таким, що не внесено.

Стаття 10. Прийняття рішення про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події

1. За результатами розгляду подання про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імені фізичної осо-

би, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події та документів, передбачених статтею 6 цього Закону, суб'єкт, який присвоює юридичній особі або об'єкту права власності ім'я фізичної особи, ювілейну та святкову дату, назву і дату історичної події, протягом 15 робочих днів після внесення такого подання або поновлення його розгляду приймає рішення про присвоєння юридичній особі або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події та видає відповідний акт.

2. Не допускається присвоєння імені однієї і тієї самої фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події двом і більше юридичним особам та/або об'єктам права власності з однорідним видом діяльності (незалежно від підпорядкування) у межах одного села, селища, міста.

3. Присвоєні юридичним особам та/або об'єктам права власності імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій зазначаються державною мовою.

У місцях компактного проживання національних меншин України поряд із зазначенням державною мовою присвоєні юридичним особам та/або об'єктам права власності імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій можуть зазначатися також мовою відповідної національної меншини.

Стаття 11. Порядок зміни, відмови від присвоєних юридичним особам та/або об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій або їх збереження

1. Зміна, відмова від присвоєного юридичній особі та/або об'єкту права власності імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події або збереження за правонаступником присвоєного імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події у разі припинення юридичної особи, якій присвоєно ім'я фізичної особи, ювілейну та святкову дату, назву і дату історичної події, а також передання всього її майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам здійснюється в такому самому порядку, як і присвоєння імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події.

У поданні про зміну, відмову від присвоєних імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події або їх збереження обов'язково зазначається обґрунтування.

2. Зміна імені фізичної особи, ювілейної та святкової дати, назви і дати історичної події, присвоєних юридичним особам та об'єктам права власності, здійснюється лише після проведення громадського обговорення.

Стаття 12. Обов'язки юридичних осіб, яким присвоєні імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій

1. Юридичні особи, яким присвоєні імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій, зобов'язані:

1) забезпечити внесення відповідних змін в установчі документи та провести державну реєстрацію цих змін відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»;

2) добросовісно та належним чином використовувати присвоєні імена фізичних осіб, ювілейні та святкові дати, назви і дати історичних подій;

3) виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством.

Стаття 13. Витрати, пов'язані з присвоєнням юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій, зміною або відмовою від присвоєних імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій

1. Витрати, пов'язані з присвоєнням юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій, зміною або відмовою від присвоєних імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій, можуть здійснюватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, а також коштів юридичних осіб.

2. Фінансування витрат, пов'язаних з присвоєнням, зміною або відмовою від присвоєних юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій, залежно від того, хто ініціював порушення цього питання, здійснюється за рахунок коштів:

державного бюджету, якщо ініціатором є державний орган;
відповідного місцевого бюджету, якщо ініціатором є відповідний орган місцевого самоврядування;

юридичних осіб, якщо ініціатором є керівник підприємства, установи, організації.

Стаття 14. Прикінцеві положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Присвоєння імен іноземних фізичних осіб юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, проводиться відповідно до цього Закону.

3. Визнати такими, що втратили чинність, пункти 14-19 Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР, затвердженого Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 12 березня 1981 року (Відомості Верховної Ради УРСР, 1981 р., № 12, ст. 179), у частині присвоєння імен фізичних осіб підприємствам, установам, організаціям та іншим об'єктам.

4. Кабінету Міністрів України протягом одного місяця з дня опублікування цього Закону:

1) привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;

2) прийняти нормативно-правові акти, що впливають із цього Закону;

3) забезпечити перегляд і приведення міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади їх нормативно-правових актів у відповідність із цим Законом.

Президент України
м. Київ
24 травня 2012 року
№ 4865-VI

В. ЯНУКОВИЧ

УКАЗ
ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

**Про порядок вирішення питань
адміністративно-територіального
устрою Української РСР**

(Із змінами, внесеними згідно із Законом № 4865-VI від 24.05.2012,
ВВР, 2013, N 17, ст.150)

Президія Верховної Ради Української РСР **постановляє:**

1. Відповідно до статті 108 Конституції Української РСР затвердити «Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР».

2. Визнати такими, що втратили чинність:

Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 28 червня 1965 року «Про порядок найменування і перейменування областей, районів, міст та інших населених пунктів і вирішення деяких питань адміністративно-територіального поділу в Українській РСР» (Відомості Верховної Ради УРСР, 1965 р., № 28, ст. 457);

Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 26 лютого 1968 року «Про порядок присвоєння імен державних і громадських діячів вулицям, площам та іншим складовим частинам населених пунктів Української РСР» (Відомості Верховної Ради УРСР, 1968 р., № 10, ст. 57).

**Голова Президії
Верховної Ради Української РСР**

О. ВАТЧЕНКО

**Секретар Президії
Верховної Ради Української РСР**

Я. КОЛОТУХА

**м. Київ, 12 березня 1981 р.
№ 1654-Х**

ЗАТВЕРДЖЕНО
Указом Президії Верховної Ради
Української РСР
від 12 березня 1981 року
№ 1654-Х

ПОЛОЖЕННЯ про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР

Адміністративно-територіальними одиницями Української РСР є: область, район, місто, район у місті, селище міського типу, сільрада, село і селище.

Населені пункти, які є на території Української РСР, поділяються на міські і сільські.

До міських населених пунктів належать міста республіканського, обласного, районного підпорядкування і селища міського типу, до сільських – села і селища незалежно від їх адміністративної підпорядкованості.

І. Утворення і ліквідація областей, районів, районів у містах і сільрад, встановлення і зміна їх меж

1. Утворення і ліквідація областей проводяться Верховною Радою Української РСР, а в період між її сесіями – Президією Верховної Ради Української РСР з наступним поданням на затвердження Верховної Ради Української РСР на черговій сесії. Районний поділ областей при їх утворенні встановлюється Президією Верховної Ради Української РСР.

2. Встановлення і зміна меж, встановлення і перенесення адміністративних центрів областей проводяться Президією Верховної Ради Української РСР за поданням виконавчих комітетів відповідних обласних Рад народних депутатів.

3. Утворення і ліквідація районів, районів у містах, встановлення і перенесення адміністративних центрів районів прово-

дяться Президією Верховної Ради Української РСР за поданням виконавчих комітетів відповідних обласних, міських (міст республіканського підпорядкування) Рад народних депутатів.

Зміна меж районів проводиться виконавчим комітетом обласної Ради народних депутатів за поданням виконавчих комітетів відповідних районних, міських (міст обласного підпорядкування) Рад народних депутатів.

Встановлення і зміна меж районів у місті проводяться міською Радою народних депутатів за поданням виконавчих комітетів відповідних районних у місті Рад народних депутатів.

4. Утворення і ліквідація сільрад, встановлення і перенесення їх адміністративних центрів, встановлення і зміна меж сільрад проводяться виконавчим комітетом обласної Ради народних депутатів за поданням виконавчих комітетів відповідних районних, міських (міст обласного підпорядкування) Рад народних депутатів.

II. Віднесення населених пунктів до категорії міст і селищ міського типу, встановлення, зміна меж і підпорядкованості населених пунктів

5. Віднесення населених пунктів до категорії міст республіканського, обласного, районного підпорядкування, встановлення і зміна їх меж, а також зміна їх підпорядкованості проводяться Президією Верховної Ради Української РСР за поданням виконавчих комітетів відповідних обласних, міських (міст республіканського підпорядкування) Рад народних депутатів.

6. До категорії міст республіканського підпорядкування може бути віднесено міста, які є найбільшими економічними, культурними і адміністративними центрами, з кількістю населення, як правило, понад 1 мільйон чоловік, якщо для дальшого економічного і соціального розвитку цих міст доцільно встановити безпосереднє керівництво ними з боку республіканських органів.

7. До категорії міст обласного підпорядкування може бути віднесено міста, які є економічними і культурними центрами, мають розвинуту промисловість, комунальне господарство, значний державний житловий фонд, з кількістю населення по-

над 50 тисяч чоловік, якщо для дальшого економічного і соціального розвитку цих міст доцільно встановити безпосереднє керівництво ними з боку обласних організацій.

В окремих випадках до категорії міст обласного підпорядкування може бути віднесено міста з кількістю населення менш як 50 тисяч чоловік, якщо вони мають важливе промислове, соціально-культурне та історичне значення, близьку перспективу дальшого економічного і соціального розвитку, зростання кількості населення.

8. До категорії міст районного підпорядкування може бути віднесено селища, які мають промислові підприємства, комунальне господарство, державний житловий фонд, мережу соціально-культурних закладів і підприємств побуту, з кількістю населення понад 10 тисяч чоловік, з яких не менш як дві третини становлять робітники, службовці та члени їх сімей.

9. Віднесення населених пунктів до категорії селищ міського типу, встановлення і зміна їх меж, а також зміна їх підпорядкованості проводяться виконавчим комітетом обласної Ради народних депутатів за поданням виконавчих комітетів відповідних районних, міських (міст обласного підпорядкування) Рад народних депутатів.

10. До категорії селищ міського типу може бути віднесено населені пункти, розташовані при промислових підприємствах, будовах, залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах, підприємствах по виробництву і переробці сільськогосподарської продукції, а також населені пункти, на території яких розташовані вищі та середні спеціальні навчальні заклади, науково-дослідні установи, санаторії та інші стаціонарні лікувальні та оздоровчі заклади, які мають державний житловий фонд, з кількістю населення понад 2 тисячі чоловік, з яких не менш як дві третини становлять робітники, службовці та члени їх сімей.

В окремих випадках до категорії селищ міського типу може бути віднесено населені пункти з кількістю населення менш як 2 тисячі чоловік, але не більш як 500 чоловік, якщо вони мають близьку перспективу економічного і соціального розвитку, зростання кількості населення.

11. Об'єднання сільських населених пунктів, а також зміна їх підпорядкованості проводяться виконавчим комітетом обласної Ради народних депутатів за поданням виконавчих комітетів відповідних районних, міських (міст обласного підпорядкування) Рад народних депутатів.

III. Найменування і перейменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів, підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, а також присвоєння їм імен державних і громадських діячів

12. Найменування перейменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів – областей, районів, міст, районів у містах, селищ міського типу, сіл і селищ проводиться Президією Верховної Ради Української РСР за поданням виконавчих комітетів відповідних обласних, міських (міст республіканського підпорядкування) Рад народних депутатів, з врахуванням загальнодержавних інтересів, а також географічних, історичних, національних, побутових та інших місцевих умов, думки місцевого населення, завдань комуністичного виховання громадян.

Подання про найменування або перейменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів вноситься виконавчим комітетом обласної, міської (міста республіканського підпорядкування) Ради народних депутатів лише при наявності рішень, прийнятих на сесіях відповідних нижчестоящих Рад народних депутатів.

При найменуванні і перейменуванні адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів не допускається присвоєння районам, містам, районам у містах таких найменувань, які є в республіці, а селищам міського типу, селам і селищам – які є в області.

Перейменування населених пунктів, в яких розташовані поштово-телеграфні установи або залізничні станції, проводиться з попереднім повідомленням відповідно Міністерства зв'язку СРСР або Міністерства шляхів СРСР.

13. Найменування і перейменування сільрад проводиться виконавчим комітетом обласної Ради народних депутатів за

поданням виконавчих комітетів відповідних районних, міських (міст обласного підпорядкування) Рад народних депутатів.

(Пункт 14 втратив чинність у частині присвоєння імен фізичних осіб підприємствам, установам, організаціям та іншим об'єктам на підставі Закону № 4865-VI від 24.05.2012) 14. Найменування і перейменування державних підприємств, залізничних станцій, морських портів, аеропортів, установ, організацій та інших об'єктів союзного підпорядкування, а також фізико-географічних об'єктів проводиться в порядку, встановлюваному Радою Міністрів СРСР.

(Пункт 15 втратив чинність у частині присвоєння імен фізичних осіб підприємствам, установам, організаціям та іншим об'єктам на підставі Закону N 4865-VI від 24.05.2012) 15. Найменування і перейменування державних підприємств, установ, організацій та інших об'єктів республіканського і місцевого підпорядкування проводиться в порядку, встановлюваному Радою Міністрів Української РСР.

(Пункт 16 втратив чинність у частині присвоєння імен фізичних осіб підприємствам, установам, організаціям та іншим об'єктам на підставі Закону N 4865-VI від 24.05.2012) 16. Найменування і перейменування колгоспів та інших кооперативних організацій і присвоєння їм імен проводиться за клопотанням загальних зборів членів цих організацій виконавчим комітетом обласної Ради народних депутатів.

(Пункт 17 втратив чинність у частині присвоєння імен фізичних осіб підприємствам, установам, організаціям та іншим об'єктам на підставі Закону N 4865-VI від 24.05.2012) 17. Найменування і перейменування проспектів, вулиць, провулків, площ, скверів, парків, мостів та інших споруд, які є на території, підпорядкованій міським, селищним, сільським Радам, і присвоєння їм імен державних і громадських діячів проводиться виконавчими комітетами відповідних Рад народних депутатів.

(Пункт 18 втратив чинність у частині присвоєння імен фізичних осіб підприємствам, установам, організаціям та іншим об'єктам на підставі Закону № 4865-VI від 24.05.2012) 18. Присвоєння імен підприємствам, залізничним станціям, установам, організаціям та іншим об'єктам союзного, республіканського і

місцевого підпорядкування проводиться Радою Міністрів Української РСР з попереднім повідомленням щодо об'єктів союзного підпорядкування відповідних міністерств, державних комітетів і відомств СРСР.

(Пункт 19 втратив чинність у частині присвоєння імен фізичних осіб підприємствам, установам, організаціям та іншим об'єктам на підставі Закону N 4865-VI від 24.05.2012) 19. Присвоєння імен адміністративно-територіальним одиницям і населеним пунктам, підприємствам, установам, організаціям та іншим об'єктам може проводитись тільки посмертно і лише у виняткових випадках з метою увічнення пам'яті особливо видатних державних, громадсько-політичних діячів, захисників Батьківщини, героїв праці, діячів науки і культури за клопотанням державних органів і громадських організацій, трудових колективів і громадян.

IV. Облік і реєстрація адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів

20. Населені пункти, які мають закріплену за ними територію і населення, що постійно проживає в них, підлягають обліку і реєстрації.

21. Облік існуючих і реєстрація новоутворених адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів у межах кожної області проводяться виконавчим комітетом відповідної обласної Ради народних депутатів.

22. Невеликі поселення, що мають тимчасове значення і несталий склад населення або є об'єктами службового призначення в системі якої-небудь галузі господарства (будівлі залізничних служб, будинки лісників, шляхових майстрів, бакенщиків, польові стани, невеликі метеостанції і т.п.), та одиночні двори не є самостійними населеними пунктами і лічаються за тими населеними пунктами, з якими вони зв'язані в адміністративному або територіальному відношенні.

23. Населені пункти, з яких виїхали або переселилися жителі, підлягають виключенню з облікових даних. З облікових даних виключаються також населені пункти, які включені в межі міст, селищ міського типу або об'єднані з іншими населеними пунктами.

24. Рішення виконавчих комітетів обласних, міських (міст республіканського підпорядкування) Рад народних депутатів з питань адміністративно-територіального устрою, зазначених у статтях 3, 4, 9, 11, 13 і 21 цього Положення, набирають чинності через десять днів після опублікування повідомлень про них у «Відомостях Верховної Ради Української РСР».

V. Перелік документів і матеріалів, які подаються в Президію Верховної Ради Української РСР для розгляду питань адміністративно-територіального устрою

25. Для розгляду питань адміністративно-територіального устрою виконавчий комітет обласної, міської (міста республіканського підпорядкування) Ради народних депутатів подає в Президію Верховної Ради Української РСР такі документи і матеріали:

1) При утворенні районів, встановленні і перенесенні їх адміністративних центрів, зміні меж областей, віднесенні населених пунктів до категорій міст, утворенні районів у містах, передачі міст районного підпорядкування з одного району в інший:

а) подання з обґрунтуванням доцільності пропозицій, що вносяться;

б) економічну характеристику, що містить відомості про загальну кількість населення, в тому числі робітників, службовців, колгоспників, перелік основних промислових підприємств, будівельних, транспортних та інших організацій з зазначенням їх виробничих показників, кількості працюючих на кожному з них; відомості про комунальне господарство, житловий фонд з зазначенням його належності, соціально-культурні заклади, підприємства торгівлі і побуту, про річний бюджет; відомості про наявні і передбачувані у зв'язку з пропозиціями, що вносяться, структуру і штати виконавчого комітету Ради, його відділів і управлінь, джерела покриття додаткових видатків на утримання працівників органів державного управління, наявність приміщень для них; розмір території населеного пункту з зазначенням основних землекористувачів; найменування найближчої залізничної станції і відстань від населеного пункту; пропозиції щодо найменування району, міста, району в місті;

в) схематичну карту з пропонованими змінами.

2) При встановленні і зміні меж міст:

а) подання з обґрунтуванням доцільності пропозицій, що вносяться;

б) довідку про територію міста, кількість населення в існуючих і нових межах, площі земель, що передаються, і призначення цих земель в межах міста, а також економічну характеристику населеного пункту, що включається в межі міста або виключається з них;

в) схематичну карту з пропонованими змінами.

3) При найменуванні і перейменуванні адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів:

а) подання з обґрунтуванням пропонованого найменування або перейменування адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів;

б) економічну характеристику населеного пункту;

в) схематичну карту місцевості з зазначенням новоутвореного населеного пункту.

**Секретар Президії
Верховної Ради Української РСР**

Я. КОЛОТУХА

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

Про затвердження Порядку проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій

Відповідно до частини п'ятої статті 3 Закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» Кабінет Міністрів України постановляє:

1. Затвердити Порядок проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій, що додається.

2. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Ради Міністрів Української РСР від 13 липня 1981 р. № 371 «Про затвердження Положення про порядок найменування і перейменування державних підприємств, установ, організацій та інших об'єктів республіканського і місцевого підпорядкування».

Прем'єр-міністр України

Інд. 70

М. АЗАРОВ

ПОРЯДОК

проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій

1. Цей Порядок визначає механізм проведення громадського обговорення та основні вимоги до його організації та розгляду узагальнених пропозицій (зауважень) під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) суспільно-політичних і громадських діячів, захисників Вітчизни, воєначальників, діячів науки, освіти, культури та інших сфер суспільного життя, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій (далі – присвоєння юридичним особам імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій).

Дія цього Порядку поширюється на суб'єктів, що готують подання про присвоєння юридичним особам імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій, визначених статтею 7 Закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» (далі – організатори громадського обговорення).

2. Громадське обговорення проводиться з метою залучення представників громадськості до розгляду пропозицій щодо присвоєння юридичним особам імен фізичних осіб, ювілейних та

святкових дат, назв і дат історичних подій та врахування їх думки під час прийняття відповідного рішення.

Участь у громадському обговоренні можуть брати фізичні та юридичні особи, а також громадські об'єднання, що не є юридичними особами.

3. Організатори громадського обговорення самостійно визначають форми його проведення (конференція, форум, громадські слухання, засідання за круглим столом, збори, зустрічі, теле- або радіодебати, Інтернет-конференція, електронна консультація) виходячи з необхідності залучення якомога більшої кількості заінтересованих учасників та власних організаційних можливостей.

4. Громадське обговорення передбачає:

1) оприлюднення інформаційного повідомлення про проведення громадського обговорення, що містить відомості про:

найменування організатора громадського обговорення;

найменування юридичної особи, якій пропонується присвоїти ім'я фізичної особи, ювілейної чи святкової дати, назви або дати історичної події;

ім'я фізичної особи, ювілейної чи святкової дати, назви або дати історичної події, що пропонується присвоїти юридичній особі, та обґрунтування такої пропозиції;

суб'єктів, що внесли пропозицію щодо присвоєння юридичній особі імені фізичної особи, ювілейної чи святкової дати, назви або дати історичної події;

строк, місце, час проведення заходів з громадського обговорення, акредитації представників засобів масової інформації, реєстрації учасників;

поштову адресу та (або) адресу електронної пошти, номер телефону, строк і форму для подання пропозицій (зауважень);

місцезнаходження та (або) адресу електронної пошти, номер телефону організатора громадського обговорення, за якими можна отримати консультації з питання, що винесено на громадське обговорення;

прізвище та ім'я особи, визначеної відповідальною за проведення громадського обговорення;

строк і спосіб оприлюднення результатів громадського обговорення;

2) опрацювання організаторами громадського обговорення висловлених пропозицій (зауважень) щодо присвоєння юридичним особам імен фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій та проведення аналізу поданих пропозицій (зауважень);

3) узагальнення та оприлюднення результатів громадського обговорення.

5. Рішення про проведення громадського обговорення приймається його організатором з урахуванням вимог, установлених Законом України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій», і повинно містити питання, що виноситься на громадське обговорення, строк його проведення, перелік заходів, які планується здійснити у рамках такого обговорення, та відповідальних осіб.

Строк проведення громадського обговорення обчислюється з дня оприлюднення відповідного інформаційного повідомлення і повинен становити не менш як два місяці.

Інформаційне повідомлення про проведення громадського обговорення органами державної влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим оприлюднюється ними на власному офіційному веб-сайті.

Інформаційне повідомлення про проведення громадського обговорення іншими суб'єктами оприлюднюється ними на власному офіційному веб-сайті або в інший прийнятний спосіб.

6. Пропозиції (зауваження) учасників громадського обговорення подаються у письмовій чи усній формі, надсилаються електронною поштою із зазначенням прізвища, імені, по батькові та адреси особи, яка їх подає, у строк, передбачений в інформаційному повідомленні про проведення громадського обговорення, але не менш як протягом 30 днів з дати опублікування повідомлення про його проведення.

Пропозиції (зауваження) реєструються організатором громадського обговорення.

Юридичні особи подають пропозиції (зауваження) у письмовій чи електронній формі із зазначенням їх найменування та місцезнаходження.

Анонімні пропозиції (зауваження) не реєструються і не розглядаються.

7. Організатор громадського обговорення не зобов'язаний перевіряти достовірність інформації про фізичних або юридичних осіб, яка міститься у поданих ними відповідно до пункту б цього Порядку документах.

8. У ході проведення конференцій, форумів, громадських слухань, засідань за круглим столом, зборів, зустрічей з громадськістю у рамках громадського обговорення ведеться протокол, у якому фіксуються всі пропозиції (зауваження).

Для проведення громадського обговорення у формі електронної консультації використовується офіційний веб-сайт, на якому розміщуються відомості, передбачені абзацами другим – п'ятим, сьомим – десятим підпункту 1 пункту 4 цього Порядку.

9. Організатор громадського обговорення протягом 14 днів після закінчення строку подання пропозицій (зауважень) узагальнює їх та готує звіт, у якому зазначаються найменування організатора, зміст питання, що виносилося на громадське обговорення, інформація про осіб, які взяли участь в обговоренні порушеного питання, а також узагальнений аналіз пропозицій (зауважень), що надійшли під час проведення громадського обговорення.

Пропозиції (зауваження), отримані в ході проведення громадського обговорення, оприлюднюються у спосіб, за допомогою якого було оприлюднене інформаційне повідомлення про проведення громадського обговорення.

АПЕЛЯЦІЙНИЙ СУД МІСТА КИЄВА

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

13 січня 2010 року

м. Київ

[ВИТЯГ]

Суддя судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду міста Києва Скавронік В. М., при секретареві Бондаренко М. С., за участю прокурора відділу прокуратури міста Києва Доценко О. М. здійснив попередній розгляд кримінальної справи № 1-33/2010, порушеної Службою безпеки України за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 роках за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 442 КК України, відносно

— **Сталіна (Джугашвілі) Йосипа Віссаріоновича**, 21 грудня 1879 року народження, уродженця м. Горі, грузина, з 1903 року члена партії більшовиків, з квітня 1922 року – Секретаря ЦК ВКП(б);

— **Молотова (Скрябіна) В'ячеслава Михайловича**, 9 березня /25 лютого/ 1890 року народження, уродженця м. Нолінська В'ятської губернії (тепер м. Советськ Кіровської області Росії), росіянина, з 1906 року члена партії більшовиків, у період з грудня 1930 року до травня 1941 року – Голови Ради народних комісарів СРСР і Ради праці і оборони;

— **Кагановича Лазаря Мойсейовича**, 22 листопада 1893 року народження, уродженця с. Кабани (нині смт. Поліське Київської області), єврея, члена партії більшовиків з 1911 року, який з 1921 року працював в апараті ЦК РКП(б), у 1924–1925 роках – Секретарем ЦК ВКП(б), у 1925–1928 роках – Генеральним секретарем ЦК КП(б)У, у період 1928–1930 років – на керівних посадах у ВЦСПС, Секретарем ЦК ВКП(б), з 1930 року – першим секретарем Московського міськкому та обкому партії, завідуючим сільськогосподарським та транспортним відділами ЦК ВКП(б), а з 1937 року – заступником Голови РНК СРСР, виключеного із лав КПРС у 1961 році за участь у масових репресіях;

— **Постишева Павла Петровича**, 18 вересня 1887 року народження, уродженця м. Іваново-Вознесенська, росіянина, з 1904 року члена партії більшовиків, у період з 1930 року до 1933 року – Секретаря ЦК ВКП(б), з 29 січня 1933 року до 17 березня 1937 року – другого секретаря ЦК КП(б)У та першого секретаря Харківського обкому КП(б)У;

— **Косіора Станіслава Вікентійовича**, 18 листопада 1889 року народження, уродженця м. Венгров Венгровського повіту Седлецької губернії (тепер Варшавське воєводство Республіки Польщі), поляка, з липня 1907 року члена партії більшовиків, у період з 14 липня 1928 року до грудня 1937 року – Генерального секретаря ЦК КП(б)У, репресованого у 1938 році, розстріляного 26 лютого 1939 року, реабілітованого у 1956 році;

— **Чубаря Власа Яковича**, 22 /10/ лютого 1891 року народження, уродженця с. Федорівка Олександрівського повіту Катеринославської губернії, українця, з липня 1907 року члена партії більшовиків, у період з липня 1923 року до квітня 1934 року – Голови Ради народних комісарів УСРР;

— **Хатаєвича Менделя Марковича**, 22 березня 1893 року народження, уродженця м. Гомеля, єврея, з липня 1913 року члена партії більшовиків, у період з жовтня 1932 року до січня 1933 року – другого секретаря ЦК КП(б)У, з 29 січня 1933 року – першого секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У.

[...]

На підставі викладеного, керуючись п. 8 ч. 1 ст. 6, ст. ст. 240 і 248 Кримінально-процесуального кодексу України, апеляційний суд

ПОСТАНОВИВ:

Закрити кримінальну справу, порушену за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 роках відносно Сталіна (Джугашвілі) Йосипа Віссаріоновича, Молотова (Скрябіна) Вячеслава Михайловича, Кагановича Лазаря Мойсейовича, Постишева Павла Петровича, Косіора Станіслава Вікентійовича, Чубаря Власа Яковича і Хатаєвича Менделя Марковича, в зв'язку з їх смертю, які за висновком органу досудового слідства – Головного слідчого управління Служби безпеки

України – з метою придушення національно-визвольного руху в Україні та недопущення побудови і утвердження незалежної української держави, шляхом створення життєвих умов, розрахованих на фізичне винищення частини українців спланованим ними Голодомором 1932–1933 років, умисно організували геноцид частини української національної групи, внаслідок чого було знищено 3 млн. 941 тис. осіб, тобто безпосередньо вчинили злочин, передбачений ч. 1 ст. 442 Кримінального кодексу України.

На постанову протягом семи діб з дня її винесення можуть бути подані касаційні скарги, а прокурором - касаційне подання до Верховного Суду України.

**Суддя судової колегії
у кримінальних справах
Апеляційного суду міста Києва**

В. М. Скавронік

ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ ВИСНОВОК ЩОДО ПРИЧЕТНОСТІ В.І. ЛЕНІНА (УЛЬЯНОВА) ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ

Відповідно до п. 1 ст. 119 Конституції України та п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» місцеві державні адміністрації в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечують «виконання Конституції України, законів України, **актів Президента України**, Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади вищого рівня».

Ст. 6 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» передбачено, що голова місцевої державної адміністрації на виконання Конституції України, законів України, **актів Президента України**, актів Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, які відповідно до закону забезпечують нормативно-правове регулювання власних і делегованих повноважень видає відповідні розпорядження.

Ст. 7 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» встановлено, що місцеві державні адміністрації у своїй діяльності керуються «Конституцією України, цим [Законом України «Про місцеві державні адміністрації»] та іншими законами України, **актами Президента України** та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, органів виконавчої влади вищого рівня».

Згідно з ч. 2 ст. 106 Конституції України Президент України на основі та на виконання Конституції і законів України видає **укази** і розпорядження, **які є обов'язковими до виконання на всій території України**.

Таким чином, місцеві державні адміністрації, включаючи обласні державні адміністрації, у своїй діяльності згідно норм

діючого законодавства України керуються, зокрема, указами Президента України, які є обов'язковими для виконання на всій території України.

Президентом України 28 березня 2007 р. видано указ «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932-1933 років в Україні» №250/2007 (надалі – Указ).

Абзацом 7 п. 3 зазначеного Указу обласні державні адміністрації зобов'язано вжити заходів щодо *«демонтажу пам'ятників та пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932–1933 років в Україні та політичних репресій»*.

Зазначений Указ станом на сьогоднішній день є чинним, таким, що не скасований в установленому порядку Президентом України, а також в установленому порядку не визнавався таким, що не відповідає Конституції України Конституційним Судом України.

З огляду на це, положення Указу є, станом на сьогодні, обов'язковими до виконання на всій території України, в тому числі, обласними державними адміністраціями.

Діюче законодавство України, зокрема, Конституція України, Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», не містить визначення поняття «політичні репресії».

В історичній науці існує декілька визначень поняття «політичні репресії», відповідно до яких під політичними репресіями розуміється:

- засоби або методи державного примусу, що застосовувалися радянськими державними органами з політичних, соціальних, класових, національних, релігійних мотивів тощо стосовно конкретних осіб або груп людей;
- політично мотивоване застосування радянською державою на підставі антигуманних законів або у позазаконному порядку різноманітних форм розправи (страта, позбавлення волі, примусові депортації, обмеження

свободи пересування та занять, конфіскація майна, звуження можливості реалізації законних прав громадян тощо), інших примусових заходів по відношенню до громадян СРСР;

- каральні заходи або покарання, які вживалися радянськими державними органами та включали у себе комплекс заходів з арештів, розстрілів, примусових переселень, депортацій великих груп населення.

Крім того, у преамбулі Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (надалі – Закон про реабілітацію) зазначено, що «після 1917 року, в період громадянської війни і наступні десятиріччя на землі України пролилося багато людської крові. Мільйони безвинних людей на підставі антигуманних та антидемократичних законів та внаслідок прямого беззаконня і свавілля зазнали переслідувань за свою політичну діяльність, висловлювання та релігійні переконання. [...] При судових і позасудових розправах грубо нехтувалися норми Конституції, покликані охороняти права і свободи громадян, елементарні норми судочинства. [...] Верховна Рада України вважає, що реабілітація жертв політичних репресій повинна охоплювати увесь період після 1917 року до моменту набрання чинності цим Законом і поширюватися на осіб, необґрунтовано засуджених за цей час судами України або репресованих на території республіки іншими державними органами в будь-якій формі, включаючи позбавлення життя або волі, переселення в примусовому порядку, вислання і заслання за межі республіки, позбавлення громадянства, примусове поміщення до лікувальних закладів, позбавлення чи обмеження інших громадянських прав або свобод з мотивів політичного, соціального, класового, національного і релігійного характеру».

Таким чином, відповідно до положень преамбули Закону про реабілітацію, а також визначень поняття «політичні репресії», що застосовуються у сучасній історичній науці, можна виділити основні ознаки політичних репресій, до яких відносяться наступні:

- політичні репресії були примусовими заходами, які застосовувалися радянськими органами по відношенню окремих осіб або цілих груп людей;
- політичні репресії застосовувалися радянськими органами з мотивів політичного, соціального, класового, національного, релігійного або іншого характеру;
- політичні репресії здійснювалися у період з 1917 по 1991 роки;
- політичні репресії застосовувалися радянськими органами на підставі спеціально прийнятих актів радянського законодавства або навіть за відсутності таких;
- політичні репресії здійснювалися у формі позбавлення життя або волі, примусового переселення особи або цілих груп людей, вислання або заслання за межі території України або Радянського Союзу, примусового позбавлення громадянства, примусового поміщення до лікувальних закладів, позбавлення чи обмеження інших громадянських прав або свобод людини.

27 жовтня (9 листопада) 1917 року декретом II Всеросійського з'їзду рад робітничих та солдатських депутатів було утворено Раду народних комісарів як «тимчасовий робітничий та селянський уряд», якому мала належати урядова влада, та призначено головою цієї Ради народних комісарів Володимира Леніна (Ульянова).

Конституція Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (РСФРР) 1918 року статтею 9 глави 5 визначала у якості основної задачі на «перехідний період» «установлення диктатури міського та сільського пролетаріату та найбіднішого селянства у вигляді міцної Всеросійської радянської влади з метою повного придушення буржуазії, ліквідації експлуатації людини людиною та створення соціалізму», а статтею 23 «керуючись інтересами робочого класу у цілому, РСФРР позбавляє окремих осіб та окремі групи прав, які користуються ними на шкоду інтересам соціалістичної революції».

Згідно з статтями 37 та 38 глави 8 зазначеної Конституції РСФРР 1918 року Раді народних комісарів належало загальне

управління справами РСФРР, на виконання чого Рада народних комісарів видавала декрети, розпорядження, інструкції та загалом вживала усіх заходів, необхідних для правильного та швидкого плину державного життя.

На основі зазначеної Конституції РСФРР у січні 1919 року було запроваджено Конституцію Української СРР (УСРР), згідно з ст. 1 якої УСРР проголошувалася організацією диктатури трудящих та експлуатованих мас пролетаріату та найбіднішого селянства над їхніми віковичними поневолювачами та експлуаторами – капіталістами та поміщиками. Пп. «а»–«в» ст. 3 Конституція УСРР визначала, що для досягнення своєї основної мети УСРР провадить у життя заходи, спрямовані на знищення існуючого економічного ладу, які виражаються у скасуванні приватної власності на землю та усі інші засоби виробництва, у галузі будівництва державного життя закріплює владу за робітничим класом, встановлюючи право участі у здійсненні державної влади виключно для трудящих мас та повністю усуваючи пануючі класи від такої участі, а також створює для трудящих мас виключну можливість користування політичними правами (свободою усного та друкованого слова, зібрань та союзів), усуваючи від користування цими правами пануючі класи та суспільні групи, які примикають до них за своєю політичною позицією.

Ст. 4 Конституції УСРР проголошувалася повна солідарність з існуючими радянськими республіками та рішення вступити з ними у тісніше політичне об'єднання для спільної боротьби за перемогу світової комуністичної революції та тісніше співробітництво у галузі комуністичного будівництва, яке мислиме лише у світовому масштабі.

Таким чином, радянськими конституціями як РСФРР, так і УСРР, фактично на законодавчому рівні закріплювалося здійснення політичних репресій по відношенню до окремих груп населення (буржуазії, так званих «пануючих класів» та інших груп населення), яке полягало не тільки у формі обмеження цих груп населення у користуванні політичними правами (свобода слова, зібрань, створення відповідних об'єднань, участі у здійсненні державної влади тощо), так і у формі примусової конфіскації належного цим групам майна, а також «повного придушення» таких окремих груп (буржуазії).

Для здійснення таких політичних репресій радянська влада спиралася на відповідний апарат насильства у вигляді створених нею державних органів, зокрема, Раду народних комісарів на чолі з Володимиром Леніним (Ульяновим), яка здійснювала загальне управління державними справами шляхом видання відповідних декретів, розпоряджень, інструкцій та вжиття інших заходів, а також органів Всеросійської надзвичайної комісії (ВЧК (ЧК), Всероссийская чрезвычайная комиссия, чрезвычайная комиссия).

Ініціатором створення органів ВЧК (ЧК) був В. Ленін (Ульянов), у записці якого на адресу заступника народного комісара внутрішніх справ Фелікса Дзержинського, написаній після засідання Ради народних комісарів 6 (19) грудня 1917 року, наголошувалося на необхідності «екстрених засобів боротьби з контрреволюціонерами та саботажниками»¹.

Постановою Касаційного відділу Всеросійського центрального виконавчого комітету (ВЦИК) від 6 листопада 1918 року контрреволюційною діяльністю (виступами) проголошувалися «будь-які виступи, незалежно від підстав, з яких вони виникли, проти рад, або їх виконавчих органів, або окремих радянських установ».

21 лютого 1918 року Радою народних комісарів на чолі з В. Леніним (Ульяновим) було ухвалено декрет під назвою «Социалистическое отечество в опасности» (Соціалістична вітчизна у небезпеці), пунктами 5–6 якого встановлювалося, що «робітники і селяни Петрограду, Києва, усіх міст, містечок та сіл по лінії нового фронту повинні мобілізувати батальйони для риття окопів під керівництвом військових спеціалістів. У ці батальйони мали бути включені всі працездатні члени буржуазного класу, чоловіки і жінки, під наглядом червоногвардійців; тих, що чинитимуть опір – розстрілювати». Пунктом 8 зазначеного декрету «ворожі агенти, спекулянти, погромники, хулігани, контрреволюційні агітатори, німецькі шпигуни розстрілюються на місці злочину»².

¹ Ленін В. И. Полное собрание сочинений (надалі – ПСС). – Т. 35, – С. 156.

² Декреты Советской власти. Т. 1. – Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. – С. 491.

Таким чином, вказаний декрет прямо наголошував на здійсненні політичних репресій проти окремих груп населення (буржуазного класу) у вигляді примусової мобілізації на виконання відповідних фізичних робіт з риття окопів під загрозою розстрілів, а також запроваджував позасудове покарання у вигляді розстрілу на місці для окремих осіб за висловлення політичних переконань (контрреволюційну агітацію).

8 листопада 1918 року під час публічного виступу на мітингу-концерті працівників ВЧК В. Ленін (Ульянов) проголосив, що «для нас є важливим, що ЧК здійснює безпосередню диктатуру пролетаріату, і у цьому відношенні їх роль неоцінима. Іншого шляху до звільнення мас, крім придушення шляхом насильства експлуататорів, – немає. Цим і займаються ЧК, у цьому їхня заслуга перед пролетаріатом»³.

Таким чином, В. Леніним (Ульяновим) у зазначеному публічному виступі на адресу працівників ВЧК, у якому він приймав участь як керівник Ради народних комісарів, прямо наголошувалося на необхідності застосування політичних репресій у формі «придушення шляхом насильства» окремої групи населення (експлуататорів) державним органом – ВЧК.

Крім того, В. Ленін (Ульянов) зазначав про те, що «жодне важливе політичне або організаційне питання не вирішується жодною державною установою у нашій республіці без керуючих вказівок Цека партії»⁴. 7 листопада 1918 року В. Ленін (Ульянов) сформулював основні вимоги до діяльності працівників ВЧК: рішучість, швидкість, вірність⁵.

Окрім того, спеціальним листом Центрального Комітету Російської комуністичної партії (більшовиків) (ЦК РКП (б)), фактичним керівником якого був В. Ленін (Ульянов), губернським комітетам РКП (б) наголошувалося на тому, що «губкоми і губчека повинні складати одне ціле у справі своєчасного попередження та запобігання контрреволюційних виступів»⁶. Також, у зверненні до комуністів у складі ЧК ЦК РКП (б) вказувалося на те, що «ЧК

³ Ленін В. І. ПСС. – Т. 37, – С. 174.

⁴ Ленін В. І. ПСС. – Т. 41. – С. 30–31.

⁵ Ленін В. І. ПСС. – Т. 37. – С. 173.

⁶ Из истории Всероссийской чрезвычайной комиссии 1917–1921 гг.: Сборник документов. – Москва, 1958. – С. 437.

створені, існують та працюють лише як прямі органи партії, за її директивами та під її контролем»⁷.

Тим самим, керівник Ради народних комісарів В. Ленін (Ульянов), який одночасно де-факто очолював вищий орган комуністичної партії (ЦК РКП (б)), фактично визначав загальнообов'язковий характер вказівок вищого партійного органу (ЦК РКП (б)) для будь-яких радянських державних органів, у тому числі, ВЧК (ЧК), щодо здійснення будь-якої діяльності такими органами, що на той момент не передбачалося діючою Конституцією ані РРФСР, ані УСРР.

5 вересня 1918 р. Радою народних комісарів було прийнято постанову «О «Красном терроре» (Про «Червоний терор»), якою було визначено необхідність «забезпечити Радянську Республіку від класових ворогів шляхом ізоляції їх у концентраційних таборах; що підлягають розстрілу усі особи, дотичні до білогвардійських організацій, змов та заколотів»⁸.

Постановою VI Всеросійського надзвичайного з'їзду рад «Про амністію» від 6 листопада 1918 року зазначалося, що «радянська влада, оточена ворогами з фронту, маючи контрреволюцію у тилу, застосувала найсуворіші заходи репресій та придушення контрреволюції у всіх її видах». Пунктом 2 було передбачено звільнення від ув'язнення усіх заручників «крім тих з них, тимчасове затримання яких необхідне як умова безпеки товаришів, що потрапили до рук ворогів. Необхідність подальшого утримання під вартою заручників такого роду для кожної окремо особи може бути встановлена тільки Всеросійською надзвичайною комісією. Жодна інша організація не має права брати заручників та утримувати їх під вартою»⁹.

Сам В. Ленін (Ульянов) зазначав, що використання заручників з класово чужого середовища у зв'язку з прямою загрозою завоюванням пролетарської влади є необхідним

⁷ Правда (Москва). – 1919. – 8 февраля. – № 29.

⁸ Цитовано за: ГУЛАГ (Главное управление лагерей) 1917–1960 / Под общей редакцией академика А. Н. Яковлева. Составители: А. И. Кокурин и Н.В. Петров. Научный редактор В.Н. Шостаковский. – М.: Международный Фонд «ДЕМОКРАТИЯ». – 2000. – С. 15.

⁹ Декреты Советской власти. Т. 3. – Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. – С. 529–530.

та справедливим засобом, який служить інтересам більшості народу¹⁰.

Тим самим, В. Ленін (Ульянов) визнавав не тільки за необхідний, але й «справедливий» засіб державного примусу застосування політичних репресій проти окремих груп населення (класового чужого середовища, білогвардійців тощо) у вигляді взяття осіб, належних до таких груп, у заручники, поміщення їх до концентраційних таборів та, тим самим, обмеження їх громадянських прав по відношенню до інших груп населення.

22 листопада (5 грудня) 1917 року Радою народних комісарів було видано декрет «Про суд», п. 2 та 8 якого «для боротьби проти контрреволюційних сил у вигляді застосування заходів обмеження від них революції та її завоювань, а так само для вирішення справ про боротьбу з мародерством і хижацтвом, саботажем та іншими зловживаннями торгівців, промисловців чиновників та інших осіб, створюються робітничі та селянські революційні термінали», а для вирішення кримінальних справ на фронтах полковими радами або полковими комітетами мали бути обрані відповідні місцеві суди¹¹.

Призначений на посаду першого голови Революційного військового трибуналу Карл Юлій Данішевський наголосив на тому, що відповідні трибунали «не керуються та не повинні керуватися ніякими юридичними нормами. Це караючі органи, створені у процесі напруженої боротьби, які постановляють свої вироки, керуючись принципом політичної доцільності і правосвідомістю комуністів». Він також прямо зазначав про те, що в умовах диктатури пролетаріату революційні трибунали є «у першу чергу органи знищення, ізоляції, знешкодження та тероризування ворогів Робітничо-Селянської вітчизни, а тільки у другу чергу це суди, які встановлюють ступінь провини даного суб'єкта» та, що народні суди та революційні трибунали «не зв'язані у своїй діяльності жодними формальними умовами при встановленні вини та покарання»¹².

¹⁰ Ленин В. И. ПСС. – Т. 39. – С. 62; Т. 51 – С. 48, 52.

¹¹ Декреты Советской власти. Т. 1. – Москва: Государственное издательство политической литературы, 1957. – С. 124–126.

¹² Данишевский К. Х. – Москва: Реввоен трибунал Респ. – 1920. – С. 5, 31, 58–59.

Сам В. Ленін (Ульянов) виступав за узаконення терору, наголошуючи на тому, що «суд повинен не усунути терор; обіцяти це було б самообманом або обманом, а обґрунтувати та узаконити його принципово, ясно, без фальші та без прикрас. Формулювати потрібно якомога ширше, бо тільки революційна правосвідомість та революційна совість поставлять умови застосування на ділі, більш або менш широкого»¹³.

Таким чином, В. Ленін (Ульянов), будучи головою Ради народних комісарів, під час створення судових органів та так званих революційних трибуналів виступав та наголошував на необхідності створення таких органів саме як каральних, які мали якнайширше застосовувати у своїй діяльності терор, тобто, фактично, здійснювати репресії проти окремих груп населення чи осіб. Навіть після запровадження на початку 1920-х років так званої Нової економічної політики (НЕП) Ленін наголошував на тому, що «найбільша помилка думати, що НЕП поклав кінець терору. Ми ще повернемось до терору й терору економічного»¹⁴.

В. Леніним (Ульяновим) як керівником Ради народних комісарів давалися безпосередні вказівки, у тому числі, органам влади нижчого рівня, щодо здійснення репресій проти окремих груп населення.

Зокрема, у промові на нараді делегатів так званих комітетів бідноти центральних губерній від 8 листопада 1918 року Ленін зазначав про те, що «з куркулями потрібно вести боротьбу енергійно, ні на які угоди з ними не йти» та, що «у трудящих ми нічого не відбираємо, але у тих, хто використовує найману працю, хто наживається на інших – **у тих ми експропріюємо все**»¹⁵. У телеграмі від 10 серпня 1918 р. на адресу Пензенського губвиконкому Ленін вказував, що «необхідно з найбільшою енергією, швидкістю та безжалісністю придушити повстання куркулів, взяти частини війська з Пензи, конфісковуючи все майно повсталих куркулів та весь їхній хліб»¹⁶.

У декреті «Об аресте вождей гражданской войны против революции» (Про арешт вождів громадянської війни проти

¹³ Ленин В. И. ПСС. – Т. 45. – С. 190–191.

¹⁴ Ленин В. И. ПСС. – Т. 44. – С. 428.

¹⁵ Ленин В. И. ПСС. – Т. 37. – С. 182.

¹⁶ Ленин В. И. ПСС. – Т. 50. – С. 144.

революції) від 28 листопада (11 грудня) 1917 року прямо наголошувалося на тому, що «члени керівних установ партії кадетів, як партії ворогів народу, підлягають арешту і переданню під суд революційних трибуналів»¹⁷.

У постанові Ради оборони, керівником якої як голова Ради народних комісарів був В. Ленін (Ульянов), про застосування репресій до осіб, які саботують розчищення залізничних шляхів від снігу від 15 лютого 1919 р. вимагалось «негайно арештувати кількох членів виконкомів та комбідів [комітетів бідноти] у тих місцевостях, де розчистка снігу здійснюється на зовсім задовільно. У тих же місцевостях узяти заручників з селян із тим, що, якщо розчистка снігу не буде здійснена, вони будуть розстріляні»¹⁸. Іншою постановою Ради оборони від 17 березня 1919 р. у зв'язку з тим, що на виконання попередньої постанови жодного з членів виконкомів не було заарештовано, прямо зазначалося про те, що «голови надзвичайних комісії по боротьбі з контрреволюцією будуть самі підлягати негайному арешту у тому випадку, якщо вони у майбутньому не будуть здійснювати арешт осіб, відповідальних за виконання постанови Ради оборони про боротьбу з сніговими заносами»¹⁹. 8 квітня 1919 р. у записці на адресу голови ВЧК Ф. Держинського, пов'язаній з виконанням вказаних вище постанов Ради оборони, Ленін писав: «чи не заарештувати по 1–2 членів кожного виконкому?»²⁰.

У записці на адресу заступника голови Революційної військової ради Ефраїма Склянського від 9 червня 1919 р. В. Ленін (Ульянов) писав, що «потрібно посилити взяття заручників з буржуазії та родин офіцерів – через те, що почастишали зради. Змовтеся з Держинським»²¹.

У серпні 1921 р. під час боротьби з Всеросійським комітетом допомоги голодуючим В. Леніним (Ульяновим) було дано вказівку: «Прокоповича [громадський діяч, член комітету]

---

¹⁷ Декреты Советской власти. Т. 1. – Москва: Государственное издательство политической литературы. – 1957. – С. 162.

¹⁸ Декреты Советской власти. Т. 4. – Москва: Государственное издательство политической литературы. – 1957. – С. 627.

¹⁹ Декреты Советской власти. Т. 4. – Москва: Государственное издательство политической литературы. – 1957. – С. 510–511.

²⁰ Ленинский сборник. XXXVII. – Москва, 1977. – С. 143–144.

²¹ Ленин В. И. ПСС. – Т. 50. – С. 343.

сьогодні ж заарештувати за звинуваченням у протиурядовій промові [...] і протримати місяці зо три... Решту членів [...] сьогодні ж вислати із Москви, розташувавши по одному у повітових містах по можливості без залізниці, під нагляд»²².

Таким чином, В. Ленін (Ульянов), перебуваючи на посаді керівника Ради народних комісарів та очолюючи Раду оборони, не тільки наголошував на необхідності застосування політичних репресій по відношенню до окремих груп населення, але й напругу віддавав розпорядження та вказівки, шляхом, у тому числі, підписання відповідних документів, про здійснення таких репресій проти конкретних груп (членів політичних партій, буржуазії, членів родин офіцерів).

Крім того, радянською владою було запроваджено так звану «хлібну монополію» держави, якою державі було надано право вільного розпорядження продуктами праці селян. В. Ленін (Ульянов) 27 червня 1918 року, пояснюючи суть цього явища, зазначав, що «всі надлишки хліба належать державі; це значить, що жоден пуд хліба, який не потрібен для підтримання сім'ї та худоби селянина, не потрібен йому для посіву, – що всякий зайвий пуд хліба повинен **відбиратися** в руки держави»²³. У тому ж 1918 році Ленін наголошував на тому, що «реквізиція хліба у куркулів – не грабіж, а революційний обов'язок перед робітничо-селянськими масами, які борються за соціалізм!»²⁴.

Як головою Ради народних комісарів та керівником вищих органів РКП (б) Ленінін також давалися прямі вказівки вищим органам комуністичної партії УСРР стосовно збору продовольства на території України для подальшого відправлення його до Радянської Росії. Так, зокрема, у 1919 році Ленін зазначав, що «запаси хліба на Україні величезні. Взяти все відразу не можна... Українські товариші прямо кричать, що нема людей, що нікому будувати Радянську владу, що нема ніякого апарату, що нема такого пролетарського центру, як Пітер або Москва... Ми, в Центральному Комітеті нашої партії, обговоривши це становище, дали завдання –

²² Ленін В. І. ПСС. – Т. 53. – С. 141.

²³ Ленін В. І. ПСС. – Т. 36. – С. 420–421.

²⁴ Ленін В. І. про Україну. У двох частинах. Частина І. 1917–1922. – К.: Вид-цтво політ. літ-ри, 1977. – С. 121.

спочатку зробити все для побудови апарату на Україні і взятися за роботу, коли буде зброя в руках і буде апарат, а на 1 червня одержати за це 50 мільйонів пудів хліба»²⁵. «Тепер, із завоюванням України та із зміцненням Радянської влади на Доні, наша сила міцнішає. Ми кажемо тепер, що джерела хліба і продовольства, можливість одержати паливо з Донецького басейну в нас є... Ми повинні не менш як три тисячі робітників залізничників, почасті селян з північної голодної Росії, послати на Україну. Український уряд уже провів декрет про точну розверстку тієї кількості хліба, яку можна взяти зараз в розмірі 100 мільйонів пудів»²⁶.

1921 р. ЦК РКП (б) на чолі з Леніним було надано вказівку ЦК КП(б)У, що «повний збір продовольчих продуктів на Україні, тобто 100 проц., має для РСФРР абсолютно докорінне значення»²⁷.

У липні того ж 1921 р. Ленін писав, що «урожай в Україні приблизно визначають (Раковський) 550–650 мільйонів пудів. Віднімаючи 150 мільйонів пудів на засів і 300 (15 x 20 = 300) на годівлю сім'ї і худоби, маємо остачу (550–450 = 100; 650–450 = 200) в середньому близько 150 мільйонів пудів. Якщо поставити в Україні армію з голодних губерній, цю остачу можна було б зібрати (податком + товарообмін + окремими реквізиціями з багатих на допомогу голодним) повністю»²⁸.

Таким чином, В. Ленін (Ульянов), що обіймав протягом 1917–1923 рр. найвищі державні та партійні посади, спочатку у Радянській Росії, а потім у СРСР, не тільки теоретично обстоював можливість та необхідність застосування політичних репресій та терору стосовно окремих груп населення чи окремих осіб, але й як посадова особа приймав участь в ухваленні та підписував відповідні нормативні документи (декрети), які легітимізували та «узаконювали» застосування таких політичних репресій та терору органами державної влади (насамперед, ВЧК, судами та революційними трибуналами), а також як посадова особа віддавав посадовим особам інших органів державної влади вказівки

²⁵ Ленін В. І. про Україну. У двох частинах. Частина І. 1917–1922. – К.: Вид-цтво політ. літ-ри, 1977. – С. 176.

²⁶ Там само. – С. 196.

²⁷ Там само. – С. 429.

²⁸ Там само. – С. 411.

щодо застосування такого терору та політичних репресій відносно конкретних груп населення або конкретних осіб шляхом, зокрема, взяття окремих осіб у заручники, обмеження громадянських прав цілих груп населення, арештів конкретних осіб або цілих груп населення та поміщення їх до концентраційних таборів, реквізиції майна (зокрема, хліба) у таких осіб або цілих груп населення. Крім того, як голова Ради народних комісарів та керівник ЦК РКП (б) Ленін відповідальний за створення каральних органів (ВЧК) для здійснення таких політичних репресій та терору, спираючись не на Конституцію та закон, а на вказівки вищого керівництва державних, а особливо, партійних органів, не будучи обмежені при цьому у своїй діяльності відповідними законодавчими рамками.

З огляду на це, Володимир Ленін (Ульянов) підпадає під визначення осіб, причетних до організації та здійснення політичних репресій згідно абзацу 7 п. 3 указу Президента України «Про заходи у зв'язку з 75-ми роковинами Голодомору 1932–1933 років в Україні» від 28 березня 2007 р. №250/2007, пам'ятники яким мають бути демонтовані, і відповідальність за це покладається, зокрема, на обласні державні адміністрації.

Підготував:

Сергій Рябенко, радник з правових питань Центру досліджень визвольного руху, адвокат.

ОКРЕМІ ОСОБИ, ПРИЧЕТНІ ДО БОРОТЬБИ ПРОТИ НЕЗАЛЕЖ- НОСТІ УКРАЇНИ, ОРГАНІЗАЦІЇ ГОЛОДОМОРУ ТА ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ, ЧИЇМИ ІМЕНАМИ НАЗВАНІ ВУЛИЦІ ТА ІНШІ ТОПОНІМИ В УКРАЇНІ

Демократизація українського суспільства та його просування на шляху до засадничих європейських цінностей неможливі без подолання наслідків тоталітаризму. Важливою складовою цього процесу є перейменування вулиць, площ і скверів населених пунктів, демонування символів тоталітарного радянського минулого.

Ще Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо вшанування пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні» від 12 червня 2009 р. № 432/2009 передбачено розглянути питання щодо перейменування вулиць, площ і скверів населених пунктів та демонтажу пам'ятників особам, причетним до організації та здійснення голодоморів і політичних репресій на території України.

На допомогу органам виконавчої влади та місцевого самоврядування Український інститут національної пам'яті підготував список окремих осіб, причетних до боротьби проти незалежності України, організації голодоморів та політичних репресій, чиїми іменами названі вулиці в Україні.

До списку включено короткі біографічні дані та інформацію про антиукраїнську діяльність 69 партійних та військових діячів СРСР. Цей список не є вичерпним. Дослідження антиукраїнської діяльності конкретних діячів комуністичного режиму триватиме.

Абакумов Віктор Семенович (1908–1954)

Один з керівників каральних органів СРСР, активний організатор політичних репресій в Радянському Союзі у 1930–1940-х рр.

Народився в сім'ї лікарняного грубника і пралі. Член ВКП(б) з 1930 р. В органах ОГПУ–НКВД з 1932 р. Після приходу в НКВД Л. Берії з грудня 1938 р. виконував обов'язки начальника, а з 1939 по 1941 рр. був начальником управління НКВД у Ростовській області. У 1941–1943 рр. заступник наркома внутрішніх справ СРСР і начальник Управління Особливих відділів НКВД СРСР. З 1943 р. був начальником Головного управління народного комісаріату оборони Смерш. З 1946 по 1951 рр. – міністр держбезпеки СРСР.

В 1954 р. його звинувачено в підробці судових справ, зокрема Ленінградської справи, та в інших посадових злочинах, названо членом банди Берії. Суд визнав Абакумова винним у зраді Батьківщини, шкідництві, скоєнні терактів, участі в контрреволюційній діяльності та його засудив до страти. Розстріляний 19 грудня 1954 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 14 листопада 1955 р. позбавлений всіх нагород і військового звання.

Керував організацією масових репресій в Ростовській області. При цьому Абакумов, маючи велику фізичну силу, іноді особисто жорстоко бив підслідних. У 1944 р. Абакумов брав участь у організації депортації деяких народів Північного Кавказу. За час перебування на посаді міністра держбезпеки Абакумов істотно підвищив можливості і сили МГБ. На посаді міністра держбезпеки керував політичними репресіями, під його керівництвом було сфабриковано Ленінградську справу і розпочато фабрикацію справи Єврейського антифашистського комітету. 9 лютого 1951 р. Абакумов направив Сталіну абсолютно секретну доповідну записку «Про необхідність виселення із західних областей України і Білорусії, Молдавської, Латвійської, Литовської і Естонської РСР учасників антирадянської секти єговістів та членів їхніх сімей». Результатом цієї записки стала організована МГБ і МВД операція «Північ» із виселення Свідків Ієгови, а також представників інших релігійних об'єднань (адвентистів-реформістів, інокентіївців, Істинно-Православної церкви); операція розпочалася 1 квітня 1951 р. Фактична депортація вклалася в добу.

Аверін Василь Кузьмич (1884–1945)

Організатор червоного терору в Україні, брав участь у знищенні українського національного руху у 1919–1923 рр.

Народився в сім'ї селянина-бідняка. Член РСДРП з 1904 р. У жовтні 1905 р. був членом заводського комітету РСДРП у Катеринославі. У 1915 р. заарештований і висланий до Іркутської губернії. Після Лютневої революції 1917 р. повернувся до Катеринослава, входив до складу місцевого комітету РСДРП(б). У грудні 1917 р. очолював військово-революційний штаб при Катеринославській раді робітничих депутатів. У 1918 р. член Тимчасового робітничо-селянського уряду України. З кінця листопада 1918 р. очолює політвідділ Групи військ курського напрямку. А з 29 січня 1919 р. обіймає посаду комісара внутрішніх справ Української СРР. З 1920 по 1923 рр. був членом ЦК КП(б)У, головою Катеринославського, Волинського, Харківського та Одеського губвиконкомів. З 1925 р. Аверін працював на відповідальних посадах у Комісаріаті шляхів сполучення СРСР.

Заарештований 3 жовтня 1937 р.; за вироком Верховного суду Якутській АСРР засуджений до 25 років виправних трудових таборів; слюсар котельні в Якутську. Звільнений в листопаді 1945 р. без права залишати Якутськ, де й був задушений невідомими людьми 28 грудня 1945 р.

Антонов-Овсієнко (Овсієнко) Володимир Олександрович (1883–1939)

Комуністичний військовий діяч, дипломат. Брав участь у знищенні українського національного руху в 1917–1922 рр. Організатор «червоного терору» в Києві у 1918 р., здійснював масові злочини проти цивільного населення.

Народився в м. Чернігові, в сім'ї офіцера. Учасник революційного руху з 1901 р., меншовик. У 1905–1906 рр. – один з організаторів військових повстань у Польщі та Севастополі. Був засуджений до смертної кари, емігрував до Франції. У травні 1917 р. повернувся в Росію, примкнув до більшовиків. Один із керівників Жовтневого перевороту 1917 р. в Петрограді. У жовтні 1917 р. – секретар Петроградського ВРК, керував арештом міністрів Тимчасового уряду. Нарком у першому складі РНК – член Комітету з військових і морських справах. У листопаді–грудні 1917 р. – командувач Петроградським військовим округом.

Брав участь у розробці плану воєнних дій проти Української Народної Республіки. 26 грудня (за іншими даними 22 грудня)

1917 р. стягнув до Харкова значну кількість військ і, захопивши місто, перетворив його на центр маріонеткового більшовицького уряду в Україні. В 1918 р. командував наступом більшовиків на Україну. Під час штурму Києва в останніх числах січня 1918 р. вперше під час Громадянської війни застосував бойові задушливі гази; організував класовий терор в захопленому Києві, внаслідок якого загинуло від двох до трьох тисяч киян.

Навесні 1918 р. – член Народного Секретаріату, головнокомандувач військ радянської України. З листопада 1918 р. – член Реввійськради Окремої групи військ Курського напрямку (майбутнього Українського фронту) разом із В. Затонським та Й. Сталіним. 11 травня 1919 р. призначений командуючим усіма збройними силами Радянської України.

Його підлеглі широко застосовували розстріли заручників і масові репресії проти «класових ворогів». На посаді голови Повноважної комісії ВЦИК по боротьбі з повстаннями (1921) разом з Тухачевським розробив заходи щодо винищення непокірних селян: сім'ї повсталих (аж до грудних дітей) бралися в заручники і відправлялися до концтаборів; за укриття повстанців або їх близьких розстрілювався старший із сім'ї, що надала прихисток; згідно особливого наказу розстрілювався кожен, хто відмовився назвати своє ім'я. Все це спричинило величезну кількість жертв червоних карателів в Тамбовській губернії.

У серпні 1922 – січні 1924 р. – начальник Політуправління РВСР (з 1923 – РВС СРСР). З 1924 р. перебував на дипломатичній роботі – повпред СРСР у Чехословаччині, Литві, Польщі, консул в Барселоні. З 1937 р. – нарком юстиції РРФСР. Розстріляний у 1938 р. як троцькіст.

Аросєв Олександр Якович (1890–1938)

Організатор червоного терору в Україні у 1920 р.

Народився в сім'ї шевця. Проводив підпільну роботу в Казані, Петербурзі, Москві, працював у зарубіжних більшовицьких організаціях. З червня 1917 р. член Всеросійського бюро військових організацій РСДРП(б). У жовтні 1917 р. у Москві вів переговори з противниками більшовиків, а потім віддав наказ про розстріл московського Кремля з артилерійських знарядь. Один

з організаторів масових репресій проти т.зв. класових ворогів та буржуазних націоналістів в Україні.

З 23 лютого 1918 р. член Надзвичайного штабу Московського ВО, організував перші частини Червоної армії. В 1918 р. комісар Головповітрофлоту. В 1920 р. голова Верховного революційного трибуналу України. З 1921 р. працював в Інституті історії партії і революції. До 1927 р. працював у ВЧК. З 1927 по 1928 рр. – повноважний представник СРСР у Литві, в 1929–1933 рр. – в Чехословаччині, потім перебував на дипломатичній роботі у Франції. З 1934 по 1937 рр. – голова Всесоюзного товариства культурних зв'язків із зарубіжними країнами.

Під час чисток 1937–1938 рр. заарештований. 8 лютого 1938 р. засуджений до смертної кари. Розстріляний.

Артем (Сергєєв) Федір Андрійович (1883–1921)

Засновник Донецько-Криворізької радянської республіки, брав участь у знищенні українського національного руху.

Народився в сім'ї селянина Курської губернії. В 1902 р. вступив до РСДРП. В 1902–1907 рр. проводив пропагандистську роботу в Україні, на Уралі, в Петрограді. Жив в еміграції в Китаї (1910–1911) та Австралії (1911–1917). В липні 1917 р. секретар обласного комітету більшовиків Донецько-Криворізького басейну. З грудня 1917 до квітня 1918 р. був членом Народного Секретаріату, секретар у справах промисловості і торгівлі, один з керівників КП(б)У. В січні–березні 1918 р. голова Донецько-Криворізької Радянської Республіки. Вів активну боротьбу проти Української Народної Республіки. В 1920 р. – голова Донецького губвиконкому, в 1920–1921 рр. – секретар Московського комітету РКП(б), згодом голова центрального комітету Всеросійської спілки гірників. Загинув під час випробування аеровагону.

Березін Олександр Дмитрович (1895–1942)

Воєначальник, генерал-майор, у 1919–1920 рр. брав участь в організації червоного терору.

Народився в родині робітника. 4 травня 1918 р. вступив у ВКП(б), брав участь у громадянській війні. У 1919 р. перебував на

посаді командира окремого батальйону ВЧК. У 1939 р. призначений на посаду командира сформованої в Красноярську 119-ї стрілецької дивізії. В червні 1941 р. призначений на посаду заступника командувача 22-ю армією. 6 червня 1942 р. переведений в штаб 41-ї армії в Сибірському військовому окрузі. Загинув 5 липня 1942 р.

У фронтових мемуарах О. Шумиліна «Ванька ротний» неодноразово згадується Березін та його методи управління військами: «Влітку сорок другого року зумів всю дивізію загнати німцям у полон. Загнав і зник у невідомому напрямку. Березін тоді підставив під удар не тільки 17-у гвардійську дивізію, яка повністю була захоплена в полон, він допоміг німцям одним ударом розправитися з 39-ю армією і 11-м кавкорпусом. Березіну за ці видатні заслуги перед німцями наші ідіоти в місті поставили обеліск. І у всьому цьому винен Шершин (його заступник, комісар). Щоб обілити себе, він після війни почав звеличувати Березіна. Шершину повірили, поставили обеліск».

Благонравов Георгій Іванович (1896–1938)

Один з керівників каральних органів СРСР, комісар державної безпеки 1-го рангу (1936). Причетний до організації червоного терору.

Син службовця. В 1915 р. мобілізований в армію, прапорщик запасного полку. У березні 1917 р. вступив до РСДРП(б). У жовтні 1917 р. член Петроградського військово-революційного комітету, командир загону Червоної гвардії. 3 листопада 1917 р. комендант Петропавлівської фортеці, з грудня 1917 р. надзвичайний комісар охорони Петрограда. 3 червня 1918 р. член реввійськради Східного фронту. В листопаді 1918 р. переведений в залізничний підрозділ ВЧК. Протягом 1919–1935 рр. на різних посадах Транспортного відділу ВЧК і Наркомату шляхів сполучення СРСР. Одночасно обіймав посади начальника Адміністративного управління Наркомату шляхів сполучення (1922–1925), начальника Економічного управління ОГПУ (1925–1926). У серпні 1935 р. очолив Центральне управління шосейних доріг та автомобільного транспорту при СНК СРСР (фактично мав ранг наркомату). В 1936 р. управління було розформовано, а його частину передано НКВД, де створено Головне управління будів-

ництва шосейних доріг НКВД СРСР на чолі з Благодієвим. З 1934 кандидат в члени ЦК ВКП(б).

Заарештований 25 травня 1937 р. Засуджений Військовою колегією Верховного суду СРСР 2 грудня 1937 р. за контрреволюційну діяльність до вищої міри покарання. Вирок виконано 16 червня 1938 р.

Блюхер Василь Костянтинович (1890–1938)

Воєначальник, маршал СРСР (1935), причетний до політичних репресій в Радянському Союзі у 1930-х рр.

Народився в сім'ї селянина. Учасник Першої світової війни. Після Жовтневого перевороту вступив до Червоної гвардії, а потім до Червоної армії. У 1919–1920 рр. обіймав високі посади в Червоній армії, воював в Сибіру проти адмірала О. Колчака і на Південному фронті проти генерала П. Врангеля. Брав участь у боях під Каховкою і в штурмі Перекопу. У 1921–1922 рр. – головнокомандувач, військовий міністр і голова Військової ради Далекосхідної республіки. Після громадянської війни – командир 1-го корпусу і начальник Петроградського укріпленого району, заступник командувача військами Українського військового округу. В 1924–1927 рр. – головний військовий радник революційного уряду в Кантоні, Китай. З 1929 р. – командувач Особливою Далекосхідною армією. За посадою і впливом у регіоні він був військовим диктатором радянського Далекого Сходу. З 1934 р. член ЦК ВКП(б).

Після невдалих для СРСР боїв на озері Хасан, 22 жовтня 1938 р. був заарештований. 9 листопада помер у Лефортовській в'язниці. 10 березня 1939 р. посмертно позбавлений звання маршала і засуджений до смертної кари за шпигунство на користь Японії, участь в антирадянській організації і у військовій змові.

Придушував повстання оренбурзьких козаків (кінець 1917 – початок 1918 рр.), брав участь у геноциді козацтва. За операції створеної ним Південно-Уральської партизанської армії проти козаків (липень–вересень 1918 р.) першим з більшовиків отримав орден Червоного прапора. З партизанського загону Блюхер сформував 30-ту стрілецьку дивізію, яка увійшла в 3-ю Червону армію. При дивізії він створив каральні інтернаціональні части-

ни, в т.ч. батальйон з німців та угорців. У випадках військових невдач або проявів невдоволення у своїх військах застосовував процентні розстріли бійців. Проводив репресії проти амурського і уссурійського козацтва. У 1929 р. командував Особливою Далекосхідною армією, яка вторглася на територію Китаю, фактично здійснивши акт міжнародної агресії, який Блюхер назвав випереджувальним ударом. Під час цієї операції підлеглі йому війська вчинили страшний погром у Триріччі, китайській території, де проживали далекосхідні козаки, які втекли від більшовиків. У 1936–1938 рр. у підвідомчих йому частинах прокотилося кілька хвиль кривавих чисток, Блюхер цьому не перешкодив. У 1937 р. був причетний до розправи над групою високопосадовців РККА на чолі з М. Тухачевським.

Бокій Гліб Іванович (1879–1937)

Один із керівників каральних органів СРСР, комісар державної безпеки 3-го рангу (1935).

Син вчителя. Навчався у Петербурзькому гірничому інституті. В 1900 р. вступив до РСДРП, більшовик. Під час революції 1905–1907 рр. створював у Петербурзі робітничі дружини. Неодноразово був заарештований. 3 березня 1917 р. член російського бюро ЦК РСДРП(б). 3 квітня 1917 р. по березень 1918 р. секретар Петроградського комітету РСДРП(б), потім входив до складу Петроградського військово-революційного комітету. В лютому-березні 1918 р. член Комітету революційної оборони Петрограда. 3 березня 1918 заступник голови, з липня 1918 р. голова ЧК Союзу комун Північної області. 3 1919 р. – начальник Особливого відділу Східного фронту. У 1920 р. член Туркестанської комісії ВЦИК і СНК РРФСР. 3 1921 р. член ВЧК, потім був членом Колегії ОГПУ і НКВД СРСР і одночасно з січня 1921 р. очолював Спеціальний (шифрувальний) відділ ОГПУ СРСР, з грудня 1936 р. – 9-й (спеціальний секретно-шифрувальний) відділ НКВД.

Під час зачистки М. Єжовим апарату НКВД від співробітників Р. Ягоди 16 травня 1937 р. був заарештований зі звинуваченням у зраді і контрреволюційній діяльності. В листопаді 1937 р. засуджений до смертної кари. Розстріляний.

Організатор червоного терору в Петрограді і Північному регіоні. Один з найактивніших творців системи ГУЛАГу. Відділ

Бокія у системі органів завжди мав незрозумілу самостійність. Це породило здогади про те, що Бокій за завданням вищого парткерівництва досліджував паранормальні явища, зомбування, східні містичні культури і т.д.

Будьонний Семен Михайлович (1883–1973)

Воєначальник, маршал Радянського Союзу (1935), один з організаторів масових репресій серед військових у 1930–1940-х рр.

Народився у станиці Платовська (Будьонівська) нині Ростовської області, в сім'ї батрака. Брав участь у російсько-японській та Першій світовій війнах. У Червоній армії з 1918 р. У період громадянської війни пройшов шлях від помічника командира кавалерійського полку до командуючого 1-ю Кінною армією. Своєю жорстокістю війська Будьонного дивували навіть Й. Сталіна, а В. Ленін не раз висловлював стурбованість повальним пияцтвом 1-ї кінної армії.

Після громадянської війни був членом РВС СРСР, інспектором кавалерії РККА, командувачем військами Московського військового округу, виконував обов'язки члена Головної військової ради Наркомату оборони СРСР, заступником, 1-м заступником наркома оборони СРСР. В 1930–1940-х рр. Будьонний став одним з організаторів масових репресій серед військових. У 1937 р. саме він звинуватив М. Тухачевського та деяких інших воєначальників у державній зраді, попередньо погодивши свій виступ з Й. Сталіним.

У 1941 р. був призначений командувати військами Південно-Західного напрямку, однак скандально провалився, занапастивши десятки тисяч життів, і був швидко відставлений. Під час Другої світової війни входив до Ставки Верховного головнокомандування, обіймав ряд інших посад у фронтових і вищих органах військового управління. Після війни був командувачем кавалерії Радянської армії, інспектором кавалерії, з 1954 р. – у розпорядженні міністра оборони СРСР. Помер 26 жовтня 1973 р.

Василевська Ванда Львівна (1905–1964)

Письменниця, перешкоджала процесу українізації шкіл у повоєнній Західній Україні.

Дочка одного з лідерів Польської соціалістичної партії, в 1918–1919 рр. міністра закордонних справ Польщі; дружина письменника О. Корнійчука. Освіту отримала в Краківському університеті (1929). У 1939 р. переїхала в приєднаний до УРСР Львів і прийняла радянське громадянство. У 1940 р. обрана депутатом Верховної Ради СРСР. У 1941 р. вступила до ВКП(б). Під час війни працювала в Політуправлінні РККА агітатором, полковник. Деякий час редагувала газету «За Радянську Україну» (українською мовою). У 1943–1945 рр. – головний редактор газети «Радянська Польща», голова Союзу польських патріотів. Після війни брала участь у пропагандистських кампаніях, в т.ч. по роззброєнню. Написала повість «Просто любов» – «про велич радянського гуманізму і силу духу». Тричі лауреат Сталінської премії (1943, 1946, 1952). За життя названа класиком, твори якого були включені до шкільної програми, але після смерті Й. Сталіна її творчість була практично забута. Померла в 1964 р. у Києві.

Написала донос на Євгена Степановича Березняка («Майор Вихор»), який у той час керував Львівським міським відділом освіти і переводив школи на українську мову навчання. За його спогадами: «В українському місті на той час було 90 польських, 14 єврейських і лише 3 українські школи. Я почав переводити школи на українську мову навчання, і вже через рік їх було 70. Серед населення це не викликало опору. Однак письменниця Ванда Василевська написала особисто Сталіну скаргу, що Березняк “перекручує розуміння національної політики”».

Ватутін Микола Федорович (1901–1944)

Воєначальник, генерал армії (1943), Герой Радянського Союзу (1965, посмертно). Використовував солдат як гарматне м'ясо.

Син селянина. У 1920 р. вступив до Червоної армії. Член ВКП(б) з 1921 р. З 1922 р. командир взводу, потім на командних і штабних посадах. Служив заступником начальника і начальником штабу Київського військового округу. З 1940 р. начальник Оперативного управління та заступник начальника Генштабу РККА. Під час війни начальник штабу Північно-Західного фронту, заступник начальника Генштабу. З 1942 р. – командувач військами Воронежського, Південно-Західного (під час Сталінградської

битви) і 1-го Українського фронтів (Курська дуга). Його війська брали участь у звільненні Белгорода, Харкова, Києва, форсуванні Дніпра і т.д. Потрапив в засідку українських повстанців, помер від поранення. Похований у Києві.

На думку історика В. Сергійчука, Ватутін «кидав сотні людей беззбройними під німецькі танки, особливо на території України. І тільки завдяки гарматному м'ясу такі генерали як Ватутін вигравали битви». Особливо великих втрат радянські війська зазнали при наступі з Букринського плацдарму у ході битви за Київ 1943 р. З огляду на це тодішній командувач Центрального фронту, генерал армії К. Рокосовський сказав на військовій раді: «Це не війна, а геноцид народу». Він спробував через кур'єра сповістити про це Й. Сталіна, але Ватутін заборонив посланцеві повідомляти про це в Генштаб.

В. Володарський (Гольдштейн Мойсей Маркович) (1891–1918)

Один з організаторів та натхненників червоного терору.

Народився в Україні, в сім'ї бідного ремісника. Член РСДРП з 1905 р., меншовик. У 1913 р. емігрував до США, де вступив у соціалістичну партію. Разом з Троцьким і Бухаріним видавав під час Першої світової війни газету «Новий Світ». Після лютневих подій 1917 р. перейшов до більшовиків і швидко пройшов на керівні посади. Брав участь у підготовці та проведенні Жовтневого перевороту, комісар у справах друку, пропаганди та агітації Петрограда. Член Президії ВЦИК. У червні 1918 р. убитий есером Сергєєвим.

Один з головних організаторів більшовицьких мітингів в Петрограді, на яких закликав нещадно боротися проти ворогів революції шляхом терору.

На посаді головного радянського цензора ініціював розгром не тільки антибільшовицьких, але й нейтральних друкованих видань. За словами Луначарського, «він був нещадний. ... Володарський був терорист. Він був до глибини душі переконаний, що якщо ми будемо зволікати зі сталевими ударами на голову контрреволюційної гідри, вона зжере не тільки нас, але і пробуджені в Жовтні світові надії».

Пропагандист богоборчих ідей, насильства і ненависті. Його вбивство стало приводом для репресій по всій Росії. Ненависть до Володарського була в Петрограді настільки сильною, що перший пам'ятник, встановлений біля Зимового палацу, був підірваний у 1919 р.

Войков Петро Лазарович (1888–1927)

Терорист, каратель, дипломат. Один із організаторів розкрадання більшовиками культурного надбання Росії.

Син вчителя. В 1903 р. вступив до РСДРП, меншовик. У 1907 р. виїхав до Швейцарії після участі у замаху на ялтинського градоначальника. Перебуваючи в еміграції, навчався в Женевському та Паризькому університетах. У серпні 1917 р. разом з В. Леніним повернувся до Росії у пломбованому вагоні і вступив до РСДРП(б). У 1917 р. член Єкатеринбурзької ради і військово-революційного комітету. 3 жовтня 1917 р. – секретар Уральського обласного бюро профспілок і голова Єкатеринбурзької міської думи. У січні–грудні 1918 р. комісар постачання Уральської області, на цій посаді керував реквізиціями продовольства у селян. 3 грудня 1918 р. працював у Наркоматі продовольства, з березня 1919 р. заступник голови правління Центросоюзу. 3 жовтня 1920 р. член колегії Наркомату зовнішньої торгівлі, член правління тресту «Северолес». У жовтні 1924 р. виїхав до Польщі повноважним представником СРСР. У 1927 р. як один з царевбивць застрелений у Варшаві Б. Ковердою.

На посаді обласного комісара продовольства, Войков встановив такі ціни на продукти харчування і паливо, що приватна торгівля на Уралі стала неможливою. Це, своєю чергою, призвело до товарного дефіциту і суттєвого зниження рівня життя. В ході проведеної Войковим націоналізації уральської промисловості колишні власники підприємств були репресовані. Жорстокі заходи проводились і до селян, які відмовлялися виконувати непосильні поставки. Навіть радянські історики визнавали, що з приходом Войкова припинили роботу багато заводів, залишились без опалення школи і лікарні, зник з прилавків хліб. На знак протесту проти дій Войкова вчителі Єкатеринбурга влаштували страйк.

Брав участь у прийнятті рішення про розстріл Миколи II та його сім'ї і супроводжуючих їх осіб.

Під його керівництвом як члена колегії Наркому зовнішньої торгівлі величезну кількість предметів культури було за безцінь було продано за кордон заради отримання валюти для експорту революції.

У 1921 р., прагнучи встановити дипломатичні відносини з Польщею за будь-яку ціну, передавав полякам російські архіви, бібліотеки, предмети мистецтва і матеріальні цінності. Організував грабж країни, однак прагнув до особистого збагачення.

Воровський Вацлав Вацлавович (1871–1923)

Один з організаторів масових репресій проти духовенства.

Народився в дворянській сім'ї. Член Комуністичної партії з 1894 р. Неодноразово сидів у тюрмі і був у засланні. У перші роки розколу РСДРП Воровський (псевдонім Орловський) був одним з найближчих співробітників Леніна і його співредактором по газеті «Вперед». У 1905–1907 рр. вважався найвизначнішим партійним публіцистом, прославився як марксистський критик літератури. Співробітник газет «Іскра», «Вперед», «Пролетарій», «Правда». З 1917 р. – посол у Скандинавських країнах. У 1917–1918 рр. член закордонного бюро ЦК партії, одночасно будучи радянським представником у Швеції. У 1919–1920 рр. завідував Держвидавком; в 1921–1923 рр. – повноважний представник СРСР в Італії. Убитий в Лозанні білогвардійцем.

Один з головних ініціаторів гонінь на Православну Церкву. Задумував штучне розпалювання внутрішньоцерковних конфліктів, які могли стати приводом для пограбування Церкви і насильницького затвердження богоборчої ідеології.

У 1923 р. він без запрошення приїхав на конференцію в Лозанні, де був убитий російським офіцером-емігрантом М. Конраді. Письменник І. Шмельов та інші діячі еміграції передали адвокату Т. Оберу матеріали про масштаби терору більшовиків, а історик С. Мельгунов підготував до процесу книгу «Червоний терор в Росії». Суд нейтральної Швейцарії виправдав вбивцю.

Ворошилов Климент Єфремович (1881–1969)

Один із керівників комуністичного тоталітарного режиму, перший Маршал Радянського Союзу. Брав участь у жорстокому придушенні антибільшовицьких повстань в Україні, один з організаторів масових репресій серед військових у 1930-х рр.

Член РСДРП з 1903 р. З 1918 р. – командувач і член РВС ряду армій і фронтів. У квітні 1919 р. був одним із керівників операції з жорстокого придушення Куренівського повстання проти більшовиків у Києві. Брав участь у створенні ВЧК (у січні 1918 р. – голова ЧК з охорони Петрограду) і придушенні Кронштадтського повстання 1921 р.

З 1925 р. – нарком з військових і морських справ і голова РВС СРСР. В 1934–1940 рр. нарком оборони. Один з організаторів масових репресій у Червоній Армії. Відомо, що Ворошилов давав санкції на арешти і розстріли військовослужбовців і підписував більшу частину проскрипційних списків разом зі Сталіним і Єжовим.

Під час II Світової війни – член ГКО. З 1946 р. – заступник голови Ради Міністрів СРСР. У 1953–1960 рр. – голова Президії Верховної Ради СРСР. Помер у 1969 р.

Гавро Лайош (1894 – 1938)

Комуністичний військовий діяч.

Угорець. Народився в м. Брашов (суч. Румунія). Учасник I Світової війни, прапорщик австро-угорської армії. У 1916 році потрапив в російський полон, де приєднався до більшовицького руху. Від червня 1917 р. – член РСДРП(б). Брав участь у встановленні комуністичної влади в Саратові. Учасник придушення повстання лівих есерів (липень 1918 р.). Організатор червоногвардійських загонів з військовополонених, інтернаціональних частин Червоної армії.

З березня 1919 р. командир 519 (3-го) спеціального інтернаціонального стрілецького полку, що формувався у Києві. Брав участь у придушенні селянських антикомуністичних повстань на Київщині. Воював із частинами Армії Української Народної Республіки.

У 1920 році командував 173 стрілецькою бригадою під час радянсько-польської війни.

Після завершення війни, у 1920–1924 рр. – Київський губернський військовий комісар, начальник Всевобучу України та Криму, помічник командуючого військами Українського військового округу. У 1924–1925 рр. – військовий радник нелегальних комуністичних збройних загонів у Болгарії. У 1925 році болгарським судом засуджений до смертної кари. Утік із в'язниці. У 1926–1928 рр. – продовжував нелегальну розвідувальну діяльність як керуючий Генеральним консульством СРСР в м. Урумчі (Китай). З 1928 по 1931 рік навчався в Ленінській міжнародній школі. У 1931–1933 рр. – командир 50-ї стрілецької дивізії, пізніше – командир 92-ї Далекосхідної стрілецької дивізії (1936–1937 рр.).

Арештований у 1937 р. за звинуваченням у шпигунстві, проходив у справі маршала В. Блюхера. Розстріляний.

Гамарник Ян Борисович (Яков Пудикович) (1894–1937)

Брав активну участь у знищенні українського національного руху в 1919–1925 рр., колективізації на території Білорусі, один з організаторів масових репресій серед військових у 1930-х рр.

Народився у Житомирі. Закінчив гімназію зі срібною медаллю, навчався в Санкт-Петербурзі та Києві, але під впливом більшовицького підпілля навчання закинув. Член РСДРП(б) з 1916 р. Після Лютневої революції – очільник «Київського комітету» РСДРП(б). У квітні–липні 1918 р. входив до т. зв. Всеукраїнської «повстанської дев'ятки», яка керувала підпільною роботою в районі Одеси, Харкова і в Криму. Наприкінці 1918 – на початку 1919 р. – член ревкому, який очолив більшовицьке повстання в Харкові. З травня 1919 р. – голова Одеського губкому КП(б) України, був членом реввійськради (РВС) 12-ї армії, що була основною ударною силою при знищенні українських загонів під командуванням С. Петлюри.

Після війни обіймав керівні посади в партії більшовиків у Києві, на Далекому Сході та в Білорусі. З 1929 р. і до самої смерті – начальник Політуправління РККА. Член ЦК ВКП(б) та ВЦИК СРСР. Активний прибічник колективізації. З листопада 1929 р., як член Оргбюро ЦК ВКП(б), очолив чистку політичного складу РККА від

«колишніх білих». Брав участь у масових репресіях, зокрема, в розгромі «правої опозиції» Бухаріна, Рикова та Томського.

Наприкінці травня 1937 р., після звільнення з усіх партійних посад, передчуваючи неминучий арешт, застрелився у своїй квартирі.

Городовиков Ока Іванович (1879–1960)

Воєначальник, генерал-полковник (1940), Герой Радянського Союзу (1958). Причетний до депортації калмиків та ліквідації Калмицької автономії, вважався одним із найжорстокіших сталінських карателів.

Народився на Дону в сім'ї селянина, калмик. Учасник Першої світової війни, старший унтер-офіцер. Під час громадянської війни воював на боці червоних: командир ескадрону в полку Будьонного, потім командував полком, кавалерійською бригадою 1-ї Кінної армії, 4-ю і 6-ю кавалерійськими дивізіями у складі 1-ї Кінної армії, в липні–серпні 1920 р. – 2-ю кінною армією. Відзначився при розгромі військ П. Врангеля, загонів Н. Махна. Був командиром 1-го кінного корпусу Червоного козацтва, заступником командувача Середньоазіатського військового округу (1932–1938). У 1938–1943 рр. – генеральний інспектор кавалерії,

В липні 1941 р. тимчасово виконував обов'язки командувача 8-ю армією Північно-Західного фронту, організував оборону Нарви. З 1943 р. – заступник головнокомандувача кавалерією. У 1944 р. причетний до депортації калмиків та ліквідації Калмицької автономії.

З 1947 р. у відставці.

Держинський Фелікс Едмундович (1877–1926)

Один із засновників ВЧК та організаторів «червоного терору» в Радянській Росії та на захоплених Червоною Армією територіях.

Учасник польського і російського революційного руху, неодноразово заарештовувався, сидів у в'язниці, перебував у засланнях. Після Жовтневого перевороту – член Петроградського ВРК; з 1917 р. – голова ВЧК; з 1922 р. – ГПУ; ОГПУ і нарком внутрішніх справ у 1919–1923 рр.; одночасно з 1921 р. – нарком шляхів сполучення. З 1924 р. – голова ВСНХ СРСР.

Член ЦК і ЦКК ВКП(б), з 1921 р. – член Оргбюро ЦК, з 1924 р. – кандидат у члени Політбюро ЦК ВКП(б), член ЦИК СРСР. Помер від серцевого нападу після конфлікту з радянськими чиновниками.

Проводив жорстоку політику репресій проти противників більшовицького режиму. Був ініціатором масового терору, провокацій, інституту заручників і т. п. Головною функцією ВЧК вважав боротьбу з контрреволюцією шляхом здійснення безпосередньо репресій. Заперечував обмеження повноважень ЧК, а на критику зловживань ЧК заявляв, що «там, де пролетаріат застосував масовий терор, там ми не зустрічаємо зради» і що «право розстрілу для ЧК надзвичайно важливо», навіть якщо «меч її при цьому потрапляє випадково на голови невинних». Після замаху на Леніна розгорнув «червоний терор» проти усіх незгідних з більшовицьким режимом. Керував боротьбою з повстанським рухом на Україні.

Помер у 1926 р.

Дибенко Павло Юхимович (1889–1938)

Комуністичний військовий діяч. Брав участь у здійсненні «червоного терору», придушенні українського національного руху, причетний до розпуску Установчих зборів.

З 1911 р. служив на Балтійському флоті. Член РСДРП з 1912 р. З квітня 1917 р. – голова Центрального комітету Балтійського флоту. Під час Жовтневого перевороту командував червоними загонами в Гатчині і Красному Селі, заарештовував генерала П. Краснова. У першому складі Ради народних комісарів – член Комітету з військових і морських справ, народний комісар з морських справ. Організовував масові вбивства офіцерів Балтійського флоту. Також ним було організовано розгін Установчих зборів і розстріл мирної демонстрації на їх підтримку.

У лютому 1918 р. – командир загону моряків, які діяли під Нарвою. Втік з поля бою аж на Урал. Відданий під суд за здачу міста німецьким військам, був виправданий, але виключений з партії (відновлений в 1922 році).

З кінця 1918 р. командував полком, бригадою, групами військ ряду напрямків. У травні–липні 1919 р. – командувач Кримської армії, одночасно наркомвоєнмор і голова Револуційної військової ради Кримської Республіки.

У березні 1921 р. командував Зведеною дивізією, яка брала участь у придушенні Кронштадтського повстання. Дибенко організував масову розправу над своїми недавніми товаришами по Балтійському флоту. Брав участь у придушенні селянського повстання в Тамбовській губернії.

З 1921 р. перебував на командних посадах у Червоній Армії. З 1935 р. – командарм 2-го рангу. Розстріляний у 1938 р.

Димитров Георгій (1882–1949)

Діяч болгарського та міжнародного комуністичного руху. Головний провідник сталінської політики на міжнародній арені, творець «п'ятих колон» в країнах Європи.

В молоді роки приєднався до комуністичного руху і вступив до Болгарської соціал-демократичної партії. Неодноразово був заарештований владою. У вересні 1923 р. один з керівників комуністичного збройного повстання в Болгарії. Після провалу спроби захоплення влади заочно засуджений до смертної кари, виїхав за кордон.

У 1920–30-х рр. жив у Москві, Відні та Берліні. У 1935 р. був обраний Генеральним секретарем Комінтерну. Організатор комуністичної пропаганди в країнах світу, підтримував сталінські репресії.

6 листопада 1946 р. очолив болгарський прокомуністичний уряд. Під його керівництвом Болгарія потрапила під повний контроль Москви, практично втративши незалежність, і стала перетворюватися на «шістнадцяту республіку СРСР». У 1948 р. став Генеральним секретарем Комуністичної партії Болгарії.

Помер у Москві. Тіло Димитрова було забальзамовано і поміщено в спеціально побудованій мавзолей. Після падіння комуністичного режиму в Болгарії його прах був перепохований, а мавзолей демонтований.

Желєзняков Анатолій Григорович (1895–1919)

Балтійський матрос, причетний до арешту Тимчасового Уряду та розпуску Установчих зборів, брав участь у каральних акціях.

Народився у міщанській родині. З жовтня 1915 р. на Балтійському флоті. Був заарештований за революційну діяльність,

втік з ув'язнення. У травні 1917 р. повернувся до Кронштадту. Брав участь у штурмі Зимового палацу та арешті Тимчасового уряду. Делегат 2-го Всеросійського з'їзду рад. У січні 1918 р. був начальником варти Таврійського палацу, запропонував Установчим зборам залишити палац. З січня 1918 р. комісар Дунайської флотилії; входив до складу Верховної колегії з румунських і бессарабських справ. Влітку 1918 р. командир полку 16-ї стрілецької дивізії, а потім перебував на підпільній роботі в Одесі, де брав участь у терористичних актах, нальотах на банки і грабунках місцевих жителів. З травня 1919 р. командував бронепоездом в боях проти григор'євців, а пізніше в боях проти денікінців у складі 14-ї армії. Загинув у бою із денікінцями.

Завенягін Авраамій Павлович (1901–1956)

Один з керівників ГУЛАГу.

Народився в родині машиніста паровоза. З 1918 р. на партійній роботі в Тульській, Рязанській областях, потім на Донбасі; секретар Юзівського окружкому партії. В 1930 р. закінчив Гірничу академію, працював директором інституту з проектування заводів чорної металургії, заступником начальника Головного управління металургійної промисловості Вищої ради народного господарства. У 1933–1937 рр. директор Магнітогорського металургійного комбінату. В 1937 р. – перший заступник наркома важкої промисловості. З 1938 р. – начальник будівництва Норильського гірничо-металургійного комбінату, потім начальник комбінату. У 1941–1950 рр. – заступник наркома внутрішніх справ СРСР. В 1953–1954 рр. – заступник міністра середнього машинобудування СРСР. З 1955 р. заступник голови Ради Міністрів СРСР. Помер після опромінення на випробуваннях ядерного заряду.

Вважається творцем Норильська, який з 1935 р. будувався виключно руками в'язнів ГУЛАГу. З початком війни в його підпорядкування передані Головне управління таборів гірничо-металургійних підприємств, Головпромбуд, Управління таборів з будівництва куйбишевських заводів і Дальстрой. Протягом 1941–1945 рр. у підвідомчому йому господарстві загинули сотні тисяч людей. У 1945–1953 рр. заступник начальника 1-го Головного управління при Раді міністрів СРСР, яке займалося створенням в СРСР ядерної зброї.

Загорський Володимир Михайлович (1883–1919)

Революціонер-бойовик, організатор червоного терору в Росії.

Народився в сім'ї чиновника в Нижньому Новгороді. Член РСДРП(б) з 1905 р., учасник грудневого повстання 1905 р. у Москві. У 1908 р. емігрував до Лондона, пізніше – до Лейпцига. Після початку Першої світової війни був інтернований німецьким урядом. Вів пропаганду серед російських військовополонених. В квітні–червні 1918 р. працював першим секретарем Повноважного представництва РРФСР у Німеччині – першого радянського дипломатичного представництва за кордоном. З липня 1918 р. секретар Московського міського комітету РКП(б). У вересні 1919 р. разом з Ф. Дзержинським очолював міський комітет оборони. Загорського вбито 25 вересня 1919 р. бомбою.

Під безпосереднім керівництвом Загорського в Москві проводилися експропріація і націоналізація промисловості і банків. Входив до Політичної Комісії з керівництва центральним штабом каральних загонів особливого призначення Москви, створених для проведення червоного терору.

Землячка (Залкінд) Розалія Самійлівна (1876–1947)

Активний організатор політичних репресій у Росії, причетна до масового знищення населення в Криму.

Дочка купця. Освіту отримала в Київській жіночій гімназії та Паризькому університеті. У 1896 р. вступила до РСДРП, більшовик. У 1903 р. кооптована в ЦК партії. У грудні 1905 р. брала участь у збройному повстанні в Москві. У 1909 р. секретар Бакінського комітету РСДРП, емігрувала. У 1914 р. повернулася в Росію. У 1918 р. направлена для політичної роботи в Червону армію: комісар бригади, начальник політвідділів 8-ї і 13-ї армій Південного фронту.

З 1920 р. завідувач політвідділом Північної залізниці, секретар Кримського обкому РКП(б). У 1921–1924 рр. секретар Замоскворецького райкому (Москва). У 1924–1934 рр. – член ЦК ВКП(б). У липні 1930 р. – лютому 1932 р. – член Президії і партколегії ЦК. Протягом 1926–1939 рр. на службі в наркоматах. У 1937–1947 рр. депутат Верховної Ради СРСР.

Одна з головних керівників каральних акцій, масових самоуправних розстрілів, що проводилися в Криму після евакуації Білої армії. Жертвами Землячки і Куна стали офіцери армії П. Врангеля, яких топили у морі. За реєстраційним списками було розстріляно цивільних осіб – за те, що приїхали в Крим після 1917 р. без дозволу радянської влади. Ухилення від реєстрації теж каралося розстрілом. Репресії здійснювалися силами Частин особливого призначення (ЧОН). Лише за перший тиждень ними було вбито (згідно зі звітами Кримського ревкому) більше 8 тисяч осіб; всього за 1920–1922 рр. – не менше 50 тисяч.

Калінін Михайло Іванович (1875–1946)

Один із організаторів політичного терору в Радянському Союзі у 1920–1930-х рр.

Народився в селянській родині. У 1899 р. разом з іншими членами організованого ним марксистського гуртка був заарештований і після 10-місячного ув'язнення висланий у Тифліс. Брав участь у революції 1905 р. Під час Лютневої революції 1917 р. був одним з керівників захоплення Фінляндського вокзалу. Брав безпосередню участь у підготовці та проведенні Жовтневого повстання. Очолив Комісаріат міських господарств Союзу комун Північної області і Петроградської трудової комуни. Після смерті Я. Свердлова в 1919 р. обраний головою ВЦИК (до 1938 р.), одночасно з 1922 р. голова ЦИК СРСР. З 1938 р. до березня 1946 р. голова Президії Верховної Ради СРСР. З березня 1946 р. член Президії Верховної Ради СРСР.

1 липня 1921 р. декретом за підписом М. Калініна, В. Леніна і А. Єнукідзе санкціоновано спрощене судочинство у справах про розкрадання соціалістичної власності: без участі захисту і свідків, із недопущенням касації і прохань про помилування, виконанням вироку протягом 24-х годин.

1 грудня 1934 р. підписав постанову ЦИК, в якій встановлювалися зміни в кримінально-процесуальному кодексі, в т.ч. 10-денний термін слідства; обвинувальний висновок має вручатися обвинуваченим за день до суду, слухання справи проводиться без участі сторін; оскарження вироку та клопотання про помилування неприпустимі; вирок до вищої міри покарання виконувався негайно. Фактично цією постановою Калінін законо-

давчо санкціонував проведення репресій і самоуправних розстрілів, які відтепер повинні були вважатися законними.

Калінін був офіційної вивіскою радянської влади: вручав нагороди і вітав з присвоєнням звань. Створений радянською пропагандою образ «всесоюзного старости», що вийшов з народу, використовувався для того, щоб показати, що влада в країні перебуває в руках Калініна, а Сталін просто керівник і вождь – Калінін прикривав собою режим диктатури Сталіна. На ім'я Калініна посилали листи численні засуджені з ГУЛАГу, однак Калінін не втрутився в дії НКВС або суду, навіть коли мова йшла про його власну дружину.

Квірінг Еммануїл Іванович (1888–1937)

Брав участь у знищенні українського національного руху у 1919–1925 рр.

Народився в сім'ї німецького колоніста. З 1906 р. член партії есерів, з 1912 р. – більшовик. З 1913 р. був секретарем більшовицької фракції у IV Державній Думі. Влітку 1914 р. заарештовано і вислано до Катеринослава, де незабаром був обраний до складу Катеринославського комітету РСДРП(б). Після Лютневої революції став головою Катеринославської ради робітничих і солдатських депутатів. З жовтня 1918 р. до березня 1919 р. перший секретар ЦК КП(б)У, член Тимчасового Робітничо-Селянського уряду України. У 1919 р. – голова Раднаркому України. У 1921 р. підписав разом з Ю. Коцюбинським від УСРР Ризький мирний договір з Польщею. У 1923–1925 рр. перший секретар ЦК КП(б)У. В 1925 р. відкликаний з України до Москви. В 1925–1927 рр. заступник голови Вищої ради народного господарства СРСР, у 1927–1930 рр. і 1934–1937 рр. заступник голови Держплану СРСР. З 1930 р. очолював Економічний інститут червоної професури. В 1932–1936 рр. – директор Економічного інституту Комуністичної академії.

В 1937 р. заарештований органами як можливий політичний противник Й. Сталіна. Засуджений до смертної кари. Розстріляний.

Після Лютневої революції очолював у більшовицькій партії т. зв. катеринославську фракцію, яка виступала за окупацію

України російськими радянськими військами та сприяв входженню Катеринославщини до складу Донецько-Криворізької Радянської Республіки. Чинив опір проведенню політики українізації.

Кіквідзе Василь (Васо) Ісидорович (1895–1919)

Військовий діяч, командував військовими з'єднаннями Червоної армії у війні з Українською Народною Республікою.

Походив із родини дрібного грузинського чиновника. У 1919 році приєднався до партії есерів-максималістів.

З 1915 року брав участь у Першій світовій війні. Служив у 6-й кавалерійській дивізії 7-го кавалерійського корпусу Південно-Західного фронту. В 1917 році був обраний головою солдатського комітету 6-ї кавказької дивізії. З грудня 1917 до квітня 1918 року командував Рівненським червоногвардійським загonom у боях проти Центральної Ради в районі Рівного, Дубен, а також проти німецьких частин. Під час військових дій відзначився організацією пограбувань місцевого населення та єврейськими погромами. Навесні 1918 року, командуючи 4-ю Червоною армією, Кіквідзе застосовував на Україні тактику «випаленої землі»: висаджував при відступі водокачки, знищував запаси продовольства, руйнував залізничне полотно.

У травні 1918 року в Тамбові сформував та очолив дивізію, яка згодом отримала назву 16-ї стрілецької. В червні 1918–1919 рр. брав участь у боях проти військ генерала Краснова. 11 січня 1919 року помер від отриманого кульового поранення.

Кіров (Костриков) Сергій Миронович (1886–1934)

Активний організатор політичних репресій та переслідувань духовенства в більшовицькій Росії, СРСР.

Народився в сім'ї лісника. У 1904 р. вступив до РСДРП. У 1905 р. заарештований і після виходу з тюрми очолив бойові дружини. З 1908 р. стає професійним революціонером, веде роботу в Іркутську та Новосибірську, Владикавказі. Співчував меншовикам, але після Жовтневого перевороту 1917 р. перейшов на сторону більшовиків. У 1919 р. голова тимчасового революційного комітету в Астрахані, стає членом революційно-

військової ради 11-ї Червоної армії. Брав участь у підписанні Ризького мирного договору з Польщею. Член Кавказького бюро ЦК РКП(б). У 1921 р. стає першим секретарем ЦК компартії Азербайджану. У 1923 р. став членом ЦК РКП(б). У 1926 р. стає першим секретарем Ленінградського губкому партії і Північно-Західного бюро ЦК ВКП(б). У складі групи ЦК відряджений в Ленінград для ідеологічної боротьби з зинов'ївською опозицією. Убитий пострілом в потилицю.

У 1919 р. в Астрахані очолив придушення контрреволюційного заклоту, було розстріляно робочі виступи за участю червоноармійців. 24 травня 1919 р. розстріляно хресний хід. Переслідував духовенство і релігію. За його сприяння в Ленінграді знесено багато храмів. Був одним з ініціаторів погрому вчених Російської Академії наук. При проведенні паспортизації в СРСР з Ленінграду насильно були виселені тисячі колишніх дворян. У віданні Кірова перебувало будівництво Біломорсько-Балтійського каналу, гірничодобувних комбінатів на Кольському півострові, та СЛОН – Соловецький табір особливого призначення ОГПУ.

Коллонтай Олександра Михайлівна (1872–1952)

Комуністична діячка, дипломат.

Походить із аристократичного роду Домонтовичів. В соціал-демократичному русі брала участь з 1890-х років. У 1906–1915 рр. примикала до меншовиків. З 1908 р. в еміграції. Член партії більшовиків з 1915 р. Під час Першої світової війни вела антивоєнну пропаганду, за що неодноразово висилалася з різних країн. У березні 1917 р. повернулася в Росію і увійшла до складу Петроградської ради від більшовиків. Після Жовтневого перевороту – народний комісар державного піклування. 13–21 січня 1918 р. за допомогою загону матросів зробила спробу ревізувати Олександрівську лавру в Петрограді, що спровокувало масовий опір віруючих.

Під час Громадянської війни була спрямована в Україну, де очолила наркомат агітації і пропаганди Кримської радянської республіки, а також політичний відділ Кримської армії. У 1920 р. завідувала жіночим відділом ЦК РКП (б). Постійно виступала на мітингах. Її заклики до революційного радикалізму та «вільної любові» мали шалений успіх, насамперед серед військових час-

тин. На посаді завідувачки жіночого відділу ЦК РКП(б) послідовно домагалась відміни моногамного шлюбу.

У 1921–1922 рр. – секретар Міжнародного жіночого секретаріату при Комінтерні. З 1923 р. по 1945 р. на дипломатичній роботі.

Конєв Іван Степанович (1897–1973)

Воєначальник, один із організаторів військового придушення антибільшовицьких повстань у Росії, Угорщині.

Син селянина. У 1918 р. вступив до РКП(б) і Червоної армії, військовий комісар Миколаївського повіту. Під час громадянської війни воював в Сибіру і на Далекому Сході. В 1921–1922 рр. комісар штабу Народно-революційної армії Далекосхідної республіки. Після війни командував 2-ю стрілецькою дивізією, корпусом. З 1937 р. депутат Верховної Ради СРСР. У 1938–1940 рр. командувач 2-ї окремої Червонопрапорної Далекосхідної армії. У 1940–1941 рр. командувач військами Забайкальського і Північно-Кавказького військових округів.

Під час Другої світової війни командував 19-ю армією, Західним, Калінінським, Північно-Західним, Степовим, 2-м Українським і 1-м Українським фронтами. У жовтні 1941 р. зазнав нищівної поразки під Орлом і Вязьмою, за що був розжалуваний до заступника командувача фронтом. Брав участь у боях під Смоленськом, Московській і Курській битвах, битві за Дніпро, Вісло-Одерській, Берлінській і Празькій операціях. Керував ударом по Угорщині та Чехословаччині наприкінці війни.

В 1945–1946 рр. головнокомандувач Центральною групою військ і Верховний комісар в Австрії. У 1946 р. – головнокомандувач сухопутними військами і заступник міністра Збройних сил СРСР. У 1950 р. втратив пост головнокомандуючого, але зберіг посаду заступника міністра. У 1951 р. призначений командувачем військами Прикарпатського військового округу. У 1955–1956 рр. знову зайняв посаду головнокомандувача сухопутними військами. В 1955–1960 рр. – 1-й заступник міністра оборони. Одночасно у травні 1955 – червні 1960 р. – головнокомандувач Об'єднаними збройними силами держав-учасників Варшавського договору. У 1961–1962 рр. головнокомандувач групою військ у Німеччині. З 1962 р. у фактичній відставці.

Учасник придушення Кронштадтського повстання (1921). Керував придушенням народного повстання в Угорщині (1956).

Протягом 1990–1992 рр. всі пам'ятники Конєву, встановлені в Східній Європі, було демонтовано.

Коротченко Дем'ян Сергійович (1894–1969)

Боровся проти українського національного руху, виступав проти політики українізації.

Народився в сім'ї селянина. Вступив до РКП(б) у листопаді 1918 р. У 1919–1920 рр. комісар Червоної армії. В 1920–1930-х рр. очолював первинні партійні організації в Шосткінському повіті, Чернігові та Первомайську, вчився на курсах при ЦК ВКП(б) у Москві (1928–1930). У 1938–1939 рр. голова Раднаркому УРСР, 1939–1947 рр. – секретар ЦК КП(б)У. У роки Другої світової війни був одним з організаторів партизанського руху в Україні. В 1947–1954 рр. – голова Ради Міністрів УРСР, з 1954 р. – голова Президії Верховної Ради УРСР та заступник Голови Президії Верховної Ради СРСР.

20 квітня 1938 р. Коротченко підписав спільну постанову РНК УРСР і ЦК КП(б)У «Про обов'язкове вивчення російської мови в неросійських школах України», відповідно до якого на офіційному рівні відкидався українізаційний курс попередніх років. Також підписав постанову РНК УРСР від 29 червня 1938 р. «Про реорганізацію особливих національних шкіл, технікумів, Одеського німецького педагогічного інституту і особливих національних відділів і класів у школах, технікумах і вузах УРСР», яка перекреслювала всі здобутки роботи з національними меншинами республіки за попередні п'ятнадцять років.

Косіор Станіслав Вікентійович (1889–1939)

Один із організаторів Голодомору 1932 – 1933 років в Україні.

Поляк за національністю, народився у сім'ї робітника. У 1907–1918 рр. був учасником більшовицького руху на Донбасі і на Дону. В березні–квітні 1918 р. входив до складу Народного Секретаріату як секретар у справах фінансів. Був одним з організаторів КП(б)У. В 1922–1928 рр. займав керівні посади в орга-

нах РКП(б). У 1928–1938 рр. генеральний (перший) секретар ЦК КП(б)У.

В 1939 р. Косіора заарештовано, звинувачено у належності до Польської військової організації і розстріляно.

В липні 1932 р. на III Всеукраїнській конференції КП(б)У Косіор активно підтримав вимогу Л. Кагановича і В. Молотова повністю виконати значно завищені плани хлібоздачі в Україні. Керував вилученням продовольства у мешканців України. Наприкінці грудня наказав вивезти із сіл усі наявні зернові фонди, у тому числі насіннєві.

Косіор безпосередньо причетний до ліквідації українізації і проведенні політики русифікації, розгортанні протиукраїнського терору, фабрикації численних політичних процесів та масовому винищенні національної інтелігенції.

13 січня 2010 р. Апеляційний Суд м. Києва визнав Косіора винним в організації Голодомору та постановив наступне: «Підстав для реабілітації Косіора Станіслава Вікентійовича немає».

Котовський Григорій Іванович (1881–1925)

Авантюрист, грабіжник, розбійник. Брав участь у знищенні українського національного руху, здійснював масові злочини проти цивільного населення.

Син інженера-дворянина. Після закінчення сільськогосподарського училища працював управителем маєтку. В 1905 р. був мобілізований в армію, звідки незабаром втік. Став прихильником анархізму. В 1905 і 1915 рр. очолював збройні загони селян у Бессарабії. У 1916 р. черговий суд кваліфікував його діяльність як звичайний бандитизм, позбавлений будь-яких політичних мотивів, і засудив до страти, заміненої довічною каторгою. З серпня 1917 р. на Румунському фронті. З кінця 1917 р. перебував на службі у більшовицькій армії, командував партизанським загоном у Молдавії. В 1919 р. – командир кавалерійської бригади, яка вела бої проти частин Армії Української Народної Республіки та денікінців на півдні України. З січня 1920 р. начальник 17-ї кавалерійської бригади. Учасник радянсько-польської війни 1920 р. У вересні 1920 р. кавалерійська частина під командуванням Котовського була розбита загоном Чорних запорожців під

Галузинцями. З вересня 1921 р. – начальник 9-ї кавалерійської дивізії. Брав участь у придушенні українського повстанського руху, під час чого широко застосовувався терор проти мирного населення. В листопаді 1921 р. ця дивізія спільно з іншими з'єднаннями Червоної армії в районі с. Малі Міньки (неподалік Базару, тепер Житомирська обл.) завдала поразки частинам Армії УНР, що брали участь у Другому Зимовому поході. З жовтня 1922 р. – командир 2-го кавалерійського корпусу. Вбитий у радгоспі Чабанці (неподалік Одеси).

Коцюбинський Юрій Михайлович (1896–1937)

Брав активну участь у знищенні українського національного руху.

Народився у Вінниці, син письменника М. Коцюбинського. В 1913 р. став членом РСДРП. З 1914 р. член Чернігівського комітету РСДРП. У 1916 р. мобілізований в армію; закінчив Одеське військове училище, прапорщик. Служив у Петрограді, вів революційну агітацію серед солдатів. Учасник Лютневої революції 1917 р., пізніше став членом військової організації більшовиків при Петроградському комітеті РСДРП(б), комісаром Семенівського гвардійського резервного полку, начальником Червоної гвардії і комендантом Московсько-Нарвського району (Петроград); з 20 жовтня 1917 р. комісар гвардійського Семенівського полку. Брав участь у штурмі Зимового палацу. У грудні 1917 р. увійшов до складу Народного Секретаріату спочатку як заступник, а згодом як в.о. секретаря військових справ. У січні 1918 р. призначений головнокомандувачем збройними силами радянської Української Народної Республіки, які в абсолютній більшості склалися з петроградських і московських червоногвардійців. З березня 1918 р. народний секретар внутрішніх справ. В 1919–1920 рр. керував більшовицькими державними і партійними органами в Чернігові і Полтаві. На дипломатичній роботі в Австрії (1920–1922, 1925–1927) та Польщі (1927–1930). З лютого 1930 р. Коцюбинський і голова Держплану, заступник голови Раднаркому УСРР. Входить до складу ЦК КП(б)У, був членом ВУЦВК.

Брав участь у здійсненні Голодомору 1932–1933 роках. Уповноважений ЦК КП(б)У із хлібозаготівель в Кривоозерському районі Одеської області.

В лютому 1935 р. заарештований, звинувачений в антирадянській діяльності і засуджений рішенням особливої наради при НКВД СРСР до 6-ти років заслання. В жовтні 1936 р. перевезений до Києва, звинувачений у керівництві контрреволюційною організацією Український троцькістський центр і після 15-хвилинного розгляду справи розстріляний у Лук'янівській тюрмі.

Відомим є «Лист без конверта» С. Єфремова до Коцюбинського (січень 1918 р.), в якому останнього звинувачено у кривавих злочинах проти власного народу: «Десять днів мільйонне місто беззбройних та беззахисних дітей, жінок і мирної людності конає в смертельному жаху. Я знав і любив Вашого батька... Але я, не вагаючись, кажу: яке щастя, що він помер, як добре, що очі його не бачили й вуха не чули, як син Коцюбинського бомбардує красу землі нашої й кладе в домовину молоду українську волю!»

Крупська Надія Костянтинівна (1869–1939)

Комуністична діячка. Дружина В. Леніна. Приймала активну участь в антирелігійній кампанії, запроваджувала більшовизацію освіти, ініціатор «чорних списків» забороненої літератури.

Походила з дворянської офіцерської сім'ї. У 1886 р. закінчила із золотою медаллю жіночу гімназію княгині Оболенської в Санкт-Петербурзі, а потім педагогічний клас при ній. У 1889 р. вступила на історико-філологічне відділення Вищих Бестужевських курсів, які покинула через активну участь у марксистських гуртках Петербурга. З 1894 р. зблизилася з Леніним і брала участь з ним у створенні революційної організації Союз Боротьби за Визволення Робітничого Класу в Петербурзі. В 1896 р. за антиурядову пропаганду вислана в Уфимську губернію, яку на її прохання замінили на с. Шушенське Єнісейської губернії, де відбував заслання Ленін. З 1901 р. супроводжувала його в поїздках за кордон в якості секретаря і прес-секретаря. У 1917 р. повертається в Росію і працює в радянській системі освіти. Голова Головополітосвіти у 1920–1929 рр. Крупська з 1924 р. входила до складу ЦКК, а з 1927 р. увійшла і в ЦК ВКП(б).

Після встановлення радянської влади Крупська займала провідні посади в Народному комісаріаті освіти (Наркомо-

сі) РРФСР і взялася за більшовизацію вітчизняної освіти. Вже в 1920 р. Головополітосвіти Наркомосу за ініціативою Крупської розіслав на місця інструкцію про перегляд каталогів і вилучення з громадських бібліотек «ідеологічно шкідливої і застарілої» літератури. Як визнала сама Крупська, «в деяких губерніях знадобилося втручання ГПУ, щоб робота по вилученню почалася». Саме Крупська уклала перші «чорні списки» книг, що підлягають забороні і вилученню з бібліотек в радянській Росії. У 1924 р. вона включила в ці списки Платона, Канта, Шопенгауера, Лескова та інших авторів, що шокувало навіть М. Горького. Особливо сильно постраждали дитячі бібліотеки. За наказом Крупської з них були вилучені навіть народні казки її інструкція містила 97 імен дитячих письменників, у тому числі Чуковського, чії вірші вона називала «буржуазною маячнею». Циркуляр, підписаний Крупською, забороняв видавати читачам Біблію та іншу релігійну літературу.

Крупська була одним з головних ініціаторів антирелігійної кампанії. Вона не тільки виправдовувала репресії проти церкви, але і закликала до них, оголошуючи християнство «контрреволюційним», «антинародним», «інструментом насильства панівних класів».

Куйбишев Валеріан Володимирович (1888–1935)

Один з головних керівників колективізації.

Син офіцера. В 1904 р. вступив до РСДРП(б). З березня 1906 р. на нелегальному становищі. Провів у засланнях 7 років. У жовтні 1917 р. голова Самарського ревкому та губкому. З 1918 р. голова Самарського губвиконкому. Під час громадянської війни входив до складу революційно-військових рад армій і фронтів. З вересня 1920 р. повноважний представник маріонеткової Бухарської народної республіки, фактично уряд Бухари підпорядковувалося його директивам.

Заступник голови РСК СРСР (1926), голова Вищої ради народного господарства СРСР (з 1926 р.). В грудні 1927 р. став членом Політбюро ЦК. З 1930–1934 рр. – голова Держплану СРСР, одночасно заступник голови та на інших високих посадах в РСК СРСР.

За Куйбишева Держплан став відігравати вирішальну роль у розподілі продуктів виробництва і в складанні директивних планів розвитку народного господарства, що призвело до повного підпорядкування економіки адміністративному диктату. Куйбишев енергійно виконував волю Й. Сталіна в період «великого перелому» у 1928–1929 рр., заявляючи слідом за вождем: «Чим успішніше буде йти справа соціалістичного будівництва, тим більше наростатиме опір і протидія з боку ворожих сил як всередині, так і зовні». Ця теза стала основою терору, розв'язаного владою проти народу.

Лазо Сергій Георгійович (1894–1920)

Активний організатор політичних репресій і «червоного терору», жорстоко розправлявся з противниками більшовицького режиму в Сибіру.

Член Партії соціалістів-революціонерів, примикав до лівої фракції. Під час Лютневої революції заарештував губернатора Єнісейської губернії і місцевих вищих чиновників. У березні 1917 р. – член полкового комітету, голова солдатської секції Ради. У жовтні 1917 р. взяв у свої руки владу в Красноярську. З початку 1918 р. – член Центросибіру, у лютому–серпні 1918 р. – командувач військами Забайкальського фронту.

Лазо жорстоко придушив опір юнкерів в Омську і грудневе 1917 р. повстання юнкерів, козаків, офіцерів і студентів в Іркутську, де став військовим комендантом. Він же був ініціатором знищення «групи монархістів» в Тобольську (тобто людей, що співчували у'в'язненій там царській сім'ї), а також придушення антирадянського виступу в Солікамську.

З лютого 1918 р. Лазо командував Забайкальським фронтом, проводячи репресії проти сибірських, іркутських, забайкальських та амурських козаків. З осені 1918 року організовує комуністичний партизанський рух на Далекому Сході. До літа 1919 р. об'єднав під своїм керівництвом повстанські групи від Забайкалля до Тихого океану. За його ініціативою у березні 1920 р. на мосту через річку Хор під Хабаровськом червоні партизани вчинили розправу над 120 полоненими офіцерами і солдатами Кінно-єгерського полку, в ході якої беззбройних людей заколювали багнетами, рубали шашками, розбивали їм голови

прикладами. Навесні 1920 р. безпосередньо підлеглі Лазо загони винищили тисячі жителів м. Миколаївськ-на-Амурі, в тому числі практично всю інтелігенцію. Захоплений і страчений японцями у квітні 1920 р.

Лацис Мартин Іванович (Ян Фрідріхович Судрабс)
(1888–1938)

Один з керівників органів радянських каральних органів.

Син батрака. У 1905 р. вступив до Соціал-демократії Латиського краю (СДЛК). В 1905–1907 рр. пропагандист ЦК СДЛК. З 1912 р. Москві та Петрограді. У 1917 р. був одним з організаторів Червоної гвардії в Выборзькому районі Петрограда, потім член Петроградського військово-революційного комітету. З 15 листопада 1917 р. член колегії НКВД, керував відділом місцевого управління. Одночасно з травня 1918 р. член колегії ВЧК, начальник відділу ВЧК у боротьбі з контрреволюцією. У липні–листопаді 1918 р. голова ЧК і Військового трибуналу, член реввійськради Східного фронту. Начальник секретно-оперативного відділу ВЧК (1919–1920), голова Всеукраїнської ЧК (1920). З 1921 р. на господарській роботі. З 1928 р. відповідальний інструктор, заступник завідуючого відділом ЦК ВКП(б) з роботи на селі. Один з керівників колективізації та операцій із розкуркулення. З 1932 р. директор Інституту народного господарства імені Г.В. Плеханова.

29 листопада 1937 р. заарештований за звинуваченням у належності до контрреволюційної націоналістичної організації. В лютому 1938 р. засуджений до смертної кари.

Один з найбільш переконаних прихильників посилення каральних функцій ВЧК, апологет червоного терору, відрізнявся безприкладною жорстокістю. Постійно вимагав від ЧК нових розстрілів, підкреслюючи, що для винесення смертного вироку немає необхідності в доведенні провини заарештованого, а чекісти повинні керуватися лише революційною свідомістю. У липні 1918 р. керував придушенням лівоесерівського заколоту в Москві. Наприкінці 1918 р. виступив у різким протестом проти пропозиції Наркомату юстиції вилучити у ЧК право виносити вироки. Став офіційним історіографом і теоретиком роботи органів державної безпеки. Заявляв, що «ЧК – це не слідча колегія і не суд (хоча ЧК мала право проводити і те й інше), це – бойовий

орган партії майбутнього, комуністичної партії Вона знищує без суду або ізолює від суспільства, укладаючи в концтабір. Що слово – то закон. Робота ВЧК повинна поширюватися на всі ті сфери суспільного життя, де вкоренилась контрреволюція...».

Лацис Ян Янович (1897–1937)

Один із командирів більшовицької гвардії – латиських стрільців, один із організаторів червоного терору.

Син селянина. У березні 1917 р. вступив до РСДРП(б). З листопада 1917 р. командував «лейб-гвардією» В. Леніна – загоном латиських стрільців, якому в березні 1918 р. була доручена охорона Кремля. Влітку 1918 р. командував Інзенською дивізією на Східному, Південному, Південно-Західному фронтах. З 1924 р. – керівник Школи імені С.С. Каменєва. З 1927 р. – командир корпусу. У 1932 р. Лацис був призначений командувачем залізничними військами. Помер у 1937 р.

Частини Лациса відрізнялися крайньою жорстокістю, були найбільш дисциплінованою і відданою ударною силою більшовиків.

Любченко Панас Петрович (1897–1937)

Український революціонер, радянський партійний та державний діяч. Брав активну участь у знищенні українського національного руху, один із організаторів Голодомору 1932–1933 рр.

Народився в містечку Кагарлик Полтавської губернії. Від 1917 р. член Української партії соціалістів-революціонерів. Вхід до складу Української Центральної Ради. В УПСР був одним з лідерів лівої фракції, яка виступала за встановлення радянської влади в Україні та співпрацю з російськими більшовиками. Після розколу партії з 1919 р. входив до керівних органів Української комуністичної партії (боротьбистів), а в березні 1920 р. увійшов до складу КП(б)У. У 1920–1923 рр. – секретар Київського губкому КП(б)У, заступник начальника політвідділу 2-ї Кінної армії, голова Чернігівського губвиконкому. В 1925–1927 рр. – голова Київського окружного виконавчого комітету і Київської міської ради. В 1927–1934 рр. – секретар ЦК КП(б)У. Одночасно з 1933 р. – перший заступник голови, а з 1934 р. – голова Раднаркому УСРР. Член Політбюро ЦК КП(б)У з 1934 р.

Любченко виступив громадським обвинувачем на процесі Спілки визволення України. На початку 1930-х рр. став одним з активних провідників імперської політики Москви, відіграв керівну роль у колективізації й конфіскації збіжжя в селян, що призвело до Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. В жовтні 1932 р. був призначений уповноваженим ЦК КП(б)У із хлібозаготівель у Вінницькій області.

29 серпня 1937 р., передчуваючи близькі репресії щодо нього особисто і членів його сім'ї, застрелив дружину, Марію Миколаївну Крупеник, і покінчив життя самогубством.

Мануїльський Дмитро Захарович (1883–1959)

Один з організаторів продзагонів та Голодомору, провідник сталінської політики терору в апараті Комінтерну та закордонних компартій.

Народився у сім'ї православного священика на Волині. З 1903 р. навчався в Петербурзькому університеті. Того ж року став членом РСДРП. За участь у Кронштадтському повстанні матросів (1906) заарештований і засуджений до 5-річного заслання в Якутії. Втік з Вологодської тюрми до Києва, пізніше емігрував у Париж. Повернувся в Росію в 1917 р. у пломбованому вагоні. Після більшовицького перевороту став членом колегії Наркомату продовольства РРФСР. З травня 1918 р. заступник голови делегації РРФСР на мирних переговорах з Українською Державою. 1918 р. відряджений ЦК РКП(б) для організації більшовицького руху в Україні. Член Всеукраїнського ревкому (1919–1920), народний комісар землеробства УСРР (1920–1922). З 1924 р. член президії Політбюро ЦК КП(б)У, у 1928–1943 рр. секретар виконкому Комінтерну, голова делегації ВКП(б) в Комінтерні, 14 липня 1944 р. призначений заступником голови Раднаркому УРСР і народним комісаром закордонних справ УРСР. У квітні 1945 р. очолював делегацію УРСР на міжнародній конференції у Сан-Франциско, що оформила створення ООН, та на Паризькій мирній конференції 1946 р. Брав участь у роботі перших сесій Генеральної асамблеї ООН, на яких виступав з промовами, спрямованими проти діяльності української еміграції. У 1946–1953 рр. – заступник голови Ради Міністрів УРСР. Після смерті Й. Сталіна тяжко захворів і вийшов на пенсію.

Один з організаторів продзагонів. Провідник сталінської політики терору в апараті Комінтерну та закордонних компартіях: тисячі членів Комінтерну було викликано в СРСР і розстріляно. Один з організаторів Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. Виступивши ініціатором, ідеологом і керівником нової кампанії боротьби проти українського буржуазного націоналізму в 1945–1946 рр., розгорнув широкомасштабну акцію з переслідування української інтелігенції, зокрема істориків М. Петровського та І. Крип'якевича, письменників О. Довженка, В. Сосюри, Ю. Яновського, М. Рильського та ін.

Мате Залка (Бела Франкль) (1896–1937)

Комуністичний діяч, учасник придушення українського національного руху.

Угорець за походженням. У роки Першої світової війни молодший офіцер айстро-угорської армії. У 1916 р. узятий у полон під Луцьком і відправлений у табір під Хабаровськом. У лютому 1918 р. сформував інтернаціональний загін, до якого увійшли переважно полонені угорці. Брав участь у проведенні каральних операцій в Сибіру. При цьому загін Залка виділявся особливою жорстокістю серед інших підрозділів Червоної армії. У 1920 вступив у компартію. Під час радянсько-польської війни 1920 р. командир роти і батальйону Інтернаціонального стрілецького полку. В 1921–1923 рр. на чолі кавалерійського полку ВЧК-ГПУ брав найактивнішу участь у ліквідації повстанських загонів Н. Махно та інших в Україні. Здійснював каральні операції проти мирних жителів.

З 1923 р. дипкур'єр. У 1928 р. переведений в апарат ЦК ВКП(б). З початком Громадянської війни в Іспанії у 1936 р. направлений туди як командир 12-ї Інтернаціональної бригади (під ім'ям генерала Лукача). Загинув у бою.

Медведєв Дмитро Миколайович (1898–1954)

Один з керівників радянських каральних органів, активний організатор політичних репресій, брав участь у знищенні українського національного руху.

Народився в сім'ї робітника-сталеливарника. З 1918 р. в Червоній армії. В роки громадянської війни співробітник

Брянської губернської ЧК, учасник боїв на Східному і Петроградському фронтах. Був уповноваженим Особливого відділу Донецької ЧК, начальником Старобільської і Шахтинської повітових ЧК, начальником Особливого відділу Донецького губвідділу ГПУ. У 1925 р. призначений начальником Секретного відділу Одеського ГПУ. З 1936 р. у зовнішній розвідці. У 1938 р. направлений працювати в систему ГУЛАГу (начальником відділу в Норильлагу). Через півроку звільнений з органів НКВС «за необґрунтоване припинення кримінальних справ», але потім знову прийнятий на роботу в НКВД. Наприкінці 1939 р. Медведев вийшов на пенсію за станом здоров'я і оселився у Підмосков'ї. У червні 1941 р. знову відновлений в органах держбезпеки і направлений в особливу групу П. Судоплатова (надалі 4-е Управління НКВС). З 1941 р. очолював загін спеціального призначення «Митя», закинутий в тил німецьких військ на початку вересня 1941 р. У 1942–1944 рр. командир партизанського загону спеціального призначення «Переможці», що діяв у Центральній і Західній Україні. Загін знищив 11 генералів та вищих державних чиновників окупаційного режиму, 81 військовий ешелон. Помер в 1954 р.

Учасник ліквідації численних повстанських загонів. У першій половині 1930-х рр. брав участь у фабрикації розстрільних справ на десятки і сотні «змовників» в Україні. В роки війни партизанський загін Медведева знищив багатьох українських націоналістів.

Менжинський В'ячеслав Рудольфович (1874–1934)

Один з керівників радянських каральних органів, організатор політичних репресій в Радянському Союзі.

Народився в родині викладача кадетського корпусу, закінчив юридичний факультет Петербурзького університету. В адвокатській практиці таланту не виявив. Вів пропагандистську роботу у нелегальних гуртках. У 1902 р. вступив до РСДРП, ввійшов до більшовицької фракції. Брав участь у революції 1905–1907 рр. У 1907 р. емігрував, жив в Бельгії, Швейцарії, Франції, США, працював в більшовицьких виданнях. Повернувся до Росії після Лютневої революції 1917 р. Був учасником Жовтневого перевороту. Призначений наркомом фінансів. У 1918–1919 рр. як

генеральний консул був відряджений до Берліну. З 1919 р. перебував в апараті ЧК. Протягом 1923–1926 рр. був заступником Ф. Держинського. У 1926р. очолив ОГПУ. Із допомогою Р. Ягоди фабрикував справи «шкідників» («Шахтинська справа», процес «Промпартії», «агентів іноземних розвідок», процес «Союзного бюро меншовиків» тощо).

На посаді наркома фінансів займався націоналізацією і реквізицією майна переможених класів. Відповідальний за масові розстріли колишніх офіцерів, які пішли на службу до більшовиків, і репресії проти мирного населення в прифронтовій смузі. За Менжинського чекісти почали нелегально проникати на територію іноземних держав, щоб вбивати і викрадати російських емігрантів. На головування Менжинського в ОГПУ припадає початок організації спецтюрем («шарашек»), в яких ув'язнені вчені та інженери створювали зразки нової техніки.

Мехліс Лев Захарович (1889–1953)

Активний організатор політичних репресій в Радянському Союзі у 1920–1930-х роках.

Син службовця. Освіту здобув в Інституті червоної професури (1930). Працював конторником, вчителем. У 1907–1910 рр. входив у єврейську соціал-демократичну робітничу партію «Полей-Ціон». У березні 1918 р. вступив до РКП(б). З 1918 р. на радянській роботі в Одесі, Єйську, Харкові. В 1921–1922 рр. – в апараті Наркомату робітничо-селянської інспекції РРФСР, у 1922–1926 рр. – в апараті ЦК ВКП(б), у 1924–1930 рр. – помічник генерального секретаря Й. Сталіна. З 1930 р. редактор газети «Правда» і одночасно завідуючий відділом преси та видавництва ЦК ВКП(б). У 1937–1940 рр. начальник Політичного управління РККА. Член Оргбюро ЦК (1938–1952), нарком (з 1946 р. міністр) державного контролю СРСР (1940–1950). З червня 1941 р. – одночасно заступник наркома оборони, начальник Головного політичного управління (ГлавПУ) РККА. 4 червня 1942 р. Мехліса за невиконання директив Й. Сталіна зняли з посади заступника наркома оборони СРСР і начальника ГлавПУ, а також знижено у званні до корпусного комісара. В 1942–1945 рр. член Військових рад 6-ї армії і багатьох фронтів. У 1950 р. звільнений на пенсію за станом здоров'я.

Постійно вимагав посилення репресій проти ворогів народу, особисто готував доноси. На посаді начальника Політичного управління РККА розгорнув небачену кампанію репресій і дискредитації вищого командного і політичного складу. В результаті його дій були практично знищені вища і середня ланка РККА, причому він не лише сприяв органам держбезпеки, але і сам виявляв ініціативу, вимагаючи нових і нових арештів «змовників», а щодо нижчої ланки приймав рішення своєю владою. На всіх посадах в армії Мехліс постійно втручався в рішення командирів, вимагаючи «керуватися рішеннями партії» незалежно від стратегічних і тактичних завдань військ. Постійно писав доноси в ЦК на командувачів, вимагаючи їх притягнення до відповідальності.

Морозов Павло Тимофійович (1918–1932)

Хлопчик, який в радянській пропаганді символізував чесність і принципи молодого борця з куркулями.

Павлик Морозов був організатором і головою першого піонерського загону в с. Герасимівка. Вбитий власними дідом та дядьком за виступ на суді. Морозову були встановлені пам'ятники в Москві (1948), Герасимівці (1954), Свердловську (1957).

Як з'ясували історики, батько Павлика Морозова був не кулаком, а головою сільської ради в глухому уральському селі. Випивав, бив дружину і брав хабарі з висланих куркулів за підробку документів. Допомігав своїми підробками загонам, які воювали з радянською владою. До того ж пішов від дружини (матері Павлика) і відкрито жив з іншою жінкою.

В жодній піонерській організації Морозов не перебував, оскільки її там не було. Доносів на батька не писав, а чи писала їх мати Павлика – достеменно невідомо (недоброзичливців у Морозова-старшого і без неї вистачало). Але на суді проти чоловіка вона дала свідчення, і син, захищаючи матір, її підтримав. Батька засудили і відправили в табори, а через кілька тижнів родичі з боку батька нібито підстергли в лісі Павлика і його молодшого брата 8-ми років, і обох зарізали. Причиною вбивства було бажання заволодіти будинком. Доказів не було, однак діда і брата судили і засудили до розстрілу.

Молотов В'ячеслав Михайлович (1890–1986)

Один із керівників комуністичного тоталітарного режиму у 1930 – 1950-их рр., організатор Голодомору 1932–1933 років в Україні.

Народився у слободі Кукарка Вятської губернії (Росія). З 1902 р. навчався в Казанському реальному училищі. З 1906 р. – член РСДРП(б). З 1916 р. – член Російського бюро ЦК РСДРП(б). У 1917 р. – член Виконкому Петроградської Ради і Петроградського військово-революційного комітету. В 1918 р. – голова Ради Народного Господарства Північного району; з кінця 1919 р. – голова Нижньогородського губвиконкому. У вересні 1920 р. рішенням партійного керівництва був направлений у Донбас, у жовтні 1920 р. обраний секретарем Донецького губкому більшовицької партії. З листопада 1920 р. по березень 1921 р. – перший секретар ЦК КП(б)У. В 1921–1930 рр. – секретар ЦК ВКП(б), з 1926 р. – член Політбюро партії, в грудні 1930 р. призначений головою РСК СРСР. Нарком і міністр закордонних справ у 1939–1949 та 1953–1956 рр.

У червні 1957 р. разом з Л. Кагановичем, Г. Маленковим та Д. Шепіловим виведений із складу ЦК КПРС. У 1957–1962 рр. – на дипломатичній роботі у Монголії та Австрії. В 1961 р. виключений із партії. Останні роки життя провів у Москві.

На посаді першого секретаря ЦК КП(б) України проводив жорстку централістську політику, боровся з українським повстанським рухом, втілював програму продрозверстки і виступав проти заміни її продподатком, що призвело до голоду 1921–1923 рр. в Україні.

Молотов – один з головних організаторів голоду 1932–1933 рр. У жовтні–листопаді 1932 р. очолював спеціальну хлібозаготівельну комісію в Україні, яка розпочала повне вилучення продовольства в селян. Очолювана Молотовим комісія розробила надзвичайні заходи для збільшення хлібозаготівель шляхом розгортання адміністративного тиску і проведення масових репресивних заходів щодо селянства.

Орджонікідзе Григорій Костянтинович (1886–1937)

Активний організатор політичних репресій, зіграв провідну роль в геноциді терського козацтва. Головний організатор інду-

стріалізації країни і грандіозних будівництв 1930-х рр. за рахунок населення та масового використання рабської праці ув'язнених.

Народився в дворянській родині. Член РСДРП з 1903 р., більшовик. Брав активну участь у революції 1905–1907 рр. на Закавказзі. У 1912 р. був заарештований, а потім був висланий до Якутська, де працював лікарем. Після повернення із заслання – член Петербурзького комітету РСДРП(б) та Виконкому Петроградської Ради. Активний учасник Жовтневого перевороту 1917 р. У роки громадянської війни був на керівній роботі в армії, один з організаторів розгрому Денікіна. З лютого 1922 р. – 1-й секретар Закавказького, з вересня 1926 р. – Північно-Кавказького крайкому РКП(б). У 1926–1930 рр. голова ЦКК ВКП(б) і заступник голови РНК СРСР. З 1930 р. – голова Вищої ради народного господарства, а потім нарком важкої промисловості. У грудні 1930 р. обраний членом Політбюро ЦК ВКП(б). В останні роки життя очолював наркомат важкої промисловості СРСР. У розпал сталінських репресій Орджонікідзе, відчувши, що над його головою збираються хмари, вважав за краще покінчити з собою.

Ревно виконуючи завдання партії, Орджонікідзе здобув собі криваву славу. З його санкції були знищені тисячі людей, визнаних антирадянським елементом – не тільки офіцерів, але і комерсантів, промисловців, представників інших інтелектуальних професій. У січні 1918 р. Орджонікідзе вжив «нешадних революційних заходів» щодо залізничників, звинувачених у саботажі хлібних перевезень. На Кубані Орджонікідзе вилучав у без того пограбованих селян «надлишки» хліба для Петрограда. На Північному Кавказі він нацьковував на терське козацтво інгушів і чеченців, яким обіцяв передати козацькі землі. На початку 1920-х рр. Орджонікідзе забезпечив насильницьке встановлення радянської влади в Грузії, Азербайджані та Вірменії. Головний організатор індустріалізації країни і грандіозних будівництв 1930-х рр., на багатьох з яких працювали в'язні. Мобілізував усі сили країни, не рахуючись з жертвами, на виконання рішень партії.

Островський Микола Олексійович (1904–1936)

Письменник, автор роману «Як гартувалася сталь». Причетний до каральних експедицій проти населення, запідозреного в контрреволюції.

Народився в сім'ї робітника гуральні. Під час німецької окупації 1918 р. брав участь у підпільній діяльності більшовиків Шепетівки. 20 липня 1919 р. вступив до комсомолу, пішов на фронт добровольцем. Воював в кавалерійській бригаді Г. Котовського і в 1-ї Кінній армії. У серпні 1920 р. під Львовом був важко поранений у спину і демобілізований. Повернувшись у Шепетівку, став працювати в місцевому ревкомі. Брав участь у нічних обшуках і прямому пограбуванню, організованому владою – ходив по квартирах і відбирав продовольство, книги та інше майно у людей, оголошених буржуями. У 1924 р. значився комунаром Окремого Шепетівського батальйону Особливого призначення, котрий проводив зачистки місцевості – каральні експедиції проти населення, запідозреного в контрреволюції.

З 1928 р. втратив зір і був прикутий до ліжка. Придумав систему письма, написав роман про становлення радянської влади «Як гартувалася сталь» (1932–1934), який був офіційно визнаний одним з кращих творів соціалістичного реалізму. У 1935 р. Островський нагороджений орденом Леніна, йому були подаровані будинок в Сочі і квартира в Москві, присвоєно звання бригадного комісара. Вже будучи прикутим до ліжка, майже осліплий інвалід закидали різні інстанції листами, яких викривав своїх сусідів по будинку – «недорізнаних буржуїв».

Павлуновський Іван Петрович (1888–1937)

Один з керівників радянських каральних органів, належав до найбільш кривавих слідчих ЧК, організатор каральних експедицій.

Син службовця. У 1905 р. вступив до РСДРП, більшовик. Учасник Першої світової війни, підпоручик. В 1917 р. голова Петергофської, потім Петроградської ради. В жовтні 1917 р. член Петроградського військово-революційного комітету. В кінці 1917 – на початку 1918 рр. – командир загону в Україні і Білорусії, брав участь у каральних акціях. З 1918 р. в органах ЧК. З січня 1920 р. повноважний представник ВЧК в Сибіру. У 1926–1928 рр. на керівних постах в Закавказзі. З 1928 р. заступник наркома робітничо-селянської інспекції СРСР. З 1930 р. член Президії Вищої ради народного господарства СРСР. З 1932 р. – заступник наркома важкої промисловості СРСР. У 1927–1934 рр. член Централь-

ної ревізійної комісії ВКП(б). З 1934 р. – кандидат в члени ЦК ВКП(б). У 1937 р. заарештований, засуджений до смертної кари. Розстріляний.

Керував боротьбою з дезертирством за допомогою страт заручників (розпорядженням ЦК заручники були взяті члени сімей офіцерів, мобілізованих у Червону армію) і т.д. Павлуновському доручалися найвідповідальніші завдання, в т.ч. він був відряджений розслідувати Кронштадтське повстання. Керував арештами військових у Польовому штабі РККА. Як повноважний представник ВЧК в Сибіру, створив справу про Союз трудового селянства і провів масові арешти. У 1921 р. керував придушенням селянського повстання у Східному Сибіру. У 1922 р. очолював Комісію з ревізії продовольства, організатор каральних експедицій.

Пархоменко Олександр Якович (1886–1921)

Червоний командир, брав участь у знищенні українського національного руху в 1917–1920 рр.

Народився на Луганщині, в сім'ї сільського гончаря. Працював на заводах у Донбасі, член РСДРП з 1904 р. В червні 1917 р. призначений начальником штабу Червоної гвардії Луганська, заснував першу радянську міліцію в Луганську. Пізніше – особливий уповноважений П'ятої Червоної армії, член Революційної військової ради Десятої армії. В 1919 р. – начальник більшовицького гарнізону Харкова. В 1920 р. – комендант Ростова-на-Дону, командир 14-ї кавалерійської дивізії.

У грудні 1905 р. організував бойову дружину, з якою проводив у Донбасі терористичні акти. У березні 1917 р. готував захоплення влади більшовиками в Луганську: створив на патронному заводі бойову дружину, очолив штаб місцевої Червоної гвардії. Після Жовтневого перевороту утверджував у Донбасі радянську владу. На початку 1918 р. брав участь у репресіях проти козацтва. Учасник ліквідації повстання отамана Григор'єва. В 1919 р. – начальник Харківського гарнізону, де потурав діям місцевої ЧК на чолі з садистом Саєнко. У грудні 1920 р. направлений радянським командуванням на боротьбу з недавнім союзником щодо взяття Криму – Махно. Брав участь у репресіях проти антирадянськи налаштованого населення України. Загинув у бою з загоном повстанського отамана Кібця.

Петровський Григорій Іванович (1878–1958)

Організатор червоного терору в Україні, брав участь у знищенні українського національного руху. Один із ініціаторів організації Голодомору.

Народився на Харківщині, в сім'ї шевця. Керував підпільними робітничими гуртками, брав участь в організації страйків у Катеринославі. У 1912 р. обраний членом IV Державної думи від Катеринославської губернії. Працював у редакції газети «Правда», у 1913 р. був її офіційним випусковим редактором. У листопаді 1914 р. заарештований і засланий на довічне ув'язнення в Туруханський край (північ Східного Сибіру). Після Лютневої революції 1917 р. комісар Якутської губернії та голова Комітету громадянської безпеки. В червні 1917 р. перебрався до Петрограду. У липні 1917 р. ЦК РСДРП(б) направив його в Україну для боротьби проти Центральної Ради. В 1917–1919 рр. народний комісар внутрішніх справ РРФСР, один із організаторів ВЧК. Член російської делегації на мирних переговорах у Бресті. З березня 1919 до літа 1938 р. – голова ВУЦВК («всеукраїнський староста»). У квітні 1919 р. був одним із керівників операції з жорстокого придушення Куренівського повстання проти більшовиків у Києві. В 1922 р. з боку УСРР підписав Договір про утворення СРСР. У 1922–1937 рр. – один із заступників голови ЦИК СРСР. У 1937–1938 рр. – заступник голови Президії Верховної Ради СРСР. Член Політбюро ЦК КП(б)У (1919–1938).

10 березня 1939 р. виведений зі складу Політбюро і призначений на скромну посаду заступника директора Музею революції.

Орієнтуючись на Москву, Петровський повністю відкидав ідею українських націонал-комуністів про можливість існування української радянської державності. У 1923 р. під час підготовки конституції СРСР виступив проти позиції М. Скрипника, О. Шумського, Х. Раковського, спрямованої на побудову державного устрою союзної держави на конфедеративних засадах. Проведена під керівництвом Петровського, примусова колективізація села й вилучення хліба призвели до Голодомору 1932–1933 рр. Наприкінці жовтня 1932 р. призначений відповідальним за виконання хлібних заготівель у Донецькій області. Вів себе дуже тихо і єдиний з опальних вищих парткерівників залишився в живих.

Подбельський Вадим Миколайович (1887–1920)

Один із організаторів більшовицької цензури, організатор червоного терору.

Народився в Якутську, в сім'ї засланих революціонерів. У 1905 р. вступив до партії більшовиків, брав участь в антиурядових демонстраціях і мітингах. У 1911 р. організував більшовицьку друкарню, де друкував газету «Тамбовські відгуки». Після Лютневої революції 1917 р. один з діячів першої Московської ради робітничих депутатів, забезпечив технічну базу для нової більшовицької газети «Соціал-демократ» і відповідав за її поширення. У дні Жовтневого перевороту Подбельський входив до Партійного центру, який керував роботою Московського військово-революційного комітету. Під час боїв у Москві (жовтень–листопад 1917 р.) був призначений комісаром московських пошти і телеграфу, однак службовці цих відомств відмовилися визнати його своїм начальником. Подбельський зміг вступити на цю посаду тільки в січні 1918 р., розігнавши незгодних з державним переворотом співробітників. Організував випуск більшовицьких газет на іноземних мовах для вербування найманців з числа військовополонених. Навесні 1918 р. став наркомом пошти і телеграфу. У 1919 р. – особливо уповноважений ЦК РКП(б) і ВЦИК на Тамбовській ділянці Південного фронту. Помер від тифу у 1920 р.

Як народний комісар пошт і телеграфу, ввів у своєму відомстві жорстоку цензуру, довівши її до абсурду: наказав не пропускати «багатослівні» і «непотрібні» телеграми. Брав участь у придушенні повстань проти більшовиків в Ярославлі і Тамбові.

Подвойський Микола Ілліч (1880–1948)

Брав активну участь у знищенні українського національного руху, здійсненні «червоного терору».

Народився в с. Кунашівка Ніжинського повіту Чернігівської губернії, в родині сільського священика. Навчався в семінарії і Демидівському юридичному ліцеї (не закінчив). У 1901 р. вступив в РСДРП, більшовик. У 1905 р. вів партійну роботу в Іваново-Вознесенську та Ярославлі. В 1917 р. – член Петроградського комітету РСДРП(б), редактор газет «Солдатська правда», «Робітник

і солдат», «Солдат». У жовтні 1917 р. – голова Петроградського військово-революційного комітету. Один з головних керівників збройного повстання в Петрограді, командував загонами під час «штурму» Зимового палацу. В листопаді 1917 – березні 1918 рр. – нарком по військових і морських справах РСФСР. У 1918 р. – голова Всеросійської колегії по організації Червоної армії, член Реввійськради (РВС) Республіки. В січні–вересні 1919 р. – нарком військових і морських справ України. В 1919–1923 рр. – начальник Всеобуча і частин особливого призначення. Член РВС 7-ї і 10-ї армій (1919–1920 рр.), голова Спортінтерна (1921–1927 рр.) і Вищої ради фізичної культури (1920–1923 рр.). У 1924–1930 рр. – член ЦКК ВКП(б). Пізніше працював у Іспарті. З 1935 р. – персональний пенсіонер.

Один із творців Червоної гвардії – військової організації, призначеної для захоплення більшовиками влади. Партія доручала йому такі акції, як антивоєнні демонстрації у Петрограді в квітні і червні 1917 р., липневий заколот проти Тимчасового уряду. У серпні 1917 р. під виглядом курсів організаторів виборів в Установчі Збори створив курси підготовки керівників повстання. Подвойський входив до Петроградського ВРК, його Бюро і оперативної трійки, яка очолила жовтневий переворот; був одним з керівників захоплення Зимового палацу і арешту членів Тимчасового уряду. Він розділяє відповідальність за насильство над полоненими захисниками Зимового палацу; він же – організатор винищення юнкерів, які 28 жовтня піднялися проти перевороту.

Влітку–восени 1918 р. перебував на Південному фронті, боровся проти донських козаків. Причетний до проведення проти них червоного терору. Практикував децимації (процентний розстріл) серед червоноармійців. У 1919–1923 рр. обіймав посаду начальника частин особливого призначення (ЧОН), які використовувалися майже виключно для проведення каральних операцій і практикували масові розстріли і арешти.

Постишев Павло Петрович (1887–1939)

Один з організаторів Голодомору, головний ініціатор репресій проти української інтелігенції.

Народився в родині ткача. Член РСДРП з 1904 р. У 1918–1920 рр. став одним з керівників більшовицького партизан-

ского руху на Далекому Сході. В серпні 1923 р. направлений ЦК РКП(б) в Україну: секретар Київського губкому (1924–1925), а з осені 1925 р. – Київського окружного КП(б)У. З 1926 р. секретар ЦК КП(б)У. У 1930–1933 рр. – секретар ЦК ВКП(б), потім знову секретар ЦК КП(б)У. 28 грудня 1935 р. з ініціативи Постишева була відновлена традиція новорічної ялинки (раніше ялинка була заборонена як буржуазний пережиток). З 1937 р. секретар Куйбишевського обкому ВКП(б). На цій посаді придбав сумну популярність масовим пошуком ворогів народу, а також кампаніями з пошуку фашистських символів на шкільних зошитах, харчових продуктах тощо.

Як японського шпигуна та правого троцькіста Постишева було розстріляно 26 лютого 1939 р.

13 січня 2010 р. Апеляційний Суд міста Києва визнав Постишева винним у організації Голодомору та постановив наступне: «Підстав для реабілітації Постишева Павла Петровича немає».

Завзятий провідник політики ВКП(б) в Україні, за що період його керівництва отримав назву «постишевщина». Виступав провідником ідеї загострення класової боротьби, заохочував репресивну політику, вів боротьбу зі шкідництвом і саботажництвом. Головний ініціатор репресій проти української інтелігенції (1932–1937), яку звинувачував у націоналізмі. Потім керував погромом націоналістичних кадрів КП(б)У, член «трійки», яка виносила смертні вироки заарештованим на підставі фальсифікованих даних, а в ряді випадків і за повної їх відсутності.

Примаков Віталій Маркович (1897–1937)

Воєначальник, брав участь у знищенні українського національного руху.

Народився у с. Семенівці (тепер Чернігівська обл.) у сім'ї вчителя. З 1914 р. член РСДРП(б). У 1915 р. за більшовицьку агітацію у військах Чернігівського гарнізону засуджений до заслання у Сибір. Повернувшись, з травня 1917 р. член Київського комітету РСДРП(б). Брав участь у Жовтневому перевороті в Петрограді, член ВЦИК другого скликання. В січні 1918 р. за дорученням більшовицького керівництва сформував у Харкові перший полк Червоного козацтва України, командував його під-

розділами у боях проти Армії Української Народної Республіки, денікінців, врангельців, загонів Н. Махна та польських військ під час польсько-радянської війни 1920 р. В 1924–1925 рр. – начальник Вищої кавалерійської школи в Ленінграді. У 1925–1926 рр. був таємним військовим радником при національній армії Китаю (Калганська група військ). У 1927–1930 рр. – воєнний аташе в Афганістані та Японії. В 1931–1933 рр. командир корпусу, 1933–1935 рр. – заступник командувача Північно-Кавказького воєнного округу, заступник інспектора вищих військових учбових закладів. З 1935 р. призначений заступником командуючого Ленінградського військового округу.

У червні 1937 р. заарештований. Засуджений до смертної кари. Розстріляний.

Тухачевський Михайло Миколайович (1893–1937)

Воєначальник, маршал Радянського Союзу (1935). Застосував хімічну зброю для придушення народних повстань.

Походив з дворян. Закінчив військове училище (1914). Учасник Першої світової війни, поручик. Член РСДРП(б) з 1918 р. З початку 1918 р. у Червоній армії, працював у Військовому відділі ВЦИК, з травня 1918 р. – військовий комісар оборони Московського району. Під час громадянської та радянсько-польської воєн командував різними арміями і фронтами.

У 1921 р. керував придушенням Кронштадського повстання, місто було піддано обстрілу з артилерії та бомбардуванню силами авіації. В квітні-червні 1921 р. керував придушенням Тамбовського повстання. 12 червня 1921 р. Тухачевський підписав наказ № 0116 про застосування проти повстанців хімічної зброї.

Після громадянської війни – на командних посадах в Червоній Армії, заступник голови РВРР, заступник наркома оборони. Член ВЦИК і ЦИК СРСР. Репресований 1937 р. за справою військових. Розстріляний 12 червня 1937 р.

Уборєвич Ієронім Петрович (1896–1937)

Брав активну участь у знищенні українського національного руху в 1919–1921 рр., один з керівників придушення Тамбовського та інших селянських повстань.

Народився в с. Антандрія Ковенської губернії (сучасна Литва) в родині селянина. Член РСДРП(б) з 1917 р. Активний учасник Громадянської війни, командарм. Командував 14-ю армією Південно-Західного фронту, що вела бої в районі Вінниці, Жмеринки, Могильова-Подільського проти українських військ С. Петлюри. Приймав участь в ліквідації Революційної повстанської армії України Н. Махна. Після Громадянської війни – підлеглий Тухачевського, учасник придушення Тамбовського повстання, під час якого застосовувалась практика терору, захоплення заручників та застосування проти повсталих селян отруйних газів.

В 1921–19230 рр. послідовно командував низкою військових округів. В 1930–1931 заступник голови РВР СРСР і начальник озброєнь РСЧА, 1931–1937 командувач військами Білоруського ВО, член Військової Ради при наркомові оборони СРСР

29 травня 1937 р. заарештований по «справі Тухачевського». Разом з іншими фігурантами цієї справи розстріляний 12 червня 1937 р.

Урицький Мойсей Соломонович (1873–1918)

Одна з найбільш зловісних фігур перших років правління більшовиків, організатор червоного терору.

Народився в єврейській купецькій сім'ї у Черкасах. Член РСДРП з 1898 р. Учасник Революції 1905 року в Петербурзі, Красноярську. Після Лютневої революції 1917 р. повернувся в Петроград. У серпні 1917 р. введений більшовиками в комісію з виборів до Установчих Зборів. У цей же час працював у газеті «Правда», журналі «Вперед» та інших партійних виданнях. У дні Жовтневого перевороту 1917 р. член військово-революційного партійного центру з керівництва збройним повстанням, член Петроградського військово-революційного комітету. Організував розпуск Всеросійських установчих зборів. З 10 березня 1918 р. голова Петроградської ЧК. З квітня 1918 р. поєднував цю посаду з посадою комісара внутрішніх справ Північної області.

Вранці 30 серпня 1918 р. убитий Леонідом Канегісером, який заявив, що мстив за розстріл свого друга.

За відгуком Луначарського, Урицький був «залізною рукою, яка реально тримала горло контрреволюції в своїх пальцях».

Терор, розгорнутий Урицьким в Петрограді, був спрямований на фізичне знищення не лише свідомих противників радянської влади, але і всіх, хто хоча б потенційно міг не підтримати більшовиків. За розпорядженням Урицького були розстріляні демонстрації робітників, обурених діями нової влади; піддані тортурам, а потім вбиті офіцери Балтійського флоту і члени їхніх сімей. Кілька барж з заарештованими офіцерами було потоплено у Фінській затоці. Петроградська ЧК здобула репутацію диявольської катівні. За деякими оцінками, кількість жертв, убитих за наказом Урицького, становила не менше 5 тис. осіб (С.П. Мельгунов лише за газетними джерелами нарахував 884 людини).

У помсту за Урицького чекісти по всій країні розстріляли заручників з представників непролетарських класів (в одному лише Петрограді – кількасот чоловік).

Федько Іван Федорович (1897–1939)

Воєначальник, командарм 1-го рангу (1938), брав участь у каральних операціях проти власного народу.

Народився син селянина Полтавської губернії. Брав участь у Першій світовій війні, закінчив школу прапорщиків. У червні 1917 р. вступив до РСДРП (б). Організував у Феодосії революційний комітет і загін Червоної гвардії, розгорнутий пізніше в 1-й Чорноморський революційний полк. Під час громадянської війни воював на Північному Кавказі. В 1919 р. став членом РВС Кримської республіки і заступником командувача Кримської армії, у 1920 р. командував групою військ 13-ї армії і 46-ю стрілецькою дивізією. Командував дивізією, корпусом, був начальником штабу і помічником командувача військами Приволзького військового округу. У 1937–1938 рр. командував військами Київського військового округу, а в 1938 р. став першим заступником наркома оборони СРСР. У 1937 р. був обраний депутатом Верховної Ради СРСР першого скликання, а в 1938 р. – членом Президії. Одночасно з березня 1938 р. був членом Головної військової ради РККА.

В 1939 р. Федько засуджений до смертної кари і розстріляний за звинуваченням в участі у військово-фашистській змові.

Під час придушення Кронштадтського повстання командував 187-ю курсантською стрілецькою бригадою, за що наго-

роджений орденом Червоного Прапора. Потім як перевірений комуніст кинутий на придушення селянського повстання в Тамбовській губернії і був нагороджений ще одним орденом Червоного Прапора. Брав участь у каральних операціях.

Фрунзе Михайло Васильович (1885–1925)

Радянський військовий і державний діяч. Народився у сім'ї медичного працівника. З 1904 р. член РСДРП. За участь у революційному русі декілька разів був заарештований і двічі засудженим до страти. Втік із заслання і до 1917 р. проводив революційну роботу в діючій армії.

Брав участь у Жовтневому перевороті у Москві. У 1919 р. командував Південною групою Східного фронту. У серпні 1919 – вересні 1920 р. командував Туркестанським фронтом, зайняв Середню Азію, Хіву і Бухару. У кінці вересня призначений командувачем Південного фронту. У жовтні 1920 р. уклав угоду з Н. Махном про спільні дії проти білогвардійських військ.

У листопаді 1920 р., після розгрому генерала П. Врангеля, Фрунзе, порушивши угоду з махновцями і провів операцію зі знищення своїх недавніх союзників. З грудня 1920 р. командувач збройних сил УСРР. В листопаді 1921 – січні 1922 р. очолював місію УСРР у Туреччині. 2 січня 1922 р. очолював делегацію УСРР, яка в Анкарі підписала угоду про дружбу і братерство між Туреччиною і Україною. З лютого 1922 р. до березня 1924 р. заступник голови Раднаркому УСРР. Керував боротьбою проти повстанського руху в Україні. У квітні 1924 р. призначений начальником Штабу РККА і начальником Військової академії.

Під час хвороби Фрунзе за особистою вказівкою Й. Сталіна був госпіталізований в урядову лікарню, де йому примусово зроблено хірургічну операцію. Після операції, не приходячи до тями, помер.

Хатаєвич Мендель Маркович (1893–1937)

Один з організаторів Голодомору 1932–1933 років в Україні.

Народився у родині дрібного торговця у Гомелі. Член партії більшовиків з 1913 р. Голова Самарського міськкому РКП(б) (1918 р.), голова Гомельського повітового комітету РКП(б)

(1918–1919 рр.). У травні 1920 р. мобілізований на Західний фронт начальником політвідділу армії. З липня 1921 р. – секретар Одеського губкому КП(б)У, член ВУЦВК. У 1925 р. – секретар Татарського обкому ВКП(б), член Центральної ревізійної комісії ВКП(б). У 1932–1937 рр. – член Політбюро КП(б)У. В жовтні 1932 р. призначений уповноваженим із виконання хлібозаготівель в Харківській області. З 1933 р. – 1-й секретар Дніпропетровського обкому. З березня 1937 р. – 2-й секретар ЦК КП(б) України. В липні 1937 р. заарештовано і засуджено до страти по звинуваченню в участі в контрреволюційній терористичній організації.

Один з головних організаторів колективізації і Голодомору 1932–1933 рр. в Україні. 5 листопада 1932 р. Молотов і Хатаєвич надіслали директиву обкомам партії, вимагаючи від них термінових і рішучих дій по виконанню закону від 7 серпня 1932 року «з обов'язковим і швидким проведенням репресій і нещадної розправи із злочинними елементами у правліннях колгоспів». 13 січня 2010 р. Апеляційний Суд Києва визнав Хатаєвича винним у організації Голодомору.

Цюрупа Олександр Дмитрович (1870–1928)

Один з ініціаторів створення комнезамів, що забирали у селян всі продукти, фактично прирікаючи їх на голод.

Народився в сім'ї чиновника. У 1891 р. брав участь в створенні марксистського гуртка. Учасник Революції 1905–1907 рр. в Уфі. Після Лютневої революції 1917 р. член президії Уфимського комітету РСДРП (о), голова губернського продовольчого комітету і міської думи; у жовтні 1917 р. член ВРК. З листопада 1917 р. заступник наркома, з лютого 1918 р. – наркомпрод РРФСР. У роки громадянської війни 1918–1920 рр. відав поставанням Червоної армії, керував діяльністю Продармії, один з ініціаторів створення комнезамів. З грудня 1921 р. заступник голови СНК і РКІ РРФСР і одночасно нарком РСІ (1922–1923). У 1923–1925 рр. – голова Держплану СРСР, з 1925 р. – нарком зовнішньої і внутрішньої торгівлі СРСР. У 1922–1928 рр. – член Президії ВЦИК і ЦИК СРСР.

Обійнявши в Уфі посаду голови губернської продовольчої управи, створив механізм зосередження всіх хлібних запасів губернії у власних руках, щоб забезпечити їм большевицький

режим. Це було успішно здійснено після Жовтневого перевороту, і В. Ленін призначив Цюрупу наркомом продовольства. Цюрупа несе особисту відповідальність за жертви продовольчої диктатури. Для того, щоб відбирати у кращих працівників села «надлишки», за ініціативою Цюрупи були створені комбінди (комнезами), що діяли спільно з озброєними продзагонами, які створювалися органами Наркомату продовольства (а також місцевими радами) та входили в Продармію. Ці загони проводили на селі продрозкладку – забирали у селян всі продукти, фактично прирікаючи їх на голод. Меншовики і есери протестували проти таких нелюдських заходів, але Цюрупа на засіданні ВЦИК заявив: «Все, що ми робимо, робимо твердо і неухильно, і хто нам на цьому шляху зустрінеться, буде рознесений вщент».

Чапаєв Василь Іванович (1887–1919)

Червоний командир, придушував селянські повстання на Уралі.

Чапаєв народився в селі Будаїка, Чебоксарського повіту Казанської губернії. У 1914 р. був призваний на військову службу, дослужився до унтер-офіцерського чину. За виявлену відвагу в боях першої світової війни нагороджений трьома Георгіївськими хрестами і Георгіївською медаллю. Влітку 1917 р. був обраний членом полкового комітету, в грудні – командиром полку. Член РСДРП(б) з 1917 р., був призначений військовим комісаром м. Ніколаєвська.

У 1918 р. придушував селянські заворушення в Саратовській губернії, спровоковані продрозкладкою. Воював проти козаків і Чехословацького корпусу. Боротьба з козаками на Уралі була нещадною і після взяття червоними (в тому числі і чапайськими) військами Уральська в січні 1919 р. перетворилася в справжнє винищення. За даними уральського козачого полковника Фаддєєва, в деяких районах військами Чапаєва було винищено до 98% козаків.

В січні 1919 р. направлений на Східний фронт проти А. Колчака, де командував 25-ю стрілецькою дивізією. Загинув при раптовому нападі козаків на штаб 25-ї дивізії.

Чубар Влас Якович (1891–1939)

Один з організаторів Голодомору 1932–1933 років в Україні.

Народився в селянській родині в с. Федорівка на Запоріжжі. Брав участь у революції 1905–1907 рр., в партії більшовиків з 1907 р. В жовтні 1917 р. – комісар Військово-революційного комітету Головного артилерійського управління Петрограду, того ж року став членом Президії Вищої Ради Народного Господарства. У 1918–1923 рр. – член Президії ВСНХ РСФСР, водночас з 1919 р. працював в Україні (голова Організаційного бюро для відбудови промисловості України). З кінця 1920 р. – голова Української Ради Народного Господарства, а з грудня 1921 р. водночас керував роботою Центрального правління кам'яновугільної промисловості Донбасу. З липня 1923 р. – голова Ради Народних Комісарів УСРР. У жовтні 1932 р. призначений відповідальним за виконання хлібозаготівель в Дніпропетровській області.

З 1934 р. заступник голови Ради Народних Комісарів СРСР, нарком фінансів СРСР (1937 р.), начальник Солікамського будівництва ГУЛАГа НКВД СРСР (1938), але до роботи не приступив, був арештований і ліквідований за невідомих обставин без формального судового процесу.

Як слухняний виконавець планів більшовицької партії, проводив в Україні авантюристичну політику «комуністичного штурму» у промисловості. Індустріальна гонка і форсування темпів індустріалізації, яку за дорученням Москви реалізовував Чубар, призвели до істотного зубожіння основної маси населення України. У жовтні 1932 р. призначений відповідальним за виконання хлібозаготівель в Дніпропетровській області.

13 січня 2010 р. Апеляційний Суд Києва визнав Чубаря винним у організації Голодомору.

Шаумян Степан Георгійович (1878–1918)

Більшовицький діяч, активно боровся проти національно-визвольного руху народів Закавказзя.

Син купця. Член партії із 1900 р. Навчався в Петербурзькому, Ризькому технологічних інститутах, у 1905 р. закінчив Берлінський університет. Журналіст. Соратник Й. Сталіна по

революційній боротьбі на Кавказі. З 1905 р. – один з керівників Кавказького комітету партії. В 1917 р. – голова Бакинської Ради. В 1918 р. – голова Бакинського раднаркому. Розстріляний в числі 26 бакинських комісарів.

Виступав проти визнання права націй на самовизначення, вважаючи його поступкою «націоналізму» пригноблених народів царської Росії. У березні 1918 р. очолив придушення антибільшовицького повстання мусаватистів у Баку (так звана різня мусульман у Баку). В квітні 1918 р. на зборах нафтопромисловців, заводчиків, судновласників повідомив про обкладення їх податком в 50 млн рублів для організації в Баку Червоної Армії.

Щорс Микола Олександрович (1895–1919)

Активний учасник знищення українського національного руху у 1918–1919 рр., його підлеглі жорстоко знущалися над полоненими і творили насильства над мирним населенням.

Народився у м. Сновськ (тепер Щорс Чернігівської обл.). Учасник Першої світової війни. З 1918 р. член РСДРП(б). У лютому 1918 р. очолив червоногвардійський загін на Чернігівщині. Згодом брав участь у формуванні військових підрозділів у Самарській та Симбірській губерніях Росії. У вересні 1918 р. командир Богунського полку, сформованого ним із розрізаних партизанських загонів у нейтральній зоні. У жовтні 1918 р. очолив бригаду 1-ї Української радянської дивізії, сформованої, в основному, з полків ВЧК, угорських інтернаціоналістів, поволзьких татар тощо. На початку 1919 р., після захоплення більшовиками Києва, Щорс був призначений комендантом міста. З березня 1919 р. командир 1-ї Уманської радянської дивізії. У серпні призначений командиром Таращанської 44-ї стрілецької дивізії 12-ї армії, що вела бої з Львівською бригадою УГА.

Убитий на позиціях одного з підрозділів дивізії під Білошицею неподалік Коростеня комісаром армійського штабу за згодою командування і реввійськради 12-ї армії.

Якір Йона Емануїлович (1896–1937)

Один з головних військових керівників у боротьбі за встановлення радянської влади в Україні. Брав активну участь у знищенні українського національного руху, здій-

сненні «червоного терору», один із організаторів Голодомору 1932–1933 рр.

Народився у Кишиневі, в сім'ї аптекаря. Деякий час навчався в Базельському університеті, з 1915 р. – у Харківському технологічному інституті. В квітні 1917 р. вступив до більшовицької партії, у грудні став членом Бессарабського губревкому.

У січні 1918 р. організував і очолив загін червоногвардійців. З вересня 1918 р. – член Реввійськради 8-ої армії, командував групою військ, згодом – 45-ою стрілецькою дивізією, яка вела бої проти генералів А. Денікіна, М. Юденіча, а також армії Н. Махна. У серпні–вересні 1919 р. очолював південну групу військ 12-ої армії, що здійснила бойовий похід з Одеси до Житомира. Під час польсько-радянської війни 1920 р. командував Фастівською, потім Золочівською та Львівською групами військ Червоної армії. У 1921–1924 рр. – командувач 14-ої армії, військами Кримського та Київського військових округів. У 1924–1925 рр. очолював головне управління навчальних закладів Червоної армії. З листопада 1925 р. протягом 12 років командував військами Українського військового округу. У 1930–1934 роках – член Реввійськради СРСР, з 1936 року – член Військової ради НКО СРСР. У 1937 р. заарештований і розстріляний за особистою санкцією Й. Сталіна.

Навесні і влітку 1918 р. командував батальйоном китайців-інтернаціоналістів, які з його відома займалися грабежами і вбивствами. Якір – один з найстрашніших катів ХХ століття. Саме він випустив на Дону директиву про «процентне знищення чоловічого населення». Документально підтверджені особисті звірства Якіра. При ньому полонених офіцерів катували, прив'язуючи ланцюгами до дощок, повільно вставляючи в топку і смажачи, інших розривали навпіл колесами лебідок, третіх опускали по черзі в казан з окропом і в море, а потім кидали в топку. Брав участь у репресіях і в сталінські часи. Його резолюції були завжди безжальні: вигнати з партії, судити і розстріляти.

Упорядкував:

Сергій Горобець, науковий співробітник Українського інституту національної пам'яті, кандидат історичних наук.

ЗМІСТ

В'ЯТРОВИЧ В. Куди веде вулиця Леніна? Розмова про майбутнє країни.....	5
Від упорядників.....	9
УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ «Про деякі заходи щодо унормування питань опису, порядку використання і захисту державних символів України» від 23 серпня 2014 року № 667/2014	11
ЛАЗАРЕНКО О. Перейменування вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд на території відповідного населеного пункту: правові засади	12
МИКОЛАЄНКО Р. Послідовність дій щодо прийняття рішення про найменування вулиць, на прикладі м. Чернігів	
<u>I. Послідовність дій місцевої ради</u>	19
<u>II. Зразки нормативно-правових актів Чернігівської міської ради:</u>	
1. Розпорядження міського голови «Про створення комісії з упорядкування найменувань вулиць м. Чернігова» № 197 р від 20 червня 2006 року	21
2. Протокол № 2 засідання комісії з упорядкування найменувань вулиць м. Чернігова від 20 червня 2013 року.....	23
3. Рішення Чернігівської міської ради «Про внесення доповнення до Статуту територіальної громади міста Чернігова» від 20 березня 2008 року (26 сесія 5 скликання).....	26

4. Рішення виконавчого комітету Чернігівської міської ради «Про найменування вулиць міста Чернігова» № 182 від 20 червня 2013 року	28
5. Рішення Чернігівської міської ради «Про найменування вулиць міста Чернігова» від 30 вересня 2013 року (33 сесія 6 скликання).....	29

ДОДАТКИ

Закон України «Про географічні назви» від 31 травня 2005 року № 2604-IV.....	31
Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» від 28 листопада 2006 року № 376-V.....	43
Закон України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» від 24 травня 2012 року № 4865-VI	47
Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» від 12 березня 1981 р. № 1654-X.....	58
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення громадського обговорення під час розгляду питань про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» від 24 жовтня 2012 р. № 989.....	67
Постанова Апеляційного суду міста Києва від 13 січня 2010 року по кримінальній справі № 1-33/2010, порушеній Службою безпеки України за фактом вчинення геноциду в Україні в 1932–1933 роках за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 442 КК України	72
Історико-юридичний висновок щодо причетності В.І. Леніна (Ульянова) до організації та здійснення політичних репресій.....	75

Окремі особи, причетні до боротьби проти незалежності України, організації Голодомору та політичних репресій, чийми іменами названі вулиці та інші топоніми в Україні

<i>Абакумов Віктор Семенович (1908–1954)</i>	89
<i>Аверін Василь Кузьмич (1884–1945)</i>	90
<i>Антонов-Овсієнко (Овсієнко) Володимир Олександрович (1883–1939)</i>	91
<i>Аросєв Олександр Якович (1890–1938)</i>	92
<i>Артем (Сергєєв) Федір Андрійович (1883–1921)</i>	93
<i>Бєрєзін Олександр Дмитрович (1895–1942)</i>	93
<i>Благодіраєв Георгій Іванович (1896–1938)</i>	94
<i>Блюхєр Василь Костянтинович (1890–1938)</i>	95
<i>Бокій Гліб Іванович (1879–1937)</i>	96
<i>Будьонний Семен Михайлович (1883–1973)</i>	97
<i>Василєвська Ванда Львівна (1905–1964)</i>	97
<i>Ватутін Микола Федорович (1901–1944)</i>	98
<i>В. Володарський (Гольдштейн Мойсей Маркович) (1891–1918)</i>	99
<i>Войков Петро Лазаревич (1888–1927)</i>	100
<i>Воровський Вацлав Вацлавович (1871–1923)</i>	101
<i>Ворошилов Климент Єфремович (1881–1969)</i>	102
<i>Гавро Лайош (1894 – 1938)</i>	102
<i>Гамарник Ян Борисович (Яков Пудикович) (1894–1937)</i>	103
<i>Городовиков Ока Іванович (1879–1960)</i>	104
<i>Дзєржинський Фелікс Едмундович (1877–1926)</i>	104
<i>Дибєнко Павло Юхимович (1889–1938)</i>	105
<i>Димитров Георгій (1882–1949)</i>	106
<i>Желєзняков Анатолій Григорович (1895–1919)</i>	106
<i>Завєнягін Авраамій Павлович (1901–1956)</i>	107
<i>Загорський Володимир Михайлович (1883–1919)</i>	108
<i>Землячка (Залкінд) Розалія Самійлівна (1876–1947)</i>	108
<i>Калінін Михайло Іванович (1875–1946)</i>	109
<i>Квірінг Еммануїл Іванович (1888–1937)</i>	110
<i>Кіквідзе Василь (Васо) Ісидорович (1895–1919)</i>	111
<i>Кіров (Костриков) Сергій Миронович (1886–1934)</i>	111
<i>Коллонтай Олександра Михайлівна (1872–1952)</i>	112
<i>Конєв Іван Степанович (1897–1973)</i>	113
<i>Коротченко Дем'ян Сергійович (1894–1969)</i>	114

<i>Косіор Станіслав Вікентійович (1889–1939)</i>	114
<i>Котовський Григорій Іванович (1881–1925)</i>	115
<i>Коцюбинський Юрій Михайлович (1896–1937)</i>	116
<i>Крупська Надія Костянтинівна (1869–1939)</i>	117
<i>Куйбишев Валеріан Володимирович (1888–1935)</i>	118
<i>Лазо Сергій Георгійович (1894–1920)</i>	119
<i>Лацис Мартин Іванович (Ян Фрідріхович Судрабс) (1888–1938)</i>	120
<i>Лацис Ян Янович (1897–1937)</i>	121
<i>Любченко Панас Петрович (1897–1937)</i>	121
<i>Мануїльський Дмитро Захарович (1883–1959)</i>	122
<i>Мате Залка (Бела Франкль) (1896–1937)</i>	123
<i>Медведев Дмитро Миколайович (1898–1954)</i>	123
<i>Менжинський В'ячеслав Рудольфович (1874–1934)</i>	124
<i>Мехліс Лев Захарович (1889–1953)</i>	125
<i>Морозов Павло Тимофійович (1918–1932)</i>	126
<i>Молотов В'ячеслав Михайлович (1890–1986)</i>	127
<i>Орджонікідзе Григорій Костянтинівич (1886–1937)</i>	127
<i>Островський Микола Олексійович (1904–1936)</i>	128
<i>Павлуновський Іван Петрович (1888–1937)</i>	129
<i>Пархоменко Олександр Якович (1886–1921)</i>	130
<i>Петровський Григорій Іванович (1878–1958)</i>	131
<i>Подбельський Вадим Миколайович (1887–1920)</i>	132
<i>Подвойський Микола Ілліч (1880–1948)</i>	132
<i>Постишев Павло Петрович (1887–1939)</i>	133
<i>Примаков Віталій Маркович (1897–1937)</i>	134
<i>Тухачевський Михайло Миколайович (1893–1937)</i>	135
<i>Уборевич Ієронім Петрович (1896–1937)</i>	135
<i>Урицький Мойсей Соломонович (1873–1918)</i>	136
<i>Федько Іван Федорович (1897–1939)</i>	137
<i>Фрунзе Михайло Васильович (1885–1925)</i>	138
<i>Хатаєвич Мендель Маркович (1893–1937)</i>	138
<i>Цюрупа Олександр Дмитрович (1870–1928)</i>	139
<i>Чапаєв Василь Іванович (1887–1919)</i>	140
<i>Чубар Влас Якович (1891–1939)</i>	141
<i>Шаумян Степан Георгійович (1878–1918)</i>	141
<i>Щорс Микола Олександрович (1895–1919)</i>	142
<i>Якір Йона Емануїлович (1896–1937)</i>	142

Довідкове видання
Сергій Бутко, Наталія Мужикова

Як перейменувати вулицю

Правові засади перейменування вулиць, провулків, проспектів, площ, парків, скверів, мостів та інших споруд, розташованих на території населених пунктів

Методичний посібник

Літературний редактор

Тетяна Ковтунович

Верстка

Петро Клим

Дизайн та оригінал-макет

Ольга Сало

Відповідальна за випуск

Ярина Ясиневич

Український інститут національної пам'яті
Чернігівська обласна державна адміністрація

Чернігівська обласна рада

Чернігівська міська рада

Чернігівський центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ і організацій

Підписано до друку 28.10.2014 р.

Формат 64 x 80 1/16.

Папір офсетний, друк офсетний.

ТзОВ «Часопис»

79066, м. Львів, вул. Сихівська, 10/183, www.chasopys.in.ua.

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 4194 від 03.11.2011 р.

Тел.: +38 096 274-83-36.

*Якщо людина живе
в оточенні тоталітарної
пропаганди і не помічає її,
значить пропаганда досягнула
своїєї мети.*

Вацлав Гавел

ISBN 978 966 2720 16 7

9 789662 720167 >